

radiofònics per realitzar la difusió de missatges informatius a una audiència". Díaz Mancisidor (citada a MERAYO 1992, 68) la defineix com un conjunt de **"... treball redaccional i tècnic, mitjans econòmics i materials i relacions comercials, per difondre per mitjà de sons, informacions, idees i música, etc., a través d'ones de ràdio destinades a ser rebudes pel públic en general ja sigui directament o per mitjà d'estacions repetidores"**. Alguns autors subratllen la importància que, a l'hora de definir l'empresa ràdio, s'ha de tenir present que el seu objectiu no és produir programes, elaborar espais informatius o difondre qualsevol producte radiofònic, sinó comunicar informacions i idees. El programa o espai és el continent, però és el contingut el que realment qualifica la seva activitat (TALLON 1992, 329). **"El seu objectiu no és difondre emissions, sinó que aquestes siguin el suport amb el qual es difonguin idees i informacions"** (MERAYO 1992, 68). De totes maneres, cal no oblidar que el que defineix un programa de ràdio són els seus continguts. Certament, la ràdio no té com a finalitat només produir programes (fins i tot pot ser que no els produeixi ella), sinó difondre'ls perquè els seus continguts (siguin quins siguin) compleixin alguna de les funcions de la comunicació social i serveixin com a gratificacions personals dels oients. Només Díaz Mancisidor inclou explícitament l'element música i resulta força completa la definició de Gorostiaga (de 1978). Perquè si prenem com a base que l'objectiu és que les emissions siguin el suport amb el qual es difonguin idees i informacions, com han de ser qualificades les empreses de ràdio que opten perquè la seva emissora (o una de les moltes que poden tenir) difongui només música, indicatius i publicitat, sense ni tant sols la presència d'un *disc-jockey* que presenti els discos o pugui donar informació sobre els grups, cantants, concerts, etc...? Els indicatius i publicitat donen informació. Es considera que la música és informació *per se*? Quan Nieto i Iglesias (1993, 81) afirmen que la seva definició d'empresa informativa no es pot aplicar **"...si estan limitades**

les llibertats d'expressió i d'empresa, ja que en tal cas ni els treballs es realitzarien en llibertat ni es podria afirmar que existeix autèntica difusió informativa", què era la ràdio espanyola que durant quaranta anys no va poder difondre notícies i que, per tant, tenia més que limitada la seva capacitat i llibertat d'expressió? A més a més, cal no oblidar que qualsevol persona pot muntar una empresa de premsa, és ben lliure d'intentar-ho. Però la ràdio sempre està condicionada per la concessió que li pugui atorgar l'Administració per gestionar, de forma indirecta, el servei públic de radiodifusió que és monopoli de l'Estat. Fruit d'aquesta possible concessió, l'empresa ràdio també queda marcada per la durada limitada (tot i que prorrogable) d'aquesta llicència, l'escassetat de freqüències, la potència d'emissió, les normes referides a titularitat i concentració... El marc referencial de l'empresa de ràdio és un marc regulat estretament, lligat a la normativa mundial, a l'europea, a la pròpia de cada país i el seu desenvolupament avança en funció dels límits marcats per aquestes normes. Els canvis polítics (neo-regulació) l'han afectada molt especialment, junt amb la televisió. En base a tots aquests plantejaments, proposem una definició d'empresa ràdio que s'adigui més a les característiques que té com a mitjà de comunicació social, ja que, fins al moment, com empresa ha estat realment limitada. L'empresa radiofònica seria, doncs, ***un tipus d'empresa comunicativa definida com el conjunt organitzat de treball, béns materials i econòmics i relacions comercials que difon, de forma directa, a través dels suports o mitjans adequats, qualsevol tipus de contingut simbòlic, elaborat a partir del llenguatge radiofònic¹, per res-***

¹ La ràdio, com qualsevol altre empresa de comunicació, té l'objectiu de difondre qualsevol contingut simbòlic que respongui a les funcions de la comunicació social (formar, informar, entretenir i, en tot cas, persuadir) i per fer-ho recorre al seu llenguatge propi, el llenguatge radiofònic, que és el que s'adapta a les condicions d'emissió i recepció del missatge radiofònic. Estem d'acord, doncs, que el seu objectiu no és difondre emissions, però en lloc d'emprar els termes "idees" i "informacions", preferim definir la seva finalitat com la de difondre continguts

pondre a les funcions bàsiques de la comunicació social de formar, informar, entretenir (i persuadir) i que es gestiona i explota en base a criteris de rendibilitat econòmica i, en alguns casos, també social.

Aquesta definició és deliberadament genèrica, perquè un dels objectius del treball és mostrar com ha evolucionat la ràdio, com empresa, des del seu naixement, a Espanya. Qualsevol definició d'un autor està mediatitzada per com és la ràdio en l'època en què s'està analitzant o com es creu que hauria de ser. I l'empresa ràdio, com qualsevol altre, té les seves particularitats. Es per aquest motiu que el següent pas és fer un recorregut històric de la ràdio espanyola, per tal de veure quines característiques l'han marcada, en quin marc comunicatiu ha hagut de desenvolupar-se i què l'ha obligada a canviar, tantes vegades com se li ha pronosticat la mort. La història dels mitjans de comunicació social reflecteix el seu naixement, desenvolupament i això significa que s'han anat trobant entre ells, competint entre ells, veient com n'anaven sorgint de nous i com els canvis polítics, el menor o major protagonisme de l'economia, els avenços tecnològics, els canvis socials (usos i consum) els ha marcat i ha anat creant un ecosistema comunicatiu que ha derivat en la situació actual, en la qual els mitjans es troben en el marc referencial que hem perfilat ja a la primera part. Un marc referencial que pot fer canviar la seva definició com a empresa.

Els principis bàsics sobre els quals conduïrem el nostre recorregut històric són:

simbòlics de tota mena, responent a les funcions de la comunicació social i perfilats pel seu llenguatge. El llenguatge radiofònic és el conjunt de quatre sistemes: llenguatge verbal, llenguatge musical, efectes i silenci, en totes les seves possibles combinacions, amb els quals es creen missatges radiofònics i, per tant, es creen els productes radiofònics, que només variaran en funció de la combinació d'aquests elements entre sí i la major o menor preeminència que se li pugui donar a un o altre.

Marc legal en el qual ha hagut de desenvolupar-se la ràdio espanyola, amb especial esment de les disposicions que fan referència a l'atorgament de la concessió, durada d'aquesta, la cobertura i potència d'emissió autoritzades, hores d'emissió, regulació dels continguts publicitaris i altres formes de finançament permeses, etc. Es a dir, quines característiques tècniques i de contingut implica la llicència que s'obté i quin és el termini d'aquesta, que condiciona les perspectives de futur i la política d'inversions i obtenció de beneficis.

Tecnologia. Com la tecnologia i el moment de desenvolupament en què es troba és aplicada, influeix en l'emissió, la recepció, la producció de programes, la gestió administrativa, la publicitat... Perseguint bàsicament dos objectius: millora de la qualitat i reducció de costos (contribuint així en l'aparició de fenòmens com la concentració). Fins al moment, el concepte telecomunicacions inclou totes les formes de comunicació a distància, entre punts aïllats, ja sigui emprant una via natural (les ones, com la radiotelegrafia, la radiotelefonía, l'òptica, etc...) o una via artificial (el fil o el cable, com ara el telègraf, telèfon). Dins les telecomunicacions hi ha la radiocomunicació, que és la subdivisió que inclou les transmissions que es fan per via hertziana (ones) o radioelèctrica. La darrera subdivisió és la radiodifusió, considerada com la comunicació realitzada per ones hertzianes quan aquestes transporten sons i imatges destinades a un públic general. Per tant, s'aplica a la ràdio i a la televisió. No és estrany, però, observar en legislacions, articles i estudis que es parla de radiodifusió i televisió i així sembla deixar-se l'exclusivitat del primer terme per al mitjà ràdio.

Programació. Entesa com el total de programes que ofereix una emissora de ràdio i programa com "**... un conjunt de continguts diferenciats del discurs radiofònic, dotat d'una estructura pròpia i diferenciada, així com d'una durada concreta. Continguts, estructura i temps de durada constituïran tres elements precisos de cara a procedir a una classificació dels programes**"

(MARTÍ MARTÍ 1990a, 28). Els programes són els productes que la ràdio ofereix a l'audiència i és a través dels programes que obtindrà més o menys audiència i, si és el cas, més o menys publicitat. D'altra banda, també són un capítol important de despeses per a l'empresa. Com a producte, els programes radiofònics també han sofert variacions al llarg del temps en funció, bàsicament, de: continguts que, per llei, li era permès difondre; audiència a la qual s'adreça; costos de producció i realització; aparició o desaparició de certs programes paral·lelament al naixement d'altres mitjans de comunicació amb els quals entra llavors en competència (sobretot la televisió); tendència a l'especialització i segmentació de les audiències (obeint, també, a exigències de rendibilitat); diferents polítiques programàtiques aplicades...

Finançament. Totes les formes possibles en què una empresa de ràdio, sigui pública o privada, aconsegueix mantenir-se i obtenir els ingressos necessaris per fer front a les despeses i manteniment. Així, per exemple, segons l'època, podem trobar: cànon per tinença d'aparell receptor, impost sobre la venda de material de ràdio, donatius, venda de revistes, serveis als radioients (com el Servicio Radio Para Todos d'Unión Radio), quotes dels radioients o socis protectors, publicitat (en les seves diferents formes: guies comercials, falques, patrocini...), venda de programes, partides pressupostàries a càrrec de l'Estat o qualsevol altra administració pública, crèdits, cotització en Borsa, participació accionarial en d'altres empreses, altres fórmules...

Estructura empresarial. Quina és la titularitat de l'empresa, quantes emissores té l'empresa, de quina naturalesa són (en propietat, associades, afiliades, participades), si es formen cadenes, quin és el seu organigrama, si l'empresa forma part d'un grup de comunicació o no.... Caldrà distingir entre empresa i emissora. L'emissora, com apuntava l'Ordre de 2 de Juny de 1994 que donà el vist-i-plau al naixement d'Unión Radio (Godó+Polanco), és cada unitat de radiodifusió sonora explotada per concessió administrativa. L'empresa és la

titular d'una o més concessions que es tradueix en una sèrie de característiques tècniques: freqüència, longitud d'ona, sistema de tractament de l'ona (és a dir, modular la freqüència o l'amplada), potència d'emissió, cobertura. A més de poder disposar d'altres emissores en règim d'associació, participació o afiliació. No és molt difícil saber qui és el concessionari original, el que resulta més complicat és saber qui explota i gestiona realment una emissora. L'empresa ràdio té uns drets i té uns deures. El conjunt d'aquestes característiques conformen una emissora (identificada sovint a un tipus de programació). Per cadena podem entendre dues coses: quant a emissió, la difusió simultània i no excepcional dels mateixos continguts per la totalitat d'emissores que té una mateixa empresa (siguin pròpies, associades, afiliades o mers repetidors). Ara bé, poden ser cadenes nacionals en les quals es dedica un temps a l'emissió de programació local de cada emissora. Poden ser cadenes més petites tot i pertànyer a la mateixa empresa, per exemple, la cadena que emeti simultàniament a través de totes les emissores que té a Espanya, però també disposi de xarxes més petites d'abast autonòmic, la qual disposa d'un temps per emetre informació referent a aquesta comunitat i d'un temps, encara més petit, dedicat a la informació purament local (d'àmbit de cada una de les emissores que formen la xarxa autonòmica). Com ja veurem, la pugna està en la relació de temps emissió nacional/emissió local, ja que les emissions simultànies en cadena redueixen costos. També podem parlar de cadena com de totes aquelles emissores que ofereixen el mateix producte-fórmula (Cadena 40 Principales, Cadena M-80, Cadena Dial, etc...), però només emeten en cadena real uns minuts per hora. Inclourem igualment, en relació a aquest apartat, la gestió empresarial, quina llibertat té l'empresa per gestionar la contractació del personal, tot el que es refereix al producte (producció, continguts, compra i venda...), així com les inversions, l'aplicació o no de tècniques de marketing, les relacions d'associació entre l'empresa i les

emissores que la formen..., tot allò que permet dir d'una empresa que té una estructura obsoleta o moderna.

4.4. Servei públic o activitat d'interès públic. La concessió

Un dels temes més polèmics i que, alhora, causa sovint més confusió, quan es parla de ràdio (i televisió) és l'aparent contradicció entre el sistema de concessió administrativa per a la gestió indirecta d'un servei públic, monopoli estatal, i les llibertats bàsiques, especialment reflectides en la comunicació social. Tot el que fa referència al servei públic, la gestió indirecta i la concessió administrativa són temes molt importants per quant, ha de quedar clar, han marcat el devenir de la ràdio (i la televisió) com empresa a Europa. Es una activitat fortament regulada i controlada que ha fet que l'Estat fos, en última instància, qui definís i determinés com havia de ser el panorama radiodifusor. Tot el posterior moviment de neo-regulació ha demanat i ha aconseguit apertura i més llicències, però no que desaparegués el sistema de concessions. La mateixa neo-regulació ha sumit la ràdio pública en una forta crisi d'identitat, que també l'ha obligada a canviar com empresa.

Històricament, es coneix ja la importància que els governs europeus concediren a la radiodifusió, després d'observar *in situ* la seva influència, durant la Segona Guerra Mundial. Quan encara no havien nascut oficialment les primeres emissores, els diferents Estats es reservaren aquell bé com a monopoli. El gran argument era l'escassetat de freqüències. Amb les noves tecnologies, els arguments no són tan convincents. Aquest monopoli de propietat estatal ha implicat no només que l'Administració pública es reservés les freqüències de l'espectre, sinó també que fos ella la que determinés de quina forma seria gestionat, per quines persones o empreses i en quines condicions. L'Estat com organitzador últim del sector, la seva explotació i

gestió. Els diferents tipus d'explotació del servei de radiodifusió són (COROMINAS 1990, 19-25):

- **Monopoli governamental.** L'Estat és propietari de l'espectre i l'explota directament o a través d'un ministeri, departament, agència... Fou el model dominant a Europa abans de la neo-regulació dels anys '80
- **Corporació pública.** L'Estat és propietari de l'espectre però en cedeix la gestió a una Corporació Pública, regulada per un Estatut, una Carta Reial o un altre document jurídic. El paradigma és Gran Bretanya amb la BBC, regulada per la *Royal Charter*
- **Propietat privada.** L'Estat és propietari de l'espectre però cedeix l'explotació a empreses privades, que actuen sota concessió administrativa i amb una regulació feble. Aquí el paradigma és la radiodifusió d'Estats Units
- **Formes mixtes.** L'Estat continua essent propietari de l'espectre però es combinen formes de gestió. El paradigma és Espanya, que durant molts anys i encara ara ha permès la convivència de les ràdios explotades directament per l'Estat amb les de gestió privada i algunes institucionals (Església, *Movimiento*).

Generalment, s'associa servei públic amb ràdio de l'Estat (o d'una Comunitat Autònoma en el cas espanyol). També ha estat normal considerar que la ràdio pública era la que es movia més per criteris de rendibilitat social que econòmica. Però, la ràdio pública espanyola ha experimentat la necessitat d'afegir rendibilitat econòmica a la seva gestió (quan no haurien d'haver estat incompatibles).

La qüestió és, si la ràdio és explotada per una empresa privada, deixa de ser un servei públic? Segons Gorostiaga (1978, 45-47) un servei públic és "**... com a tasca principal d'aquelles que a l'Estat corresponen -sigui quina sigui la forma concreta que per a la seva gestió s'empri- (...) el d'activitat d'un ens**

públic, prestada de forma regular i contínua, que ve a establir les bases materials per a l'exercici dels drets humans dels ciutadans (...) servei públic són els programes, no la seva producció, que res no impedeix que s'efectuïn per tercers, aliens fins i tot a l'empresa que presti un servei públic de RTV. Serà, doncs, la determinació dels continguts, la seva adequació a les necessitats en què es concreti l'interès públic, el que és **necessàriament servei públic**". Per tant, el matís "sigui quina sigui la forma concreta que per a la seva gestió s'empri" fa pensar que la ràdio privada és també un servei públic, sempre que adequï els seus continguts a l'interès públic. L'única diferència és que se li atorga en concessió administrativa, per a la seva **gestió indirecta**, un bé que no és seu en propietat. La qüestió resideix a definir què és interès públic i qui ho determina. Teòricament, ho decideix la societat a través dels tres poders de l'Estat: legislatiu, executiu i judicial.

En la *Doctrina de la radiodifusión privada* (AIR 1993)¹ fa ja més de 40 anys que es van proposar per primer cop les "*Bases de legislación uniforme para la radiodifusión privada*" (*Op. cit.* P. 1-24). Destaquem d'entre els seus principis:

- la radiodifusió és una activitat d'interès públic que, igual que la premsa, informa al públic i, per tant, no se li pot donar un tractament discriminatori. **"Pretendre que no és possible reconèixer tanta llibertat d'informació a la ràdio com a la premsa, perquè l'impacte de la ràdio sobre l'opinió pública és més intens, equivaldria a sostenir que no pot gaudir de tanta llibertat d'opinió un home eloqüent com un altre que es distingeix per la torpor del seu llenguatge"**. Aquest dret a la informació

¹ Aquestes bases foren presentades per primer cop al 1948, modificades en part al 1967 i al 1990

no reconeix fronteres polítiques i només pot ser regulada per lleis aplicades per jutges independents

- la radiodifusió és una activitat privada. La suma d'activitat privada i interès públic és una concepció nord-americana de la radiodifusió, ja que per als europeus constitueix un "servei públic", ja sigui per explotació directa de l'Estat o concessió feta a particulars. **"La diferència és importantíssima i deriva del fet que mentre a Amèrica la radiodifusió ha estat moldejada sobre l'exemple de la premsa, a Europa s'ha legislat sobre ella extenent-li les normes que originàriament foren dictades per a la radiotelegrafia"**. A Estats Units no estan renyits l'activitat privada amb l'interès públic
- s'accepta que l'Estat es reservi algunes freqüències i que intervingui purament per administrar les freqüències i comprovar que s'empren correctament, atenent a l'interès de la societat (paper regulador de la FCC). Les llicències tenen temps indeterminat de durada o la màxima durada que permetin els textos constitucionals.

Es a dir, és una concepció que no respon al model europeu. El que veritablement importa, i ja veurem el cas espanyol, és que la idea d'interès públic i les diferents formes de legislar la radiodifusió (Europa-Estat Units) han determinat des del principi com podrà ser l'empresa de ràdio, quin podrà ser el seu desenvolupament, en quin marc s'inscriurà aquest i quins canvis patirà quan arribi la neo-regulació, els monopolis públic entrin en crisi i es qüestionï la seva utilitat i finalitat darrera.

La representació última d'aquesta forma europea de legislar s'anomena **concessió** i el devenir de la ràdio dependrà de si es té o no es té, en quines condicions s'obté, quin preu s'ha de pagar per tenir-la, quins enfrontaments

polítics i econòmics ha comportat, com s'estableix el domini i el poder a través d'ella i com ha servit per justificar l'absència de determinades actuacions empresarials (per exemple, la manca d'inversió en el propi mitjà). La concessió és la tècnica que **"...permet articular la iniciativa privada i l'interès públic en sectors o activitats reservats a l'Administració mitjançant una declaració servicial"** (GARCÍA LLOVET 1991, 311). La polèmica s'estableix a l'hora de determinar si és lícit considerar reservada a l'Administració una activitat basada en el dret a la lliure expressió i el dret de la informació, quan hi ha altres empreses que treballen sobre el mateix supòsit i no funcionen sota el sistema concessional.

Al llarg de la història de la ràdio espanyola com empresa, i evidentment després de la Dictadura, aquest debat ha anat cobrant força i s'ha plantejat en més ocasions. Tot i que els termes són cada cop més confosos, seguint la tradició europea, quan parlem de ràdio pública ens referirem a aquella que gestiona directament l'Estat o alguna de les Comunitats Autònomes. Amb l'adjectiu "pública", volem expressar més que res la idea que és una activitat finançada en bona part per tots els ciutadans. En pura lògica, la privada serà aquella que estigui gestionada per persones físiques o jurídiques del sector privat, treballant amb capital privat i que es finança amb publicitat quasi al 100%.

5. L'EMPRESA ESPANYOLA DE RÀDIO: 1907-1978

Quan es parlava, en línies generals, dels models de radiodifusió importants al món Occidental, especialment abans de la neo-regulació dels '80, s'esmentava el monopoli estatal, definitori de la situació europea, i el lliure mercat i competència, principi de la radiodifusió nord-americana. Però, des del seu naixement, la ràdio a Espanya ha servit d'exemple d'un tercer model: el mixt. Un model empresarial on han conviscut la ràdio pública estatal i la institucional (confessional o política) amb la privada. Aquest primer període arribarà fins al que es considera inici autèntic de la neo-regulació espanyola en matèria de radiodifusió i començament també de la formació de grans grups de comunicació i creixement de la concentració al sector.

5.1. 1907-1936. La ràdio: un monopoli de l'Estat, explotat per les privades. Els intents fallits de crear una ràdio de titularitat pública

Els orígens legislatius de la radiodifusió espanyola arrenquen de la Llei de 26 d'Octubre de 1907 que autoritza el govern, mitjançant un Reial Decret, a desenvolupar els serveis de radiotelegrafia, cables i telèfon. El Reial Decret arribaria el 24 de Gener de 1908. No havent nascut encara *de facto* la radiodifusió espanyola, a l'esmentat Decret, l'Estat considera que és inclòs dins dels monopolis estatals referits a tota mena de comunicacions elèctriques: **"L'establiment i explotació de tots els sistemes i aparells aplicables a l'anomenada 'telegrafia hertziana', 'telegrafia etèrica', 'radiotelegrafia' i d'altres procediments similars ja inventats o que puguin inventar-se en el futur"** (Article 1 del R.D. 24 Gener 1908). Una de les dades més rellevants del Decret és que, tot i ser un sector monopolitzat, no es tanquen les portes a la possibilitat de fer concessions a favor de particulars, societats, corporacions o

entitats nacionals, si bé es tracta de concessions fortament condicionades, revocables i discrecionals.

Es aquesta una època marcada encara per l'experimentalitat, les aplicacions militars de la ràdio durant la Primera Guerra Mundial i el naixement, a Espanya, d'un moviment social i cultural de curiositat i suport al nou invent. Aniran apareixent així els primer clubs d'aficionats (Radio Club España, Asociación de Radioaficionados de Madrid, Asociación Nacional de Radiodifusión de Barcelona, Radio Club de Vizcaya, Radio Club Sevillano, Radio Club de Terrassa...) i revistes com *Radio Técnica*, *Radio Ciencia Popular*, *TSH*, *Radiosola*, *Radio Barcelona*, *Catalunya Radio*, *Radio Ibérica*...

Amb el sector monopolitzat ja abans que neixés com a mitjà i amb el suport social fortament palès, s'afronta el primer intent seriós d'ordenar el nou mitjà de comunicació. El Reial Decret de 27 de Febrer de 1923 confirma el monopoli estatal, però es tracta d'un monopoli de policia (la instal·lació d'estacions està sotmesa a autorització prèvia i vigilància), que contempla la possibilitat que l'Estat exploti directament la radiodifusió però també admet la concessió a particulars o entitats. Curiosament, el moviment social a favor del mitjà era tan aclaparador que, malgrat no haver nascut oficialment cap emissora, el Decret es veu obligat a prohibir (i, per tant, considerar clandestines) totes les emissores transmissores i receptores o només receptores que no estiguessin autoritzades, a excepció de les nascudes sota els RR.DD. 8 Febrer 1917 i 13 Gener 1920 (eren emissores receptores, dedicades a usos científics...). Aquest R.D. preveia ja la publicació d'un Reglament per a la instal·lació i règim d'emissores radioelèctriques particulars. El Reglament es va publicar primer amb caràcter provisional per R.O. de 26 de Maig del mateix any però no aparagué definitivament fins al 1924, en plena Dictadura de Primo de Rivera.

La Reial Ordre de 14 de Juny de 1924, que contenia el Reglament previst, disposava que:

- tot i mantenir el monopoli de vigilància, es distingeix entre monopoli d'emissió i monopoli de recepció. L'Estat renuncia al primer i es mostra favorable a la lliure competència
- s'estableix la diferència entre emissores oficials i particulars (aquestes segueixen sotmeses a inspecció)
- classifica (i en detalla les condicions de concessió) les emissores transmissores en cinc categories: 1. per a l'ensenyament en centres docents oficials, 2. per assajos, experiències o estudis per entitats o persones espanyoles, 3. per establir una comunicació directa entre dos o més punts fixos o mòbils pertanyents a una mateixa entitat o persona, 4. de difusió oficials o particulars, 5. d'aficionats
- respecte a les de 4ª categoria, podran ser concedides a particulars o corporacions "sense concessió de monopoli de cap mena" (Article 19). Les transmissores podran tenir una potència màxima de 8 quilovats i longituds d'ona d'entre 300 i 440 metres i d'entre 460 i 500 metres (les oficials podran emprar la potència que creguin necessària segons l'objecte que es proposin i disposaran d'una longitud d'ona d'entre 1.550 i 1.650 metres). Per la seva banda, les emissores receptores privades hauran de pagar un cànon per tinença i ús de 5 pessetes i de 50 si l'aparell és ubicat en un lloc públic (cànon anual, per anys naturals complets)
- aquestes mateixes emissores podran emetre publicitat: un màxim de 5 minuts per hora emesa i l'Estat es reserva el dret de fixar un impost sobre ella
- la concessió a particulars tindrà una durada d'entre dos i deu anys i el permís es concedeix per hores (es pot concedir dia i hora determinades a la setmana, un nombre d'hores tots els dies o d'altres fórmules combinatòries). **La concessió no pot transferir-se**

- s'introdueix (Article 47) la possibilitat d'adjudicar a un Consorci l'exclusiva d'explotació del servei radiodifusor privat, reservant-se l'Estat el dret d'explotació de quantes emissores considerés oportú, en cas que les emissores existents no satisfacin els desitjos del públic, per deficiència tècnica o mediocritat dels programes emesos (així ho havia de manifestar per escrit més de la meitat dels propietaris de llicència per ús de receptor).

A l'empara d'aquesta Reial Ordre nasqueren a Espanya les primeres emissores oficials a les quals s'adjudicava l'indicatiu EAJ, acompanyat del número que es corresponia a l'ordre de concessió (EAJ-1 R. Barcelona, EAJ-2 R. España de Madrid, EAJ-3 R. Cádiz...). Aquestes emissores hauran de desenvolupar-se dins d'un marc en què tot i la llibertat de concurrència, es manifesta una diferència, que no faria sinó accentuar-se amb els anys: la situació d'inferioritat de les emissores particulars en base a la seva potència d'emissió i longitud d'ona. Per la seva subsistència podran recórrer a la publicitat, si bé la poca qualitat tècnica de les emissions en aquells anys no permetia inversions substancials per aquesta via de finançament. Més importància i pes tindran les quotes satisfetes pels membres dels clubs i associacions (nascuts per aconseguir una llicència o apareguts immediatament després del naixement d'una emissora) així com les vendes de les revistes, altaveu escrit de moltes EAJs i forma de comunicació amb els seus associats. Les emissores saben també que la seva concessió és sotmesa a vigilància constant i té una durada limitada.

La Reial Ordre de 15 d'Abril de 1926 tindria una importància cabdal en el desenvolupament de la radiodifusió espanyola i, més concretament, pel creixement de l'emissora Unión Radio (que més endavant veurem amb detall).

La Reial Ordre modificava l'article 29 del Reglament de Juny de 1924 i **autoritzava la transferència de les concessions.**

La contraposició al Reglament de 1924 fou el R.D. de 26 de Juliol de 1929. Reafirmant-se novament el monopoli estatal sobre la radiodifusió, l'Estat optà per un canvi que suposés un major intervencionisme i decidí la creació del Servei Nacional de Radiodifusió. No es tracta ja d'adoptar simplement el rol de policia, sinó d'intervenir en el panorama radiodifusor d'una forma més directa: creant una xarxa d'emissores estatals que cobreixi tot el territori nacional i pugui ser captat amb un mínim acceptable de qualitat tècnica. L'organització i administració de la xarxa d'emissores del Servei Nacional seria adjudicada a una persona o entitat espanyola, mitjançant concurs. Continuava existint la fórmula de les concessions però, ara, sota condicions molt més dures. Per a qui obtingués ara una concessió, l'establiment de l'emissora aniria a càrrec del titular, no podria percebre cap mena d'ajut (quotes obligatòries imposades per l'Estat o ajuts estatals o de corporacions públiques) i no podria radiar cap mena de publicitat comercial. Les emissores ja existents tampoc no ho tenien gaire fàcil. A dir veritat, arran del R.D. de 1929, teòricament, estaven "condemnadades a mort", donat que s'establia que un cop aparegués el Servei Nacional, les emissores nascudes amb el Reglament del '24 podien optar entre transferir la seva llicència d'emissió al concessionari del servei o bé seguir emetent fins que caduqués la concessió, però en les mateixes condicions adverses detallades per a les emissores noves (sense cap ajut ni publicitat comercial). L'Estat tenia preferència tècnica i de finançament ja que es preveia que la xarxa del servei es mantingués amb (Article 5): quotes obligatòries per l'ús de receptors, impostos sobre la venda de material ràdio aplicat a la radiodifusió, ingressos per publicitat comercial, sense renunciar a les subscripcions voluntàries, subvencions i dotacions estatals, de corporacions públiques, Universitats, etc...

Amb aquest R.D. s'inicien un seguit de temptatives adreçades a la creació del Servei Nacional de Radiodifusió, un servei que no naixerà fins a la Guerra Civil i l'aplicació del qual no significarà la mort de la iniciativa privada. Amb la creació de RNE comença una llarga etapa de convivència entre els dos sistemes, que arriba fins als nostres dies.

La continuada impossibilitat de l'Estat per a crear la xarxa del Servei Nacional posà de manifest un altre problema: la situació de les emissores privades nascudes abans de 1929. Amb el R.D. de 19 de Desembre de 1930, l'Estat es veié obligat a acceptar l'aparició de noves emissores. Però l'adjudicació de noves llicències comportava dos problemes (SORIA 1974, 100-101): calia resoldre la situació jurídica de les ja existents per si entraven en conflicte amb les noves i, donat que les noves emissores eren autoritzades de forma transitòria (10 anys, màxim), en aquest temps podien veure's perjudicades pel naixement del Servei Nacional. Així: es donà preferència a les noves emissores, per la qual cosa les antigues concessions podien fàcilment desaparèixer i, alhora, l'Estat es reservà el dret de rescatar i anul·lar les noves concessions transitòries. En aquesta situació d'absoluta precarietat i incertesa, les emissores privades haurien d'esperar l'any 1932 perquè se les tornés a prioritzar.

El problema de la creació del Servei Nacional es resoldria, momentàniament, pocs dies després de la proclamació de la Segona República espanyola amb el Decret de 25 d'Abril de 1931, amb el qual es derogava el R.D. de 1929 i, per tant, s'anul·lava la creació de la xarxa estatal.

La nova etapa política suposà també, en matèria de legislació en radiodifusió, una nova pàgina de la història de la ràdio espanyola: l'aparició de les emissores locals. Fins arribar al Decret de 8 de Desembre de 1932, el nombre d'emissores, lluny d'augmentar, havia anat disminuint, sota la política empresarial d'Unión Radio. L'any 1924 s'havien concedit 6 llicències: EAJ-1 R.

Barcelona, EAJ-2 R. España de Madrid, EAJ-3 R. Cádiz, EAJ-4 Estación Castilla (que no emetria fins a l'any següent), EAJ-5 R. Club Sevillano i EAJ-6 R. Ibérica (a pesar que ja funcionava des de 1923). L'any 1925 naixia EAJ-7 Unión Radio Madrid i vuit emissores més (EAJ-8 R. San Sebastián, EAJ-9 R. Club Vizcaya, EAJ-11 R. Vizcaya, EAJ-12 R. Madrileña, que no emetria fins a l'any següent, EAJ-13 R. Catalana, EAJ-16 R. Cartagena, EAJ-17 Sociedad de Radioyentes Andaluces i EAJ-19 R. Asturias). A partir de llavors, gràcies a la Reial Ordre de 1926 que permetia la transferència de concessions, Unión Radio començà a comprar emissores i a tancar les menys rendibles per tal de concentrar esforços i inversió en les més potents, de forma i manera que abans del Decret de 1932 el panorama radiodifusor espanyol era el següent: Unión Radio tenia quatre emissores (Barcelona, Madrid, Sevilla i San Sebastián), explotava l'única emissora existent de l'Estat, R. Grao-Valencia, que es quedà l'indicatiu EAJ-3 (abans, de R. Cádiz), es mantenien R. Asturias i R. España de Madrid i R. Associació de Catalunya, EAJ-15 (nascuda al 1930). Vuit emissores en tot el territori. Abans que esclatés la guerra, n'hi hauria gairebé setanta.

El Decret de 8 de Desembre de 1932 fou l'intent de cobrir amb la iniciativa privada el que l'Estat no havia pogut assolir davant els reiterats fracassos de crear el Servei Nacional: que la ràdio arribés a tothom. Tot i que el sector radiofònic es revitalitzà, es tractava d'una solució a mitges, ja que la potència màxima autoritzada d'emissió era de 200 wats i no podia haver-hi més d'una emissora per localitat. Es prioritzà novament l'explotació privada i es permeté emetre publicitat: màxim de 10 minuts per hora radiada, si bé l'Estat cobraria el 20% dels ingressos que l'emissora obtingués per aquesta via. Curiosament, el Decret de 1932 no establí termini per a les concessions a les locals però insistia en què una de les causes possibles de caducitat de la

concessió era que en aquella població s'instal·lés una emissora de la xarxa nacional.

Abans que esclatés la guerra civil, en un context polític prou conflictiu i enrarit, la ràdio espanyola encara viurà dues novetats legislatives importants. Primer fou la Llei de 26 de Juny de 1934, Llei de Radiodifusió (primer text legal sobre la matèria que tenia rang de llei) que reiterava (Article 1) que "el servei de Radiodifusió nacional és una funció essencial i privativa de l'Estat". Les emissores d'aquest servei són propietat de l'Estat i no es poden concedir. Només es permet que l'organització i execució de programes, a través de concurs, sigui en mans d'una entitat nacional. Es manté el règim de les actuals emissores. El Servei es finançarà gràcies a les llicències per ús del receptor, impost sobre la venda de material i publicitat (que, teòricament, ha de desaparèixer quan els altres sistemes siguin suficients com per mantenir la xarxa). Finalment, el D. de 22 de Novembre de 1935 aprovà el Reglament del Servei de Radiodifusió Nacional.

La República va significar la tria d'opció: el govern espanyol es decantà pel model europeu de radiodifusió de titularitat pública, però la guerra, tot i significar el naixement real del Servei Nacional de Radiodifusió, no suposà la desaparició de la iniciativa privada. En definitiva, 1907 i 1908 foren els anys de l'ordenació jurídica precursora; 1923, el primer marc legislatiu específic sobre radiodifusió; 1924, el naixement oficial de les emissores privades de ràdio; 1929, primer intent de crear el Servei Nacional de Radiodifusió; 1932, l'aparició de les emissores locals i, per tant, un canvi substancial del panorama radiofònic espanyol. 1936, la Guerra Civil espanyola, que fou "**...el primer conflicte bèlic que es troba amb una radiodifusió desenvolupada**" (FRANQUET; MARTI 1985, 53).

En resum, el que caracteritza la ràdio espanyola d'aquell període és:

1) Es desenvolupa gràcies a la iniciativa privada (associacions, comerciants i industrials), davant els reiterats frasasos de l'Estat per crear el Servei Nacional de Radiodifusió que permetés posar Espanya a l'alçada de la resta de països. **"Potser influí, des de 1929 a 1936, el sentit precari i provisional que les concessions tingueren i el propòsit polític d'aixecar tard o d'hora una xarxa d'emissores estatals, prioritària, preferent, o quasi exclusiva, que portà a descuidar les virtualitats contingudes en la gestió no estatal"** (SORIA 1974, 185). Es a dir, ni es va crear una radiodifusió estatal forta ni es va deixar que ho fessin les privades, en igualtat de condicions.

2) Un cop creat el Servei, amb la fundació de RNE en plena guerra, el panorama radiodifusor espanyol vindria definit per tres tipus d'emissores: potència mitja i abast regional o comarcal (R. 14 Juny 1924); emissores de petita potència i abast local (D. 8 Desembre 1932) i les emissores de la xarxa estatal (L. 26 Juny 1934, no materialitzada fins al 19 de Gener de 1937, en què Franco inaugura RNE a Salamanca).

3) Els principals problemes que van haver d'afrontar les privades foren:

Emissió: les emissores no podien emetre simultàniament ni durant tot el dia i estaven en inferioritat de condicions a causa de la baixa potència d'emissió i, per tant, les zones de cobertura que podien abastar

Finançament: les emissores no obtenien cap part del cànon sobre l'ús de receptors (veure Annex, P. 18, 24 i 25). Podien emetre publicitat, però limitada, no només per qüestions de temps, sinó també perquè la poca qualitat tècnica no permetia garantir massa ingressos. Havien de pagar un tant per cent a l'Estat dels ingressos obtinguts per publicitat (les locals, 20% i les comarcals, 5%). De moment, eren bàsics els diners obtinguts per les quotes que pagaven els radioients i la venda de les revistes. Destacar, entre d'altres, el curiós "Servicio Unión Radio, S.A. de Radio Para Todos", que oferia serveis com: instal·lacions a domicili, reparació d'avaries del receptor, etc... Disposava també

de botigues de petits electrodomèstics i n'oferia facilitats de pagament. Quant a la compra d'aparells de ràdio, amb aquest servei l'abonat havia de pagar a Unió Radio 14 pessetes mensuals durant el primer any, 12 durant el segon i 10 al tercer. Al cap de tres anys, l'aparell era propietat d'aquella persona. La instal·lació costava 25 pessetes per avançada, en signar el contracte d'abonament i la resta, en acabar la instal·lació. Si es volia altaveu, costava 50 pessetes

Tecnologia: no disposaven del suport d'una tècnica d'emissió i recepció prou desenvolupada que redundés en la qualitat. Tampoc no els ajudaven els aparells receptors, la fabricació i venda dels quals era en mans encara poc qualificades

Programació: la manca de recursos i la poca qualitat tècnica no beneficiaven la programació. La ràdio començà essent un mitjà que "es mantenia" d'altres manifestacions culturals o comunicatives. Abans de descobrir les seves pròpies potencialitats i llenguatge, la ràdio llegia les notícies dels diaris (destaquem com excepció el programa informatiu *La Palabra* de R. Barcelona, la brillant trajectòria del qual quedà truncada per la guerra), traslladava els micròfons als teatres, escenaris d'òpera o altres representacions musicals i donava moltes xerrades divulgatives i científiques. No hi havia una política programàtica clara ja que, de moment, era més un invent en fase experimental, especialment en la seva faceta de mitjà de comunicació de masses. **"...l'oient, l'audiència, abans que oient i audiència foren radiotècnics, fabricant els seus propis receptors de galena. (...) Només després d'escoltar repetidament els sons que arribaven a través dels auriculars, començà a perdre importància la tècnica i a guanyar interès el contingut de les emissions"** (FAUS 1975, 82). La ràdio havia de passar censura prèvia: C. 6 Novembre de 1925, consulta i comprovació d'emissions i L. 26 Juny 1934 i D. 22 Novembre 1935, l'Estat es reserva el dret d'intervenir la radiació de notícies

i la propaganda política i confessional. Si bé no es pot comparar a la manca de llibertat d'expressió que patí després de la guerra. Amb Unión Radio començaren tímidament les primeres emissions en cadena

Estructura empresarial: les llicències tenien un termini de caducitat no massa llarg (es van veure constantment "amenaçades" per la possible aparició de la xarxa d'emissores estatals), si bé les que caducaven entre 1934 i 1935 van ser renovades (U. Radio Barcelona, Madrid, Sevilla i S. Sebastián, R. España de Madrid, R. Asturias i R. Associació de Catalunya). Amb Unión Radio apareix la diferenciació entre empresa i emissora, que fins llavors no havia existit. Una mateixa empresa, Unión Radio, té ara més d'una emissora i forma una petita cadena. La poca estructura empresarial que pugués tenir la ràdio en aquells anys es basava en petits propietaris locals, industrials i comerciants, que, de vegades, no tenien res a veure amb aquest sector. No obstant això, jugarien en el futur un paper molt important per la conformació de grans cadenes (veure Annex, P.20 i 21). No es pot parlar d'un organigrama massa clar, ja que en els inicis no hi havia una gran especialització professional. Tothom havia de fer de tot. Apunta A. Faus (1975, 83) que a mesura que es regularitzaven els serveis radiofònics prenia més relleu el contingut. I fou llavors quan es produí la primera escisió: d'una banda els països tecnològicament més avançats, que veieren la necessitat de separar el personal tècnic del que s'encarregava del contingut. Més avenç tècnic, més avenç programàtic. D'altra banda, estaven els països on el nivell tècnic i de vida no permetien la divisió i uns quants havien de fer de tot. Aquelles persones jugaren un paper importantíssim però no es pogué avançar massa en el terreny de la comunicació. **"I això, evidentment, no per la seva incapacitat, sinó per la inoperància de la societat en què vivien"** (FAUS 1975, 83). Les despeses anaven adreçades a la millora tècnica i, en conseqüència, a poder millorar la programació, per tal de tenir més audiència i aconseguir més diners per publicitat i quotes de

radioients. A més, les emissores s'enfrontaren ja al problema de les exigències de la Societat d'Autors i dels empresaris (teatres, òpera), per les obres que retransmetien.

Resumint, en aquestes condicions, en aquesta etapa, la ràdio espanyola es perfila amb una **"... concepció predominantment artística i científica (...), sense règim o estructura empresarial o comercial"** (SORIA 1974, 44). Aquesta manca d'estructura empresarial procedia de tres fronts: 1. *Legislatiu*. La manca d'un marc jurídic fort i coherent que no sotmetés les emissores a una situació de continuada incertesa en la qual ningú no estava disposat a fer grans inversions si no tenia mínimament garantit el futur. El que es busca és el guany a curt termini, que assegurí, com a mínim, que s'ha cobert la inversió realitzada. 2. *Tècnic*. Mancava encara un desenvolupament tècnic prou fort que garantís la qualitat d'emissió i recepció. 3. *Financer*. Davant la impossibilitat de confiar plenament en la publicitat comercial i sense rebre cap ajut oficial, la ràdio assajà d'altres sistemes de finançament amb resultats no gaire esperançadors: quotes d'associats i socis protectors, ingressos per capital social i quotes de la indústria i el comerç de ràdio. **"La construcció i venda d'aparells i accessoris aixecava suspicàcies (...). En aquestes condicions, el pes del finançament es feia recaure sobre les Associacions i el comerç de ràdio"** (SORIA 1974, 50). Les inversions en millora tècnica i programàtica no podien ser massa grans ni oferien gaires perspectives, si la paraula que acompanyà la ràdio espanyola d'aquells anys fou: precarietat. D'altra banda, la ràdio no nasqué directament com a mitjà de masses. **"Pot dir-se que la Ràdio no fou, en primera instància, un producte acabat. Fou el resultat d'un experiment del que posteriorment s'haurien d'assentar les bases teòriques, tant tècniques com expressives. (...) La Ràdio va haver de seguir un llarg procés per a convertir el "sensefilisme" en un servei regular, constant i comunicatiu"** (FAUS 1975, 81).

Malgrat totes les dificultats i limitacions, fou en aquells anys que nasqué l'emissora que donaria pas a la primera xarxa privada de la radiodifusió espanyola i seria la llavor d'una de les empreses de ràdio privada més important d'Europa actualment (la SER). Ens estem referint a Unión Radio, l'única que mantingué, tot i la precarietat, un cert sentit empresarial de la ràdio.

5.1.1. Unión Radio

El 17 de Juny de 1925, neix EAJ-7 Unión Radio Madrid. Els fundadors d'aquesta ràdio que naixia com a Societat Anònima (Unión Radio, S.A.) van ser: A.E.G. (Telefunken); Aeolian, S.A.; Cía. General de Electricidad (Lámparas Metal); Cía. Nacional de Telegrafía sin Hilos (Marconi); Cía. Telefónica Nacional de España; Electrodo S.A.; Omnium Ibérico Industrial (Radiola); Sociedad Española del acumulador Tudor; Sociedad Ibérica de Construcciones Eléctricas, SICE (*Radio Corporation of America, RCA*) i Teléfonos Bell S.A. (*Western Electric*). Es a dir, les més importants indústries elèctriques espanyoles (gairebé totes filials d'empreses alemanyes, angleses, franceses i nord-americanes) unides per crear una emissora de ràdio **"... que oferís un bon servei radiofònic - no com l'existent -, dinamitzant d'aquesta manera la venda d'aparells i el sector radioelèctric en general"** (GARITAONANDIA 1989, 132). Amb el naixement de la radiodifusió espanyola (1924) havien aparegut petits tallers que fabricaven peces per a radiotècnica i receptors de galena, primer, i de vàlvules, després. Però la producció espanyola d'aquells anys fou prou difícil donat que el mercat estava saturat de material estranger i a uns preus molt baixos (JULIA 1993, 30). Al 1935 els fabricants espanyols crearen l'ANCAR (Asociación Nacional de Constructores de Aparatos de Radio y Anexos) per fer front a la competència estrangera en una activitat que anava guanyant força (JULIA 1993, 30).

El Consell d'Administració d'Unión Radio (GARITAONANDIA 1988, 24) era format per: Valentín Ruíz Senén (president, en representació de la IT&T), Luís Sánchez Cuervo i Francisco Setuain (vice-presidents, representant, respectivament, la SICE i la Cía. Nacional de TSH) i Pedro González Bueno (secretari, també de la SICE). Els vocals eren: Eugenio Armabruster i Manuel Hernández Alcalde (AEG), Agustín Barbón i Georges Tenat (Omnium Ibérico Industrial), Francisco Brandón (Lámparas Metal), Walter F. Cahir (IT&T), Francisco Villaverde i Douglas B. Baker (Teléfonos Bell), Delfín Delgado i Joaquín Palacios (Electrodo), Pedro López Dóriga i Félix Weydmann (Sociedad Española de Acumulador Tudor) i José Mª Crespo (Cía. Nacional de TSH). El director general fou Ricardo de Urgoiti¹, el director artístic, Miguel Olea i el cap tècnic, Joaquín Ruíz. Un cop creada l'emissora, aparegueren la revista oficial *Ondas* i la Unión de Radioyentes, que havia de ser una de les principals fonts de finançament de l'emissora (després, xarxa). **"El propòsit d'Unión Radio era unificar el major nombre possible de forces que intervenien en la radiodifusió: fabricants, venedors, associacions i oients, per tal de constituir un organisme fort i sòlid"** (SORIA 1974, 59).

Al final d'aquell mateix any 1925, Unión Radio ja havia arribat a certs acords amb R. Barcelona, Estación Castilla, R. Cádiz i R. Club Sevillano per gestionar-ne la programació i l'explotació publicitària. L'any 1926 es produiria el primer exemple clar de com les disposicions legals determinen el futur de les comunicacions: la Reial Ordre de 15 d'Abril de 1926 modificava l'Article 29 del Reglament de Radiodifusió de 1924 i autoritzava la transferència de con-

¹ Ricardo Urgoiti Somovilla, "lligat familiarment a Papelera Española i als diaris *El Sol* i *La Voz*, amb la qual cosa ja existia llavors la tendència a relacionar la ràdio amb els més avançats mitjans editorials del país" (DÍAZ 1992, 108). Urgoiti era enginyer, viatjà a l'estranger per a conèixer les emissores d'allí i aprofità l'existència de les associacions de radioaficionats per a transformar-les en la Unión de Radioyentes; a més a més, fundà la revista *Ondas*.

cessions a les emissores de 4ª categoria. Unión Radio no esperà massa i el que començaren essent acords de programació i explotació comercial es transformen en una autèntica política de compra d'emissores. La finalitat era comprar-ne el màxim possible aprofitant que moltes patien ja seriosos problemes econòmics (estratègia comuna actualment), tancar aquelles menys potents o rendibles i concentrar audiència i esforços (en la millora tècnica i programàtica) de les més importants, que eren les ubicades on hi havia la màxima concentració urbana. Gairebé totes les emissores que van néixer entre 1924 i 1931 van passar per les seves mans (unes deu) i abans que apareguessin les emissores locals Unión Radio comptava amb quatre emissores comarcals (Madrid, Barcelona, Sevilla i San Sebastián) i explotava l'única emissora, també comarcal, que pertanyia a l'Estat, EAJ-3 R. Grao-Valencia.

Considera C. Garitaonandía (1989, 134) que el pas de la ràdio dels primers temps, difusora de concerts i conferències divulgatives, a la ràdio com a mitjà de comunicació que oferia les tres funcions bàsiques de la comunicació social (formar, informar i entretenir) es produí amb l'aparició d'Unión Radio. Certament, fou l'única que semblà adonar-se de la relació audiència-programació-publicitat i aplicà un plantejament empresarial més acurat destinat a millorar la qualitat tècnica, que permetés una millor emissió i recepció del producte, alhora que invertia també en la millora de la programació. D'altra banda, no només fou la primera a crear una xarxa (modesta en els seus inicis, per suposat), sinó la primera a emprar aquesta xarxa per emissions simultànies. Unión Radio fou "**... el primer intent seriós per instal·lar una xarxa d'estacions emissores de cobertura nacional**" (FRANQUET 1988, 81). La poca potència d'emissió de què gaudia el sector privat féu de la formació de xarxes una solució, des dels principis de la radiodifusió a Espanya. Però, malgrat els esforços i inversions en tècnica i programació, Unión Radio no podia arribar encara a la qualitat demostrada per la radiodifusió en d'altres

països. Teòricament, era el compromís que havia d'assumir l'Estat, creant una xarxa nacional.

Les característiques més importants d'Unión Radio com empresa de ràdio foren:

- va sorgir amb fortes pretensions, ja que cada soci fundador aportà 50.000 pessetes (en el cas de R. Barcelona, les aportacions foren de 1.200 ptes.) (FRANQUET 1986, 22)
- naixia de la mà dels principals industrials espanyols del sector electrònic, que no eren sinó filials de grans empreses internacionals. Un bon aval, si tenim en compte que els comerciants no disposaven de suficients coneixements com per garantir una evolució continuada de millores tècniques aplicades a la radiodifusió, coneixements que sí tenien els industrials, amb l'afegit, bàsic, que així disposaven d'un nou mercat pels seus productes. Per tant, tot i que a través de filials, el capital internacional hi fou present des de la seva fundació
- inicià, ben aviat, un procés de creixement (extern) (una concentració molt modesta, si la comparem a la dels nostres dies, però novedosa llavors) mitjançant la compra d'emissores, si bé al principi optà per la qualitat i no per la quantitat. La seva estructura empresarial, a banda de les emissores comarcals, es basà en la compra o associació amb petites emissores locals, els propietaris de les quals eren particulars, comerciants o industrials. Així anà conformant la seva xarxa
- potencià la programació com a fórmula de captació de més audiència
- des de la seva fundació com Unión Radio Madrid, ja separà tres grans àrees professionals, en una mena de petit organigrama: el gerencial (el director general Ricardo de Urgoiti), l'artístic (el seu director, Miguel Olea) i el tècnic (amb Joaquín Ruíz com a cap).

En definitiva: **"Ara ja no es tracta d'impulsar un invent els resultats econòmics del qual poden ésser imprevisibles. Ben al contrari, ara es tracta de rendibilitzar els avenços proporcionats pels primers i modestos intents"** (FRANQUET 1986, 23). Es podria dir que els orígens de l'empresa espanyola de ràdio són amb els orígens d'Unión Radio. Potser pel fet que els seus fundadors (ni que sigui per filials) eren empreses estrangeres de països (especialment EE.UU) on la ràdio ja no era un invent curiós i nasqué ja com un negoci, la qual cosa trobà un terreny perfectament abonat en un país europeu que, com Espanya, encara no disposava d'un Servei Nacional de Radiodifusió i estava deixant el desenvolupament de la ràdio en mans de la iniciativa privada. D'altra banda, un dels seus principals impulsors, Ricardo Urgoiti, era **"... un home de gran autoritat en matèries radiofòniques i el prestigi del qual ha passat les fronteres. (...) Aquest home, jove, dinàmic, entusiasta, representa a Espanya l'experiència, la capacitat"** (SORIA 1936, 157). Un home relacionat, a més a més, amb el món editorial.

5.2. 1936-1939: El parèntesi de la guerra evidencia la importància del mitjà i paralitza el desenvolupament empresarial

La Guerra Civil espanyola posà en evidència la importància de la ràdio com a mitjà de comunicació de masses. La ràdio, a la guerra, fou argument polític, arma bèlica i un dels objectius militars perseguits pels sublevats, els quals tingueren molt clar que cada població conquerida s'havia de traduir immediatament en una (o més) emissora al seu servei, al servei de la seva propaganda i la seva "informació". **"La ràdio no estava subjecta a la distribució, com la premsa, ni depenia d'un suport que fos escassejant al llarg de la guerra, com succeí amb el paper, que féu limitar el nombre de pàgines dels diaris. La ràdio era un mitjà àgil, capaç de seguir minut a minut la realitat canviant i aquesta se succeïa a una velocitat vertiginosa"** (SORIA

1989, 139). La ràdio viatjava per l'aire i l'única forma de deturar-la era (i això esdevingué tàctica de guerra entre ambdós bàndols) provocar interferències. Al principi, els sublevats només aconseguiren unes poques emissores i només una d'OM de gran potència, Unión Radió Sevilla, on es van fer per sempre més famoses les arengues del general Queipo de Llano.

La ràdio també fou sotmesa a les lleis de la guerra. Però resulta interessant constatar que el nou règim sotmeté la ràdio per la via dels continguts, però no li negà la possibilitat de desenvolupar-se des de la iniciativa privada. El Ban de 28 de Juliol de 1936 prohibia el funcionament de totes les emissores particulars d'ona curta o extra-curta. Els qui no acatessin l'ordre serien considerats rebels i se'ls aplicaria el Codi de Justícia Militar. La Circular de 18 de Desembre de 1936 obligà qualsevol instal·lació radioelèctrica ubicada en terreny "*afecte al Movimiento Nacional*" a tenir una autorització expedida per la Comissió d'Obres Públiques i Comunicacions per a poder funcionar (quedaven excloses les instal·lacions de caràcter militar i les que operaven amb l'indicatiu EAJ, que ja disposaven de la concessió anterior). Es a dir, es permeté la creació de noves emissores i s'acceptà l'existència de les que ja funcionaven, si bé aquestes s'havien de contentar amb "*difondre les notícies oficials relatives al Movimiento Nacional, partes de les autoritats o informació i propaganda d'entitats i organitzacions autoritzades*". A l'empara d'aquesta circular van néixer les emissores pertanyents a la Falange i que operaven amb l'indicatiu FET. Però, que es permetés continuar les emissores que ja funcionaven abans de la guerra, no significà que les coses seguissin exactament igual. La llicència podia mantenir-se però es va iniciar una depuració sistemàtica de propietaris d'emissores i es concedia l'explotació (d'emissores noves o ja existents) a persones properes al règim (política que no responia només a l'excepcionalitat de la guerra sinó que seria una constant

durant tota la Dictadura). Així van néixer també més emissores locals, com a "recompensa" per haver contribuït a assolir la victòria, emissores que eren privades o institucionals polítiques.

Com més emissores anaven naixent més s'anava limitant la seva llibertat d'expressió. L'Ordre de 6 d'Octubre de 1939 tingué una cabdal importància que marcaria el futur de la ràdio espanyola. Segons l'ordre, les emissores comercials no podien fer cap emissió parlada si no comptaven amb prèvia autorització, quedava totalment prohibit radiar notícies més enllà de l'àmbit local, provincial o regional (sempre, passant la censura prèvia) i totes les emissores eren obligades a connectar amb els informatius de RNE (que romanen a la memòria col·lectiva amb el nom de *Partes*), única emissora que podia emetre notícies de caràcter nacional i internacional. Evidentment, l'ordre és més que un gravíssim atemptat a la llibertat d'informació i d'expressió en general, significava també que la ràdio veia limitada la seva possibilitat d'elaborar productes (programes).

En acabar la guerra, el panorama radiodifusor espanyol podria resumir-se així:

1. Continua el sistema mixt: l'espai radioelèctric segueix essent monopoli de l'Estat però es poden concedir llicències a particulars i empreses privades, així com seguir existint les que ja funcionaven, prèvia depuració política que garantís els continguts adequats al règim. Es a dir, molts d'aquells petits empresaris locals podrien continuar si es mostraven addictes al nou règim ja que, si no, es deixaria l'emissora en mans de qui sí ho fos. El sistema mixt era format per: EAJs locals (de poca potència i en nuclis d'escassa població), EAJs comarcals (més potents i majoritàriament d'Unión Radio) i el Servei Nacional de Radiodifusió (RNE i les emissores del FET i de les JONS) (FRANQUET;

MARTI 1985, 64). Amb la guerra havia nascut, per fi, el tan esperat Servei Nacional de Radiodifusió

2. L'ús de la ràdio durant la Guerra Civil espanyola i, encara més, durant la Segona Guerra Mundial, marcarà el futur del desenvolupament del mitjà. A Europa, el monopoli públic. A Espanya, el sistema mixt que E. Prado (1983a) definí com **minifundi d'emissió, latifundi d'informació**. Una ràdio més preocupada pel contingut que pel continent.

5.3. 1940-1978: la consolidació de l'oligopoli radiodifusor

5.3.1. Marc legal: inici de la configuració de l'actual panorama radiodifusor

La inauguració oficial de Radio Nacional de España a Salamanca, l'any 1937, fou també la creació del tantes vegades projectat Servei Nacional. La seva aparició no representà la desaparició de la iniciativa privada, però sí un fort control, "**... la història de la Dictadura a la ràdio manté la constant del reforçament de les cadenes estatals o institucionals, junt amb un estricte control de les emissores gestionades en virtut de concessió per empreses privades**" (BUSTAMANTE 1982, 155). L'Estat seguí reafirmant que la propietat de les ones era seva exclusivament, però, en aquest període, l'explotació de les emissores podia ser en tres mans: estatal, privada i institucional (política o religiosa).

L'època també es caracteritzà, en els seus inicis, per la manca de participació i assistència d'Espanya en els convenis internacionals, la qual cosa formava ja part de la política d'aïllament seguida per Franco o de les expulsions d'organismes internacionals a què fou sotmesa Espanya. L'expulsió d'Espanya dels organismes internacionals fixats per les Nacions Unides o que tinguessin relacions amb ella motivà que no estigués present en la Conferència Administrativa de Radiocomunicacions d'Atlantic City (1947), en la Conferència

d'Ones Quilomètriques i Hectomètriques de Copenhagen (1948, va adjudicar a Espanya 9 freqüències d'Ona Mitja i dues internacionals a compartir amb d'altres països) ni en la Conferència d'Altes Freqüències de Mèxic (1948). Posteriorment, al 1950, l'Assemblea General de l'ONU acordà que fos cada organisme el que decidís si Espanya hi podia formar part o no. Així fou com el govern espanyol s'adherí al Conveni d'Atlantic City i es reincorporà a la UIT. A partir de la readmissió, Espanya assistí a la Conferència Administrativa de Radiocomunicacions de Ginebra (1951). L'absència espanyola en el repartiment de freqüències (a banda de la interpretació i repercusió polítiques), el retard en la creació d'una xarxa nacional-estatal, l'existència de pocs punts emissors i de poca potència i abast contribuïren a fer de l'espanyola una radiodifusió de característiques particulars. Entre els anys '40 i '60 tot va ser autoritzar la creació de moltes emissores que permetessin cobrir el màxim de territori (així com satisfer les famílies polítiques que havien ajudat el vencedor), mentre no s'acabava de configurar la xarxa nacional. Però aquesta situació en què prevalia la quantitat per sobre de la qualitat, es va intentar començar a resoldre amb el Pla Transitori de 1964. **"Teníem més emissores que cap país europeu i teníem, al contrari, globalment, menys potència que ningú"** (MARTI 1982, 12).

La situació d'aïllament internacional influí en el panorama radiodifusor espanyol tant com la normativa dictada per a la ràdio de portes endins. Aquesta etapa (1940-1978) té dues grans parts diferenciades, un abans i un després de la radiodifusió i la data que marca aquesta frontera és el 23 de Desembre de 1964 (Pla Transitori d'Ones Mitges). Abans del Pla de 1964, la normativa que imposa les condicions que han de tenir les estacions emissores de ràdio són el R.D. de 1952 i el D. de 1958 que prepara el terreny per a la FM i que culminarà amb el Pla Transitori del '64. L'etapa 1952-1964, es caracteritza, segons García Llovet (1991, 66) per: **"1ª, el progressiu**

desenvolupament de les estructures administratives que assumeixen les competències d'ordenació de l'activitat, la creació de les estructures orgàniques encarregades de la gestió de les xarxes d'emissores estatals, la definitiva separació entre les emissores de la xarxa estatal i aquelles estacions integrades en la REM; i 2^a, la clarificació de l'activitat, produint-se en aquest període la transformació de les emissores locals d'Ona Mitja en emissores de Freqüència Modulada".

El Decret de 14 de Novembre de 1952 contenia un pla, un primer intent d'ordenació amb coherència de la radiodifusió (parlem encara només d'OM). Recordem que el franquisme no va derogar cap de les normatives anteriors, sinó que es limità a dictar-ne de noves, molt especialment les referides a continguts, mentre les referents a emissores i les seves característiques partien de la base de les normes ja existents. El Decret classificava les emissores de la *Red Nacional de Radiodifusión* (que incloïa tot el sistema radiodifusor, tant públic com privat, i detallava en mans de qui recauria l'explotació):

- **Nacionals.** De més de 20 Kw. de potència. Propietat exclusiva de l'Estat. La gestió de programes era tasca de l'ARE¹
- **Comarcals.** Potència de fins a 5 Kw. Són propietat de l'Estat però la seva programació podrà ser **gestionada per l'ARE o arrendada**, mitjançant concurs, a empreses mercantils. La durada de l'arrendament serà de dotze

¹ARE, *Administración Radiodifusora Española*. Organisme depenent de la Direcció General de Radiodifusió (DGR). Ambdós creats amb el Decret de 1952. La DGR "era l'encarregada del desenvolupament de les activitats i funcions del Ministeri 'en ordre a les empreses radiofòniques i estacions radioemissores en tots els seus aspectes, com el tècnic, informatiu, polític, cultural, religiós, educatiu, artístic, econòmic, publicitari o jurídic" (MULTIGNER 1989, 281). El Decret de 3 d'Octubre de 1957 regulà les funcions de l'ARE que serien: explotació de les emissores nacionals de l'Estat, monopoli en la realització de la informació nacional i internacional i de les emissions a l'estranger, gestió directa de la publicitat radiada i televisada en les emissores estatals i l'exclusiva sobre les emissions estrangeres retransmeses a Espanya.

anys. Les emissores comarcals s'ubicaran a: quatre a Madrid, tres a Barcelona, dues a Sevilla, dues a València i una a San Sebastián

- **Locals.** Aquestes, junt amb les d'Ona Llarga o Curta se seguiran regint per les normatives existents fins ara.

El Reial Decret assenyala que, un cop establertes les emissores de la xarxa nacional, quedaria prohibida l'emissió per les estacions d'OM de la localitat afectada i caducarien les concessions i autoritzacions atorgades conforme a la llei de 26 de Juny de 1934. Les normes derivades a partir d'aquest R. Decret foren:

- 22 Maig 1953. Es prohibeix la transferència de concessions de les emissores locals a persones naturals o jurídiques *estrangeres*
- 9 Jul. 1954. Amb caràcter general, es regula la transferència de concessions d'emissores d'OM i es completa la regulació de les locals (que no s'havia especificat al 1952), fent esment de les transferències. Especifica les condicions en què es pot dur a terme una transferència. El sol.licitant ha de ser espanyol, acreditar bona conducta i adhesió al *Movimiento* i no tenir antecedents penals. Si la societat transferida és per accions, aquestes han de ser nominatives. Segueix sense poder transferir-se la concessió a un estranger. Crea un Registre d'Empreses Radiodifusores (que serà novament regulat al 1974)
- 20 Jul. 1954. Convoca concurs per a l'arrendament de les comarcals
- 13 Jul. 1961. Les estacions comarcals seran (a diferència del previst al 1952): tres a Madrid, tres a Barcelona, dues a València, dues a Sevilla, una a Zaragoza i una a San Sebastián. Es a dir, en treia una a Madrid i l'adjudicava a Zaragoza (l'Ordre 4 Nov. 1962 convocà el concurs i l'emissora passà a mans de la Compañía Aragonesa de Radiodifusión, S.A.). El Pla Transitori de 1964 acabaria reduint el nombre a nou emissores comarcals, les que eren ja en funcionament (veure Annex, P. 19)

- 15 Nov. 1967. Passats ja els dotze anys, s'estableix un règim provisional de pròrroga, per a vuit de les emissores comarcals el termini de concessió de les quals havia, doncs, caducat (la de Zaragoza caducava més tard)
- 14 Des. 1967. Deroga l'article 3 del R. Decret de 1952. El sistema d'explotació de les emissores comarcals ja no serà "programació **gestionada per l'ARE o arrendada** a empreses mercantils", sinó "explotació directa per l'Estat, integrant-se dins de RNE o R. Peninsular o bé **concessió** a entitats privades"
- 20 Des. 1967. Nou concurs per a la concessió de les vuit emissores comarcals. La concessió serà per cinc anys (al 1972 es produí la renovació a favor de les mateixes concessionàries).

El resum d'aquesta etapa és: moltes emissores (gairebé 400), poca potència i una qualitat tècnica deficient. Espanya s'havia adherit i havia estat acceptada de nou en els organismes internacionals. La seva situació era fortament criticada a Europa i, en aquest marc, es plantejà la necessitat de reordenar el seu panorama radiodifusor. Amb el D. de 8 d'Agost de 1958, base del Pla Transitori de 1964, es pot dir que neix oficialment la Freqüència Modulada a Espanya i comencen a "morir" algunes emissores. El Decret establí l'obligació de sol·licitar la transformació en emissora de Freqüència Modulada a: 1. Propietaris d'emissores locals d'OM (D. 8 Oct. 1932), 2. Arrendataris d'emissores locals d'OM, autoritzats per D. 9 Jul. 1954 (que regulava la transferència de concessions), igualment regulades per Decret de 1932, 3. Emissores de FET i de les JONS (integrades ja dins la REM), *exceptuant-ne les comarcals*. S'establí un termini de cinc anys per dur a terme aquesta transformació. L'any següent, (D. 18 Agost 1959) s'obligà els fabricants espanyols a incorporar els circuits per a la recepció en FM, a partir de l'1 d'Agost de 1960. El termini de cinc anys acabà al 1963. El Decret de 24

d'Octubre d'aquell any tornà a recordar l'obligatorietat de la transformació (diversos problemes ho van ajornar uns mesos) i establí que quedaven caducades totes les autoritzacions i llicències concedides per a l'emissió en OM i àmbit local. Fixem-nos, doncs, que la reducció de la quantitat es produí en l'àmbit de les emissores locals (certament, les més nombroses). Finalment, arribà el Decret de 23 de Desembre de 1964, Pla Transitori d'Ones Mitges (i se n'especificava, precisament, la seva transitorietat). El Pla significà la desaparició de moltes emissores locals i l'obligatorietat que les emissores en OM emetessin simultàniament en FM la mateixa quantitat d'hores que tenien autoritzades per l'altre sistema. Amb el Pla, Espanya s'adheria als acords de Copenhagen (1948) i justificava aquesta actuació davant la limitació de les bandes d'Ones Mitges i la impossibilitat que seguissin proliferant més emissores a Espanya. El Pla es completà amb l'Ordre de 12 d'Abril de 1965 que publicava la relació de les emissores subsistents autoritzades a emetre en OM i recordava l'obligatorietat d'emetre simultàniament en FM. Les emissores autoritzades foren: 9 comarcals, les del *Movimiento* (18 de la REM, 16 de la CAR i 19 de la CES), 51 de la COPE i 54 emissores locals d'empreses privades (indicatius EAJ). Un total de 167. Des de les 400 que comptabilitzàvem abans, moltes locals es van quedar en el camí, en especial les parroquials (que havien arribat a ser més de 200) i les institucionals lligades al *Movimiento*.

En resum, el període 1958-1964 comportà la desaparició de moltes emissores locals, entre elles les parroquials, i el principi de racionalització de l'espectre (d'acord també amb els convenis internacionals). Diversos autors (BUSTAMANTE 1982, 174/ BUSTAMANTE; ZALLO 1988, 82/ PRADO 1983a, 51) coincideixen en què el Pla també responia a un altre interès: un cop descobertes les potencialitats de l'FM, el baix cost dels equips i la seva

contribució a la radiodifusió local (pel curt abast de l'ona), es tractava no només d'evitar que nasquessin noves emissores en OM, sinó la creació **"... de noves empreses de radiodifusió el control de les quals seria més difícil que no si els concessionaris eren les velles empreses que ja coneixien les regles del joc imposades pel Règim"** (PRADO 1983a, 51). Només així s'explicaria, segons Bustamante (1982, 174) l'obligació imposada a les emissores d'OM d'emetre simultàniament en FM, sota l'amenaça de fortes sancions que podrien conduir a la pèrdua de la llicència per emetre en Ona Mitjana. De totes maneres, i sense negar que ja jugaven amb avantatge les que emetien en OM, la mesura no resultà tan dràstica ja que el Decret de 24 de Juny de 1965 liberalitzà la radiodifusió en FM i, si bé existia un ordre de preferència per a la concessió, podia sol·licitar-ho qualsevol persona física o jurídica. Les autoritzacions (atorgades *discrecionalment*) "tindran el caràcter de provisionals i intransferibles, s'entendran sotmeses a les normes que en el seu moment estableixi el Pla Nacional de Radiodifusió i el seu termini de vigència no serà en cap cas superior a tres anys, prorrogables per altres iguals o inferiors" (Article 2). La potència no podia superar els 500 W.

Sota les mateixes condicions de concessió (atorgament de llicències discrecional, llicència provisional, intransferible, tres anys de termini i possibilitat de pròrroga) sorgirien les emissores de música ambiental o funcional, regulades per l'Ordre d'11 de Maig de 1966. Els sol·licitants d'una emissora d'aquest tipus havien de ser persones i institucions que estiguessin autoritzades a emetre en FM (tant les comarcals que ho simultanejaven amb l'OM com les locals nascudes només per emetre en FM). L'Ordre també regulà la instal·lació dels aparells receptors, per la qual es necessitava una autorització prèvia; l'Ordre especificava que aquestes emissions havien d'evitar poder ser rebudes per receptors normals d'FM, Banda II. Finalment, també es podia autoritzar, discrecionalment, la instal·lació d'emissores creades exclusivament

per a transmetre programes de música ambiental o funcional. En aquest cas, els sol·licitants havien de ser persones naturals espanyoles o persones jurídiques espanyoles amb accions nominatives, *intransferibles a estrangers els directius del quals també siguin espanyols*. No podien emetre publicitat ni comentaris parlats. Així fou com, a partir d'aquell any 1966, nasqueren les emissores de música ambiental de la SER, que emprava subcanals d'FM d'algunes de les seves emissores, i les d'Ambiente Musical, S.A.

Abans d'arribar a la darrera normativa que comprèn aquest període (R.D. 27 Oct. 1978), encara hi ha dos fets que acabaren de configurar el marc legal de control i formació de la radiodifusió espanyola. Per Ordre de 13 de Març de 1974 es detallava el procediment per inscriure les empreses radiodifusores en el Registre d'empreses de la Direcció General de Radiodifusió i Televisió (DGRTV). Un registre que havia estat creat amb el Decret de 9 de Juliol de 1954. El Pla de 1964 i el Decret de 1965, amb els canvis que introduïren, obligaven a actualitzar les normes del Registre i l'Ordre detallava tots els requisits necessaris. A destacar que el Decret de 31 d'Octubre de 1974 contenia en la seva disposició final primera que *estaven prohibides les inversions estrangeres en el sector de la radiodifusió*.

5.3.1.1. La cessió del 25% d'accions

El segon fet, que ha estat origen de diverses interpretacions, es produí amb el Decret de 17 de Juliol de 1975 (BOE 4 de Setembre), pel qual "s'accepta la donació a l'Estat de títols valors". La donació la feien la Compañía de Radiodifusión Intercontinental, S.A. (CRI) i la Sociedad Española de Radiodifusión, S.A. (SER). La primera donava 2.862, 50 accions nominatives i la segona, 586 accions nominatives sèrie A (de 5.000 pessetes nominals), 21.108 accions, sèrie B (de 500 ptes. nominals) i 30.320 accions sèrie C (de 50 ptes. nominals), "en concepte de donació pura i simple". Malgrat

tenir aquesta consideració, existiren negociacions prèvies entre el govern i les empreses privades. Aquesta donació representava un 25% de les accions d'aquestes empreses (veure Annex, P. 22). Posteriorment, "donarien" accions Cultural Radio España, R. España de Barcelona, R. Zaragoza i R. Huesca (excepte la primera, les altres eren associades a la SER) i, al 1981, la COPE. Posteriorment, s'eliminà aquesta "obligatorietat" (que com a tal era inclosa al Pla de 1978) i, per tant, en quedaren lliures les noves emissores en FM nascudes a partir d'aquell Pla.

El tema de la cessió del 25% ha estat objecte de diverses interpretacions. E. Gorostiaga (1981b, 27) ho considera **"...un pas enèrgic de l'Administració cap a una consolidació de la seva autoritat i ha de servir, així ho desitgem, per a la major dedicació de la ràdio privada al servei públic"**. La premsa també ha publicat que aquesta cessió era la condició perquè les emissores poguessin formar cadenes similars a les de Radio Nacional. E. Bustamante (1982, 161) opina que, tot i que podria interpretar-se com un intent de l'Estat per controlar encara més les empreses concessionàries, també es podria considerar **"... una mesura de consolidació de les concessions efectuades pels Governos de la Dictadura, cara a una època que s'endevinava ja clarament com de reforma i convulsió de les institucions. (...) La injecció estatal minoritària es presentava més aviat com una 'vacuna' contra la nacionalització, tant més per quant ni les inversions de l'Estat en aquests mitjans, ni els seus consellers i els criteris de nomenament i actuació foren mai de coneixement i control públic o parlamentari"**.

A. Faus (1990, 135) considera que, donat que aquesta cessió s'ha mantingut durant tants anys, que al 1978 encara pervivís volia dir: **a) "heretar" del franquisme el control corresponent en emissores i cadenes nacionals privades que foren obligades a lliurar aquest percentatge sota l'amenaça**

de cancel·lar totes les concessions de la cadena; b) ampliar la influència estatal a d'altres emissores i petites cadenes que havien escapat a la voracitat del tardofranquisme, en condicionar l'adjudicació de les noves llicències (...) a la "participació efectiva".

El cert és que en aquells moments (estiu de 1975) encara existia la censura informativa i de tot tipus de contingut, l'Estat continuava essent propietari en exclusiva de les ones i l'Article 2 del Pla de 1964 ja especificava que les concessions quedaven sotmeses i condicionades a la definitiva aplicació del Pla Nacional de Radiodifusió i eren provisionals. **"No s'ha de buscar cap transfons ni intenció maquiavèlica a l'acceptació d'aquest lliurament del 25% del capital, perquè res no canviarà per a mal en els modes de fer d'aquestes grans emissores i perquè per a tals intencions polítiques l'Estat tenia des de 1964 la possibilitat d'emprar la fórmula d'integrar directament les emissores comarcals a la xarxa de Radio Nacional o Radio Peninsular"** (portaveu de la DGRTV, citat a Gorostiaga 1981b, 31). A la llum de tot el control que exercia ja l'Estat, a l'espera del Pla definitiu que posés ordre en el paisatge radiofònic i en el marc d'un panorama polític convuls i que ja desprenia aires de renovació, podria dir-se també que les empreses privades van cedir per vacunar-se no tant contra la nacionalització com per evitar la pèrdua total de la concessió, per assegurar-se la continuïtat del negoci, tant des del punt de vista empresarial (consolidar encara més l'oligopoli que permetia repartir la publicitat entre uns quants) com del polític (que un canvi de govern no representés la pèrdua de la concessió). Cal recordar que, amb un 25%, l'Estat era accionista amb veu i vot, part i jutge alhora i podia dir la seva si una empresa pensava transferir la concessió, i es veurà posteriorment amb la SER i la seva compra per PRISA (FAUS 1990,

135)¹. També pot interpretar-se, doncs, com una garantia de continuïtat ideològica.

5.3.1.2. El Pla Tècnic Nacional de 1978

I arribem al final d'aquesta etapa amb el R.D. de 27 d'Octubre de 1978, amb el qual s'aprovà el Pla Tècnic Nacional de Radiodifusió Sonora. El Pla de 1964 havia especificat ja el seu caràcter transitori fins que no fos acordada una nova distribució de freqüències, per a la radiodifusió en ones llargues i mitges, a nivell internacional. Aquesta distribució arribà amb la Conferència de Ginebra de 1975, els acords de la qual havien d'entrar en vigor el 23 de Novembre de 1978. Precisament aquest Pla de 1978 plantejà les modificacions i ajustos necessaris d'acord amb el Pla de Ginebra "respectant així, d'una part, les majors possibilitats de desenvolupament i cobertura de les xarxes de l'Estat i, de l'altra, els interessos dels concessionaris d'estacions d'Ona Mitja en allò que no contradigui els termes de l'Acord de Ginebra, així com, i molt especialment, els drets dels professionals integrants de les plantilles de les emissores, contribuint així a la política de llocs de treball fomentada pel Govern i la seguretat laboral dels qui, per prestar una activitat amb caràcter fix, són mereixedors de tota protecció jurídica" (Introducció del Reial Decret). Aquest és, doncs, el Pla que realment substitueix (i, per tant, deroga) el Decret de 1952. A més, l'anterior distribució datava de 1948, amb la Conferència de Copenhagen, on Espanya no havia estat present. El Pla de Ginebra atorgà a Espanya quatre xarxes sincronitzades, una en OL i tres en OM.

¹ En el cas de la SER, "els accionistes reclamaren als Presidents Adolfo Suárez, Calvo-Sotelo i Felipe González la restitució d'aquella part dels seus patrimonis. La triple negativa situà l'Executiu socialista en la peculiar posició de decidir sobre la transmissió d'accions d'una empresa, co-participada per l'Estat, a favor d'un tercer (PRISA), amb el resultat ja ben conegut" (FAUS 1990, 135).

Els trets més importants del Pla de 1978 són:

- són exclusiva de RNE el Servei Públic de Radiodifusió en ones llargues (2 freqüències, un màxim de 5 estacions, un programa únic que pot ser sintonitzat a tota la Península i a les Illes Balears i 2.800 Kw. de potència total) i ones curtes (programa a l'exterior)
- el Servei Públic de Radiodifusió en Ona Mitja (les tres xarxes sincronitzades) queda repartit així: **RNE**: 8 freqüències en canals convencionals i tres en canals de baixa potència, CBP¹. Màxim de 75 estacions. Per a les Canaries, dos canals convencionals i tres de baixa potència. **RCE**: 6 freqüències en canals convencionals i tres en CBP. Màxim de 75 estacions a la Península i Balears i 13 a les Canaries. **Empreses privades**: El Pla diu que "l'Administració assignarà a les emissores privades les freqüències corresponents a cada estació dins d'una reserva general de tres freqüències aplicables a xarxes sincronitzades, tretze a canals convencionals i tres en CBP" (punt 1.3, Article 3). Les primeres seran atorgades a concessionaris de més de deu emissores, en proporció al seu nombre, i on l'Estat tingui com a mínim el 25% del capital d'aquestes societats concessionàries; les 13 freqüències en canals convencionals seran atorgades amb preferència als titulars d'emissores en el capital de les quals l'Estat participés en 25% com a mínim, *participació que haurà de ser efectiva, en tot cas, quan la potència dels transmissors superi els 5 Kw. La regularització d'aquesta participació de l'Estat haurà de formalitzar-se en el termini de tres mesos, a comptar des*

¹ Un canal convencional té un radi d'acció que depèn de quina potència tingui cada freqüència. Són canals protegits internacionalment. El canals de baixa potència són freqüències reservades només per a estacions locals.

de l'entrada en vigor del present Reial Decret. El nombre màxim d'emissores serà de 102, corresponents al nombre actual d'emissores no explotades per l'Estat

- una de les dues Ordres de 10 de Novembre de 1978, que complementaven el Pla, especificava en el seu Article 1 que "abans de finalitzar les dotze hores del dia 22 de Novembre del present any, totes les persones tant físiques com jurídiques que detentin la titularitat de les emissores, l'autorització de les quals ha acabat com a conseqüència de l'entrada en vigor del Reial Decret 2648/1978 de 27 d'Octubre, poden sol·licitar la corresponent concessió ajustant-se al disposat en la present Ordre". Es a dir, el Pla obligava els concessionaris a demanar altre cop l'autorització (tant per les comarcals com per les locals, el denominador comú era l'emissió en OM). I fou per això que el dia anterior, 22 de Novembre, les freqüències de ràdio es van ajustar al pla internacional, algunes emissores canviaren la seva posició al dial i, en general, la ràdio espanyola visqué unes hores de silenci, mentre el canvi no es produïa
- les concessions per a les privades tindran un termini de deu anys
- les emissores en FM segueixen com fins ara a l'espera d'un Pla definitiu que les reguli .

El Pla es completà amb dues Ordres del 10 de Novembre de 1978, que regulaven el seu establiment i aplicació: termini de presentació de les sol·licituds, característiques del sol·licitants, obligacions a què queden subjectes els concessionaris (explotació directa pel titular, al Desembre de cada any han de presentar el pla de programació especificant horaris, temes i espais, horari mínim d'emissió des de les 08:00 a les 00:00hs. etc...), aprovació i relació dels quadres de freqüències i potències de les estacions espanyoles de radiodifusió, etc... **"Tot feia pensar en la disminució d'emissores en OM, però**

finalment es va adoptar una solució que mantingués els drets adquirits històricament pels interessos econòmics i polítics en el camp radiofònic. La fórmula consistí a distribuir dins de la mateixa xarxa sincronitzada totes les emissores privades encara que amb potències molt reduïdes. D'aquesta manera es respectaven els acords internacionals però en resultava una radiodifusió de joguina, que en les hores nocturnes quedava pràcticament anul.lada per les emissores europees que arriben amb una gran força" (PRADO 1983b, 55). No obstant això, l'atorgament internacional estava pensat precisament per aconseguir tot el contrari. Es el repartiment nacional el que es va concebre amb aquestes mancances. El còmput final d'emissores en OM a Espanya quedà així, segons consta a l'Ordre de 10 de Novembre de 1978 (que aprovava els quadres de freqüències i potències):

Quadre 11. Emissores en OM a Espanya arran del Pla Tècnic Nacional de 1978

Radiodifusió pública	Radiodifusió privada
RNE: 72 emissores	COPE: 43 emissores
RCE: 68 emissores	SER: 45 emissores (**)
R. Peninsular: 2 emissores (*)	REBSA: 3 emissores
Total pública = 142	RATO: 4 emissores
	CRI: 1 emissora
	Cultural Radio: 1 emissora
	C. Aragonesa de Radiodifusión: 1 emissora
	D'altres: 9 emissores
	Total privada = 107

FONT: Elaboració pròpia a partir de la bibliografia consultada

(*) Adjudicació provisional per a dos anys

(**) Entre pròpies i associades, no pertanyents a una altra cadena contemplada en aquesta relació, perquè RATO, REBSA i la Compañía Aragonesa ja eren associades a ella d'alguna manera

5.3.2. El continent: les emissores

Fem ara un breu repàs de quines eren les emissores ja existents o aparegudes en aquest període, ja que, realment, l'actual panorama radiodifusor espanyol és força deutor d'aquell moment (veure Annex, P.23: *Esquema de l'explotació de la ràdio espanyola fins a 1976*):

5.3.2.1. Les emissores estatals: RNE i Radio Peninsular

En sentit estricte, totes les emissores eren de l'Estat, però sota aquest epígraf incloem les que eren directament explotades per ell, sobre les quals no era possible cap concessió a mans privades. I les emissores estatals són les que pertanyen a Radio Nacional de España, la primera emissora de la qual fou inaugurada oficialment per Franco a Salamanca al 1937 i es va fer amb equips cedits per Hitler. RNE va muntar, amb tecnologia i assessorament alemanys, un potent centre de transmissions (1942) "**...sota els auspicis de la recent constituïda, tot i que efímera, Red Española de Radiodifusión (REDERA), organisme destinat a explotar les emissores de l'Estat i del Movimiento**" (MULTIGNER 1989, 277). RNE absorbiria les funcions de la REDERA al 1944. Aquell mateix any ja tenia instal·lat l'emissor nacional d'Ona Mitja (el més potent de tot Espanya amb 120 Kw.) i l'any 1945, el d'Ona Curta (40 Kw.) per a les emissions que dirigia a Amèrica.

La política seguida per la radiodifusió estatal fou anar reforçant constantment la quantitat i la qualitat, en virtut també de l'importantíssim paper polític que era adjudicat a aquestes emissores. Així, al 1957 ja va instal·lar la primera emissora en FM a Madrid (Radio 2) i al 1960 diferencià les seves xarxes i creà Radio Peninsular. Com especifica Gorostiaga (1981a, 25) "**Radio Peninsular és només un indicatiu diferenciat i una programació diferent dins del concepte genèric de Red o Radio Nacional de España (...)** la raó de ser de tal diferència és la d'emetre publicitat comercial, que es permet

a les emissores de Radio Peninsular i no a les que emeten amb l'indicatiu Radio Nacional de España". Per continuar amb el reforçament, utilitzà l'OM i l'FM per anar completant la xarxa i començà a delimitar els seus programes: el Primer (una programació generalista), el Segon (musical) i el Tercer (cultural). Recordem, a més, que els serveis de radiodifusió en ones curtes i llargues eren reservats en exclusiva a RNE. A partir dels anys '70 i, especialment, amb la mort de Franco, les normatives per regular RNE (a més de les emissores institucionals i TVE) se succeïren. Apunta el mateix autor (1981a, 25) **"...la penúria de disposicions generals publicades que regulin la Red Nacional de España. Es evident que RNE no són sinó unes sigles o un indicatiu que serveix per esmentar la xarxa de l'Estat, sense que existeixi- o com a mínim no ho hem trobat- norma bàsica que estableixi el seu estatut o règim jurídic"**. RNE no tenia règim jurídic propi i no serà fins al Decret d'11 d'Octubre de 1973, que creà el servei públic centralitzat *Radiotelevisión Española* (RTVE), on quedaren integrades RNE i TVE, que s'assentaren les primeres bases jurídiques de la xarxa radiofònica estatal. Al 1976 inicià les seves emissions Ràdio 4, primera emissora que emetia íntegrament en català després de la guerra, i era de RNE. Al 1977 començà a emetre Radio Exterior de España i el R.D. de 15 d'Abril de 1977 creà l'organisme autònom *Medios de Comunicación Social del Estado* (MCSE), perquè, un cop desaparegut el *Movimiento*, es tingués control provisional dels mitjans que havien depès d'ell. Per la seva banda, els R. Decrets de 27 d'Agost, 27 d'Octubre i de 2 de Novembre del mateix any van permetre la configuració de RTVE com un Organisme Autònom de caràcter comercial (podia així tenir béns i personalitat jurídica propis) tot i que seguia depenent de la DGRTV, i es creà també (R.D. de 2 de Novembre) el Consell Rector Provisional de RTVE, per tal que el Parlament i l'Administració controlessin els mitjans públics (incloses les xarxes CAR, CES i REM) fins que no se'ls dotés d'un marc jurídic adequat a la nova

situació política. L'any següent desaparegué Radio Peninsular, excepte les emissores de Madrid i de Barcelona que, en el Pla de 1978 aconseguiren una adjudicació provisional per dos anys (la de Barcelona funcionaria fins a 1984. Des del Decret fins a la seva desaparició operà sota l'indicatiu Radio 5).

Ja hem vist la penúria normativa que existia al voltant de RNE, que no començarà a aclarir-se fins a 1974. De totes maneres, quedava clar en les disposicions que la xarxa radiofònica estatal tenia l'exclusiva de la informació, de l'emissió en ones curtes i llargues i la representació en organismes internacionals, així com l'exclusiva de la radiodifusió per cable. El fil musical nasqué l'Octubre de 1969 a Madrid i Barcelona. COSESA (Comercial de Servicios Eléctricos, S.A.), filial de Telefónica, s'encarregava de l'explotació i la programació era una exclusiva de RNE. El servei constava de sis canals, cada un dels quals tenia un horari i continguts definitis (música de diferents tipus i èpoques, cursos d'idiomes...).

El que sí tingué RNE fou un Reglament de Treball, per Ordre del Ministeri de Treball de 28 d'Abril de 1959. El Reglament era d'aplicació a "tot el personal que a Radio Nacional de España realitzi les funcions" (Art. 2) que el Reglament detalla, però no és aplicable al personal directiu (Consell d'Administració, Comitès directius, alts càrrecs) ni a actors, cantants, músics, col·laboradors musicals i literaris..., artistes en general i als agents publicitaris. El personal, que podia passar a fix al cap de dos anys, quedava dividit en: de plantilla, contractat, interí, eventual i a prova, si bé podien ser enviats a RNE funcionaris públics, donat que la xarxa no deixava de dependre de la DGRTV. L'Article 9 classificava el personal en quatre grups professionals i 36 categories: a) Tècnics (7), b) professionals de programació (6) i emissions (9), c) administratius (6) i d) subalterns (8).

Aquesta Ordre quedà derogada amb la de 14 de Juliol de 1974 (GOROSTIAGA 1981a, 28) que, entre d'altres mesures, incrementà els grups

de professionals en 7: Tècnics en Activitats Específiques de RNE, Programació, Realització i Emissions, Administració, Tècnics Complementaris, Professionals d'Ofici i Subalterns, dividits en 62 categories. També reduí la jornada a 42 hores setmanals i establí taules salarials i retribucions complementàries.

5.3.2.2. Les emissores institucionals

Seguint E. Gorostiaga (1981b, 22), agrupem en aquest epígraf **"...aquells concessionaris del servei de radiodifusió que tenen tal caràcter: Organismes de Dret públic del *Movimiento* i del Sindicat i persones morals de Dret públic eclesiàstic"**.

a) La radiodifusió del *Movimiento*

1. La REM: Red de Emisoras del *Movimiento*

La Circular de 18 de Desembre de 1936, a banda d'obligar qualsevol instal·lació radioelèctrica ubicada en terreny "afecte al *Movimiento Nacional*" a tenir una autorització, permeté la creació de noves emissores. I fou a l'empara d'aquesta circular que van néixer (amb clara finalitat propagandística) les emissores pertanyents a la Falange i que operaven amb l'indicatiu FET. A principis dels anys '40, n'hi havia unes vint. El Decret d'11 d'Agost de 1953 atribuí al *Movimiento* una funció radiodifusora i establí que, per dur-la a terme, la Secretaria General del *Movimiento* agruparia "totes les emissores depenents del seu servei de radiodifusió" (Article 2). Les condicions d'aquestes emissores eren: emetre en OM (quan van néixer emetien en OC), ser dirigides i explotades pel *Movimiento* sense possibilitat de transferència i restar subjectes al Ministeri d'Informació i Turisme quant a publicitat, programes i nomenament de directors. Aquest fou l'origen del que, a partir de l'ordre de 4 de Novembre de 1954, es conegué com REM, *Red de Emisoras del Movimiento*. Per aquelles dates, ja comptava amb quasi cinquanta emissores d'abast local, que canviaran l'indicatiu FET pel d'EFE i seran conegudes com ***La Voz de...*** L'any

1955 començà les retransmissions en directe i en cadena. L'Ordre de 12 d'Abril de 1965, que publicava la relació d'emissores autoritzades a emetre en OM, en relacionava 18. Deu anys després, poc abans de quedar integrada dins de RCE, en tenia 15, de molt baixa potència, excepte la de Madrid.

El funcionament de la REM consta en l'Ordre que la va crear, de 4 de Novembre de 1954. En ella s'especificava que el director de cada una de les seves emissores seria nomenat pel Ministeri d'Informació i Turisme, a proposta de la Secretaria General del *Movimiento* i seria aquesta mateixa la que triaria el personal. Una Ordre anterior, de la Secretaria, de 23 de Desembre de 1955, establí ja el règim del personal de la REM i el classificava en (GOROSTIAGA 1981b, 23): a) **Directius**: Inspector Nacional de la REM, inspectors extraordinaris, alts directius; directors, administradors i delegats de serveis de les emissores, que formarien els seus consells directius i eren de lliure designació, ja que eren considerats càrrecs polítics i de confiança, b) **Funcionaris del *Movimiento***. Podien ocupar llocs de plantilla i depenien només de FET i de les JONS (no se'ls podia aplicar la legislació laboral). Els funcionaris del *Movimiento* tenien la seva pròpia normativa (*Estatuto de Funcionarios de Movimiento*, Decret de 26 de Maig de de 1970, i el seu reglament general, per Ordre d'1 de Juliol del mateix any), c) **Afiliats al *Movimiento***, que fossin nomenats professors o alumnes radiofònics i d) **Col.laboradors**: que fessin treballs literaris, artístics, tècnics, pedagògics etc., sense tenir jornada fixa, però contribuint als objectius de la REM. Abans de desaparèixer com a tal, la REM es regí per l'*Ordenanza Laboral de Entidades de Radiodifusión* i signà algunes convenis col·lectius sindicals per al seu personal.

2. La CAR: Cadena Azul de Radiodifusión

El 9 de Febrer de 1941 s'inaugurà a Madrid Radio SEU (*Sindicato Español Universitario*), que emetia en OC i amb poca potència. Al 1944 passà

a dependre del *Frente de Juventudes*. Aquesta fou la llavor de les emissores que al 1947 començaren a funcionar amb el nom de **Estaciones-Escuela**, considerades així per la seva tasca en el camp de la ràdio educativa i la formació de radiofonistes. Començaren operant amb l'indicatiu EFJ (*Estación del Frente de Juventudes*), per passar després (1958) a anomenar-se (tot i que tenien el mateix indicatiu) **Radio Juventud de...** Al 1952 comptava amb 20 emissores, que passaren a 30 a l'any següent. Al 1958 en tenia ja 60 i es conformà com la *Cadena Azul de Radiodifusión*. L'esmentada Ordre de 1965 autoritzava 16 emissores de la CAR per emetre en OM. Aquell mateix any, 1965, acollint-se a la liberalització de l'FM, inaugurà 14 emissores. L'any 1975, la cadena era formada per 32 emissores.

L'any 1972 es produïria, de fet, la fusió entre la REM i la CAR. La normativa no arribaria, però, fins a l'Ordre de 13 de Maig de 1974, per la qual la CAR quedava integrada en la Delegació Nacional de Premsa i Ràdio del *Movimiento*, per donar millor compliment a l'Ordre de 5 de Gener de 1970 que assignava a aquesta Delegació la tasca de dirigir i administrar, en nom de la Secretaria General del *Movimiento*, "tots els mitjans de comunicació social pertanyents al *Movimiento Nacional*". Aquesta integració es feia "sense perjudici que l'esmentada Cadena continuï complint amb les funcions específiques i d'informació i difusió de la problemàtica del món juvenil que ha vingut realitzant fins al moment present" (Art. 2).

3. La CES: Cadena de Emisoras Sindicales

La tercera xarxa d'emissores institucionals polítiques fou la CES, *Cadena de Emisoras Sindicales*, dependent del sindicat vertical. El seu origen fou Radio Teruel, que començà a emetre al 1947. Arran del Decret d'11 d'Agost de 1953 (que atorgava al *Movimiento* poder per efectuar funció radiodifusora) començà a funcionar la xarxa, si bé no tingué el reconeixement

formal fins a l'Ordre de Servei de 17 de Febrer de 1969. Amb el Pla Transitori de 1964 havien quedat autoritzades a emetre en OM 19 emissores de la CAR. Al 1975, en tenia 27.

La CES depenia del Servei Nacional d'Informació i Publicació Sindicals, pertanyent a la Secretaria General de l'Organització Sindical. I és aquesta qui tenia realment personalitat jurídica i no la CES. La cadena s'explotava en règim d'empresa, en base a un pressupost anual i tenia (Art. 1) "capacitat econòmica diferenciada quant que els seus recursos estaran afectes al seu desenvolupament, als seus fins específics sobre la base de l'autofinançament i els remanents d'explotació, si n'hi hagués, als que determini la Delegació Nacional de Sindicats". El seus òrgans de govern eren (GOROSTIAGA 1981b, 24): a) **Junta Rectora**: presidida pel cap del Servei Nacional d'Informació i Publicació Sindicals, integrada pels membres de la comissió executiva, el director de la cadena i tres directors d'emissores sindicals. La Junta proposa normes i directrius pel funcionament de la cadena, informa sobre la instal·lació de noves emissores i dels projectes de pressupost de la cadena i de cada emissora, aprova els plans d'explotació de publicitat... b) **Comissió Executiva Delegada**: presidida pel mateix cap que la Junta, el vice-president és el secretari general i té tres vocals representatius (empresari, tècnic, obrer), un administrador, un interventor, i el director de la CES. La seva tasca és la contractació de serveis autoritzats en les disposicions sindicals, adoptar les mesures necessàries per al bon funcionament de la cadena, etc.. i c) **Director de la CES**: nomenat pel secretari general de l'Organització Sindical, dirigeix la cadena d'acord amb les orientacions dictades pel la Junta i la Comissió.

Cada emissora provincial comptava amb la seva pròpia Junta Rectora que no feia sinó aplicar les directrius de la junta de tota la cadena, a més de preparar el pressupost, informar sobre els comptes, contractar serveis, proposar el director d'aquella emissora...

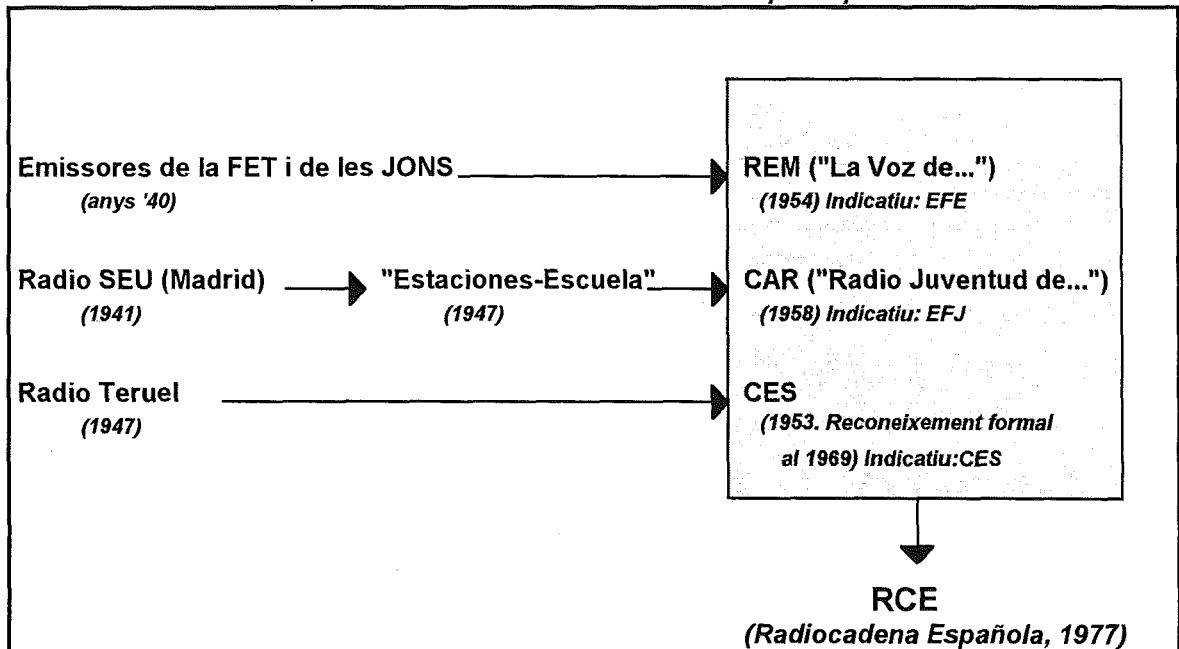
b) La radiodifusió de l'Església: de les emissores parroquials a la COPE

L'origen de la que seria, i és, Cadena de Ondas Populares Españolas (COPE), fou un fenomen comunitari. Al 1953 aparegueren en alguns nuclis rurals una mena d'estacions megafòniques ubicades en cases parroquials i que s'anaven connectant, per cable, a diferents altaveus que eren repartits per tot el poble. Amb aquest sistema megafònic s'inicià l'emissió de programes de caire cultural, musical, religiós i recreatiu. **"Si bé en la seva majoria es limitaran a passar a les ones els diferents serveis religiosos de l'Església del poble a la qual pertanyen, d'altres intentaran aprofundir en l'actualitat del seu ambient social. No és estrany doncs que la primera emissió regular en català es realitzés des d'una emissora parroquial, "La Veu de la Parròquia" de Ràdio Taradell"** (FRANQUET; MARTI 1985, 70). El fenomen fou ràpidament monopolitzat pel Secretariat d'Apostolat Radiofònic de l'Acció Catòlica (MULTIGNER 1989, 284). El 27 d'Agost d'aquell mateix any, Espanya signà el Concordat amb la Santa Seu, el qual reconeixia el dret de la Conferència Episcopal a disposar de les seves pròpies emissores. De la megafonia es va passar a la creació de petites emissores d'Ona Curta, també controlades per les parròquies. Tot i que la DGRTV va haver d'intervenir i clausurar-ne algunes, el moviment ja era imparable i al 1956 el nombre d'emissores gairebé arribava al centenar. Dues-centes al cap de dos anys. El moviment de les emissores parroquials fou per alguns **"...la continuació de les prehistòriques Estacions Audio-difusores; per d'altres, constitueixen el primer forat que s'obre dins el monolític oligopoli radiodifusor, donat que la seva ingent quantitat- més de 400- les convertirà en mitjans de comunicació de difícil control per part dels organismes governamentals"** (FRANQUET; MARTI 1985, 70).

L'Església espanyola volia disposar també d'una xarxa radiofònica, igual que el *Movimiento*. L'episcopat ja havia creat la *Comisión para el Apostolado*

en *Cine, Radio y Televisión* i un Secretariat Nacional que disposava d'una delegació per a cada mitjà. L'any '57 s'iniciaren els contactes entre l'Església i el govern i es parlà de tancar les emissores parroquials a canvi d'una emissora nacional de gran potència i algunes d'FM. Tal i com apunta Gorostiaga (1981b, 24): **"No hem trobat la disposició general que atorgui a les persones morals de Dret públic eclesiàstic la concessió del servei públic de ràdio a Espanya. Sembla ser que tal concessió fou convinguda entre el Govern espanyol i la (llavors) Conferència de Metropolitans Espanyols i es referia a autoritzar la instal.lació d'una emissora per província en Ona Mitja"**.

Quadre 12. Emissores institucionals polítiques

FONT: Elaboració pròpia

Així nasqué la quarta i última cadena institucional (religiosa, en aquest cas) que al 1959 aconseguí que la Direcció General de Radiodifusió i Televisió aprovés les seves bases reguladores, quan ja hi havia algunes emissores que havien començat a funcionar sota l'indicatiu **Radio Popular de...** Aquella

disposició l'autoritzava a tenir 180 emissores en FM. **"Després d'un estudi de viabilitat per part del Secretariat Nacional, la Comissió Episcopal acorda, motu proprio, al Juny de 1960, reduir a 80 el nombre d'emissores de la xarxa que, a partir d'aquella data, passa a anomenar-se oficialment Cadena de Ondas Populares Españolas (COPE)"** (MULTIGNER 1989, 285). El Pla Transitori de 1964 l'autoritzava a tenir 51 emissores emetent en OM. Al Juny de 1971, la COPE es constitueix com a societat anònima, subjecte, doncs, al Dret mercantil, amb el nom de Radio Popular, S.A i arrencant amb un capital social de 2.300.000 pessetes. Per això, en el Pla de 1978, ja no consta en un apart com "emissores de la Comissió Episcopal" (com al 1964), sinó dins de les empreses privades. Aquest Pla del '78 no li fou gaire favorable ja que, malgrat tenir més de deu emissores (gairebé 50), l'Estat no en tenia el 25% de les accions, motiu pel qual aconseguí dues xarxes sincronitzades però, a banda de la poca potència de la major part de les seves estacions, la sincronització de les seves xarxes aconsellava que les emissores, a partir del vespre i fins que sortís el sol, estiguessin connectades a la central, la qual cosa **"... anul.lava en bona mesura les seves possibilitats de captar publicitat regional o local"** (BUSTAMANTE 1982, 163). La COPE obtingué, doncs, 43 emissores. A partir de llavors, obligada (com d'altres emissores) segons consta en l'apartat 1.3, de l'Article 3 del Pla¹, "dóna" el 25% d'accions, mentre la resta quedarà en mans de la Conferència Episcopal Espanyola (nascuda

¹ "Les segones (es refereix a les freqüències en canals convencionals) seran assignades amb preferència als titulars d'emissores en el capital de les quals participi l'Estat en quantia mínima del 25%, *participació que haurà de ser efectiva, en tot cas, quan la potència dels transmissors superi els cinc quilovats. La regularització d'aquesta participació de l'Estat haurà de formalitzar-se en el termini de tres mesos, a comptar des de l'entrada en vigor del present Reial Decret*". La COPE disposava d'algunes emissores que tenien una potència superior a 5 Kw. Aquest era el cas també, entre d'altres, de Radio España de Barcelona, Radio Zaragoza i Cultural Radio de Madrid.

arran del Concili Vaticà II, que substituï la Conferència de Metropolitans i és persona jurídica de Dret públic eclesiàstic), la Companyia de Jesús i els Pares Dominics.

5.3.2.3. Les emissores privades

1. Compañía de Radiodifusión Intercontinental, S.A. (CRI)

La CRI nasqué el 14 de Desembre de 1946, amb un capital social de 600.000 pessetes i amb la idea d'instal·lar un potent emissor (200 Kw.) a l'illa de Fernando Poo (Guinea Equatorial). Si bé el projecte no arribà a convertir-se en realitat, sí que fou l'origen de Radio Intercontinental, a Madrid. El primer president del seu consell d'administració fou Valentín Ruiz Senén. L'any 1954 realitzà una ampliació de capital de 18 milions de pessetes i modificà el seu consell d'administració que passà a a ser presidit per Ramón Serrano Súñer, cunyat de Franco (d'altres consellers foren Dionisio Ridruejo o Fernando Súñer Polo). Arran del Decret de 1952, amb el concurs convocat al 1954, la CRI fou autoritzada a gestionar una emissora comarcal, R. Intercontinental de Madrid (EAJ-29), la concessió de la qual aniria renovant sense problemes. A finals dels anys '70, comptava amb aquesta emissora comarcal i cinc més (R. Córdoba, R. Linares, R. Miramar, R. Onteniente i R. Andorra, aquesta de 300 Kw. de potència). Recordem que la CRI fou, junt amb la SER, la primera empresa privada que cedí el 25% de les seves accions a l'Estat.

2. Radio España de Barcelona, S.A. (REBSA)

L'origen d'aquesta empresa no és altre que la tàctica de l'exèrcit vencedor durant la guerra de fer seves i aprofitar les emissores ja existents. Radio España de Barcelona era l'antiga EAJ-15 Ràdio Associació de Catalunya (RAC), única emissora que funcionava quan van entrar a la ciutat les tropes franquistes. La RAC havia funcionat en règim de cooperativa. Un cop en mans

dels vencedors de la guerra, el cap del Departament de Radiodifusió de la Subsecretaria de Premsa i Propaganda del Ministeri de la Governació nomenà una Junta Rectora de la Cooperativa el 13 de Juliol de 1940. La tasca de la Junta fou convertir la cooperativa en una societat anònima, per la via de "**...fer una crida als antics socis per tal d'acreditar-se com a tals, cosa que resultà molt difícil i dels 3.700 socis amb què comptava la Cooperativa al 1936, només uns quatre-cents ho aconseguiren. D'aquests quatre-cents un bon percentatge va ésser admès sense cap garantia**" (PRADO 1983a, 51). Els associats de llavors ara eren accionistes. Radio España de Barcelona aconseguí una de les emissores comarcals, amb el concurs de 1954, 1967 i així successivament. Explotava també les emissores R. Lleida i R. Girona.

3. Rueda de Emisoras Rato

Ramón Rato comprà al 1948 Radio Toledo, que seria la llavor de la futura Rueda de Emisoras Rato, que es féu també amb les concessions de R. Almería, R. Antequera, R. Penedès i la co-propietat de Radio España de Barcelona (als anys '70 n'adquirí el 50% d'accions, la qual cosa significava que també comptà amb les emissores de Lleida i Girona). La RATO es va associar ben aviat amb la SER, la qual participà també de REBSA.

4. Sociedad Española de Radiodifusión, S.A. (SER)

La SER, creada com a tal el 25 de Setembre de 1940, no és sinó l'antiga Unión Radio. Tot i el canvi d'accionariat, la SER continuava essent l'empresa privada de ràdio més important del país. Com diu G. Multigner (1989, 276): "**Parlar de ràdio privada era parlar de la Sociedad Española de Radiodifusión (SER)**". L'any 1954 disposava ja de cinc emissores comarcals, la concessió de les quals tornaria a renovar al 1967, al 1972 i successivament, sense problemes. Però, a més, la seva xarxa anà creixent: a banda de les co-

marcals, a les quals afegí l'associació amb la també comarcal R. Zaragoza a finals dels '50, tenia en propietat o associació 20 emissores locals al 1952, que ja eren 34 al 1959. La SER fou la gran beneficiada en les concessions a partir del Pla de 1978, ja que reunia els dos requisits demanats: tenir més de deu emissores (16 en aquells moments) i el 25% d'accions de titularitat estatal. Així renovà les concessions i obtingué freqüències noves (ja sigui amb les emissores que li pertanyen o amb les associades). Seguint amb la línia que ja havia inaugurat Unión Radio, la SER continuà la política d'aconseguir més emissores, de forma i manera que tenia les seves pròpies i les associades. La forma de fer-ho continuava essent comptar amb el gran nombre d'emissores petites pertanyents a petits propietaris locals.

5. D'altres

Hi havia altres empreses privades, algunes de les quals no tenien més que una emissora, i moltes acabaren associades a una cadena, especialment la SER. Així hi havia la Caja de Ahorros (R. Huesca), la Propulsora Montañesa (R. Santander), la Compañía Aragonesa de Radiodifusión (R. Zaragoza, una de les comarcals), Cultural Radio España, S.A. (Cultural Radio España a Madrid, també comarcal), els Patronats de Ràdio Móra d'Ebre i Ràdio Olot o la fórmula encara permanent dels Ràdio Clubs, com el de Terrassa i Manresa, a més de les emissores concedides a particulars (locals) que encara no havien caigut en mans d'una cadena.

Les empreses privades de ràdio (inclosa ja la COPE, com Radio Popular, S.A.) es constituïren com a societats anònimes subjectes al Dret mercantil, de manera que podien gestionar l'administració, la publicitat, la contractació, etc... L'Ordre de 30 de Març de 1974 (actualitzant el Decret de 9 de Juliol de 1954) establia el procediment que havien de seguir les empreses radiodi-

fusores per inscriure's en el Registre d'empreses de la Direcció General de Radiodifusió i Televisió. Veiem-ne els aspectes més destacats:

- la inscripció és obligatòria, condició *sine qua non* per poder exercir
- a efectes de la inscripció, les empreses es divideixen en: emissores comarcals (OM), institucionals, locals d'empreses privades, en FM, de música ambiental o funcional i les de qualsevol altre tipus
- si es tracta de persones naturals, caldrà presentar (Art. 5): declaració jurada que la persona disposa plenament dels seus drets civils, document que n'acrediti la nacionalitat espanyola, document justificatiu de l'autorització concedida per poder prestar servei públic de radiodifusió, declaració relativa a l'indicatiu, cadena a la qual pertany (si s'escau) i característiques tècniques de l'emissió, declaració del nom i cognoms i circumstàncies personals del director de l'emissora i de qui el substitueixi (per absència, malaltia, etc...) i l'horari d'emissió
- si es tracta de persones jurídiques, caldrà presentar bàsicament el mateix que en l'anterior cas a més de (Art. 6): còpia autoritzada de l'escriptura pública de constitució, acompanyada de la certificació del corresponent registre, certificació del capital subscrit i del desembossat, amb la relació nominal dels accionistes, amb els seus respectius domicilis i el nombre d'accions de les quals són titulars, document que acrediti la nacionalitat espanyola de tots els accionistes. Si l'emissora és institucional o propietat de corporacions públiques o d'altres entitats de caràcter no mercantil, la certificació farà constar la identitat de les persones que, pel seu càrrec, les representin
- qualsevol tipus de variació que es produeixi, es farà constar al registre en, com a màxim, un mes, sota pena de sanció. Si no hi hagués variacions, s'ha de presentar igualment un cop acabat l'any natural

- la disposició transitòria final estableix un termini de sis mesos, a partir de l'entrada en vigor d'aquesta Ordre, perquè totes les empreses s'hi inscrivin i presentin tots els documents exigits. Les que així no ho fessin, rebran un requeriment i si, passats seixanta dies a partir d'aquest requeriment, no procedeixen a inscriure's, la DGRT presentarà una proposta de cancel·lació.

En principi sembla, doncs, que les empreses de ràdio estaven fortament controlades (el Registre tenia caràcter públic). Quant a les normes laborals, les empreses privades es movien entre l'*Ordenanza Laboral para las Entidades de Radiodifusión* i els convenis col·lectius sindicals. L'Ordenança entrà en vigor el dia 1 de Febrer de 1972 i substituïa l'anterior Reglamentació de Treball, de 29 de Juliol de 1959. Era aplicable tant a les empreses propietàries i explotadores d'una o més emissores de ràdio com a les dedicades a produir programes, però en cap cas incloïa les emissores de RNE o la resta d'estatals. El personal que regia no incloïa els alts càrrecs directius, ni els artistes de tota mena, ni els agents o presentadors publicitaris, ni els col·laboradors.

5.3.3. El producte radiofònic: la programació

Aquesta és l'època en què preocupà més el contingut (latifundi d'informació) que el continent (minifundi d'emissió) i això es traduí en més emissores, fortament controlades, en funció del seu contingut, una programació que podria resumir-se de la següent forma: poca informació en una sola mà (sense entrar en discussions de si allò era realment informació) i molt d'entreteniment que distraigués i fes somiar. El control dels continguts, és evident, determinà com havien de ser aquests i, en conseqüència, com podia anar-se confegint la programació d'una emissora (el producte que ofereix al mercat, l'audiència).

Molt s'ha escrit sobre com evolucionà la programació radiofònica espanyola des de l'acabament de la guerra fins a la Democràcia. Una programació per a distreure, fer oblidar les penúries que passava un país castigat en plena post-guerra, on els actes de caritat i els concursos, així com els serials i el ràdio-teatre anaren omplint cada cop més hores d'emissió. Per alguns fou una programació alienant, vergonyosa, que només servia per tapar i desviar l'atenció. Per d'altres fou una via d'escapament a l'espera de temps millors. Però el cert es que la ràdio no va poder fer el que volia, sinó allò que li deixaven. I, evidentment, això condicionava el producte i limitava les possibilitats. Si recordem el que deien Nieto i Iglesias (1993, 81) sobre que la seva definició d'empresa informativa no seria d'aplicació **"...si estan limitades les llibertats d'expressió i d'empresa, ja que en tal cas ni els treballs es realitzarien en llibertat ni es podria afirmar que existeix autèntica difusió informativa"**, llavors, és evident, no som davant una empresa informativa. La ràdio no podia informar. Però, creiem, que som davant una empresa de comunicació, sense perdre de vista totes les limitacions que l'envoltaven.

El control del contingut havia començat ja amb l'Ordre de 6 d'Octubre de 1939 i es ratificà i actualitzà amb el Decret de 14 de Gener de 1960, que considerava necessari "dictar normes aclaratòries". El Decret no fa sinó reafirmar-se en l'obligatorietat que tenen totes les emissores existents (comarcals, locals i institucionals) de connectar amb RNE de Madrid per l'emissió dels *Partes* i especifica que el servei que presta RNE és gratuït però que els costos que comporti la connexió corren a càrrec de cada emissora. L'any anterior, la Llei de 30 de Juliol de 1959 sobre Ordre Públic facultava l'autoritat governativa a exercir la censura prèvia (o a suspendre) en premsa, publicacions, emissions de ràdio i televisió i espectacles públics "en tant que puguin contribuir a l'alteració de l'ordre públic" (Article 29). El curiós del cas és que el Decret d'11 de Setembre de 1953 reconeixia el dret de rectificació a la ràdio. Com deia en l'exposició

inicial de motius: "... es fa precis dictar les regles convenients a l'exercici del dret de rectificació a la Ràdio, *les al·lusions personals de la qual no tenen la mateixa fixació que a la Premsa periòdica, però poden assolir extraordinària gravetat*". Evidentment, la manca de llibertat d'expressió i de llibertats en general, van fer d'aquest un Decret que no podia tenir més transcendència i que semblava rossar el límit de la burla.

Seguint amb el control i la censura de continguts, l'Ordre de 24 d'Abril de 1957 determinà que la DGRTV vetllés per l'alçada moral, ètica i formativa de les emissions seriadades, ja que es considerava que, especialment els serials proporcionats per les agències publicitàries, estaven subordinant "els valors literaris, ètics, educatius a fins estrictament comercials i publicitaris". Per això obligava que els serials que haguessin de transmetre's per més d'una emissora, necessitarien una llicència especial. Tothom qui produís algun programa d'aquest tipus (emissora, agència...) havia de presentar els originals per tal d'aconseguir-ne l'autorització de radiació. La censura prèvia, doncs, significava obtenir o no el permís d'emissió, ja sigui de l'obra completa o bé mutilada, un cop eliminades les escenes que no es consideraven apropiades.

Amb l'Ordre de 19 de Desembre de 1968, també el règim vetllà per evitar una excessiva "estrangerització" dels espais musicals de ràdio (i també de Televisió, tot i que era superior a l'altre mitjà) "que ara apareixen com a massa propicis a la saturació per totes les modalitats forànies de la cançó lleugera". L'Ordre fixava les quotes obligatòries de música nacional (tot i que incloïa "qualsevol de les llengües espanyoles parlades a les diferents regions del nostre país"). Aquestes quotes eren: 40% per la "música lleugera en general" (50% a partir de l'1 de Març de 1969); 65% per la música lleugera cantada (70% a partir de l'1 de Març de 1969 i 75% a partir de l'1 de Juliol del mateix any) i 10% de música clàssica (60 minuts d'aquest temps, obligatòriament entre les 15:00 i les 00:00hs.).

La llibertat d'expressió i d'informació a la ràdio no arribarien fins al Reial Decret de 6 d'Octubre de 1977, que va significar el tancament d'una llarga etapa (38 anys) de monopoli informatiu per part de RNE, i, evidentment, amb la Constitució espanyola de 1978, que venia a posar la rúbrica legal i definitiva al dret de tots els ciutadans a informar i ser informats, a expressar-se lliurement, a comunicar les seves idees.

RNE, amb el temps, anà diversificant la seva programació, en la línia de les xarxes estatals de la resta d'Europa, d'obrir segons i tercers canals, amb una programació més específica i especialitzada. Així, RNE tenia el Primer Programa amb una programació generalista tipus mosaic que, a partir de 1973, convertirà en programació per blocs (DE AGUILERA 1989, 300). El Segon Programa era el musical i el Tercer, el cultural (el Segon i Tercer programes eren emissores d'FM). R. Peninsular, a banda de poder emetre publicitat, tenia més autonomia quant a programació i no estava tan mediatitzada per l'"oficialitat" com RNE.

Les emissores de la CAR, les *Estaciones-Escuela*, van ser font d'aprenentatge de molts professionals, alguns dels quals encara són en actiu (Luís del Olmo, José Mª García, Encarna Sánchez, Eduardo Sotillos, Eduard Boet...). A més a més, al 1961, creà una productora de programes i grabacions magnetofòniques.

Les emissores de xarxes de la REM, CAR i CES, en el període de reestructuració, que desembocaria en la formació de RCE, anaren desenvolupant una programació que els permetria **"...aconseguir un perfil més precís de la seva pròpia personalitat radiofònica"** (DE AGUILERA 1989, 299). Continua explicant l'autor que així fou com les emissores de la CAR van anar perdent la seva qualitat d'escoles i, en canvi, **"...a mesura que s'intensificava la seva vinculació amb la REM, adquiriren amb creixent**

intensitat trets propis del que podríem anomenar ràdio diversificada. Ja que, tant la CAR -donada la seva especial orientació cap al receptor juvenil- com la REM i la CES, es recolzaren en la segmentació de les audiències i en l'aproximació al local per desenvolupar la part més significativa del seu model radiofònic", podent d'aquesta manera obtenir beneficis econòmics, sense que perdessin la seva condició de servei públic ni deixessin d'emetre en OM amb una programació més generalista.

Un dels canvis programàtics liderat pel sector privat i, més en concret, per la SER (pel qual aconseguí bona part del prestigi que té ara) vingué amb la llibertat d'informació decretada al 1977. Certament, en moments de major distensió política, la SER ja havia introduït alguna "falca" dins el monopoli informatiu i llançà a les ones *Hora 25*, un dels seus programes insígnia, que començava a tractar, tímidament però amb força, la informació en profunditat. A poc a poc, preveient el canvi que semblava arribar per fi, s'anaven "colant" informacions, tot i que encara s'havia de lidiar amb la censura, les multes i les amenaces. Quan es decretà la llibertat d'informar, l'única, RNE a banda, que era en condicions de posar en marxa serveis informatius regulars era la SER. I així ho va fer. Però el canvi comportà alguns detalls més, a tenir en compte:

- l'aparició i reivindicació del periodisme radiofònic, com una categoria professional més (tot i que al principi existí una breu pugna entre ells i els locutors, les veus que durant tants anys havien donat forma als textos, sense haver participat per res en la seva elaboració)
- un canvi de les rutines productives, que incloïa la contractació de més personal, per fer front a un nou "producte radiofònic"
- una inversió també en material adequat a la tasca periodística (estudis d'enregistrament, equip mòbil per als enregistraments i les retransmissions en directe des de l'exterior).

"Hi va haver més inversió en informatius, bàsicament perquè abans no h'hi havia. Connectar amb RNE no demanava gaire cosa. Aquell fou el moment en què els informatius començaren a conformar les senyes d'identitat de la nostra emissora, mentre que en l'etapa anterior ho havien estat els programes" ¹.

La implantació de la Freqüència Modulada és un dels exemples més clars de com la tecnologia incideix en la política empresarial. Malgrat que l'aïllament internacional d'Espanya la descobrí tard, quan Estats Units ja l'havia emprada per primer cop al 1941, l'FM aparegué com una imposició, condicionada per la necessitat de posar ordre al confús panorama radiodifusor espanyol. D'altres innovacions tècniques d'aquesta etapa foren:

- la cinta magnetofònica, emprada per primer cop per la SER al 1948, que influirà en el sistema de producció radiofònica i que la resta de cadenes anirà incorporant ràpidament
- al mateix any apareix el disc micro-solc que incorpora avantatges tant per la qualitat com per la durada
- l'estereofonia, que RNE comença a emprar als anys '60
- els primers transistors aplicats als aparells receptors, la qual cosa permeté reduir-ne la grandària, mentre que la incorporació de les bateries permetria deslligar la ràdio del corrent elèctric i desplaçar-la a qualsevol lloc. Aquest fou un pas important perquè la ràdio comencés a perdre el seu caràcter de mitjà d'escolta col·lectiva per passar a la individualització.

¹ Entrevista realitzada per l'autora a Fermín Bocos, ex-director del programa *Informativo de las ocho* de R. Barcelona i actual director de R. Exterior de España, parcialment reproduïda a *Capçalera*, núm. 59, Març de 1995, P. 18-27.

Els eixos principals dels avenços tecnològics foren, doncs, millora de la qualitat del so (tant en emissió com en recepció), "autonomia" dels aparells receptors amb l'aplicació del transistor i les bateries i facilitats en la producció de programes.

5.3.4. El finançament de la ràdio

Quant a continguts, les normes bàsiques de publicitat d'aquest període van ser:

- Ordre de 7 de Març de 1941: la publicitat comercial (sigui del tipus que sigui) no pot excedir els cinc minuts per hora (no passarà de 60 paraules per minut); els anuncis comercials de caràcter general han d'emetre's d'un sol cop en cada hora i amb un indicatiu que identifiqui perfectament la seva naturalesa; la publicitat especial s'emetrà de la forma en què es cregui més convenient però sense interrompre, perturbar o fer desentonar les seccions no comercials del programa; cap anunci pot emetre's immediatament abans o després de les connexions amb RNE, execució dels himnes nacionals, actuacions d'autoritats i jerarquies, retransmissió d'actes oficials, etc...; la publicitat apareixerà espaiada per fraccions de temps que no poden ser inferiors a 25 minuts; tractament a banda tenen les cartelleres d'espectacles i d'altres activitats que no es relacionin amb la publicitat comercial; s'ha de vigilar amb molta cura el contingut dels anuncis per tal que no incloguin efectes còmics de burda naturalesa; aquests continguts (així com l'hora d'emissió, anunciant i d'altres observacions) s'han de presentar amb 36 hores d'antel.lació, per passar censura. L'Ordre de 5 d'Abril de 1974 declararà il.lícita la utilització, amb fins publicitaris, dels càrrecs i autoritats que consten a l'Article 14 del Decret de 27 de Juny de 1968
- Llei d'11 de Juny de 1964, que aprova l'Estatut de la Publicitat, on es tracta l'àmbit d'aplicació (què es considera publicitat), principis generals (legalitat,

veracitat, identificació), què són les Agències de Publicitat i com queden definides, els contractes publicitaris, les tarifes, els contractes de mediació o comissió publicitària i jurisdicció (per sancionar les infraccions)

- Ordre de 24 de Febrer de 1969, que defineix i explicita els termes "mitjà" i "exclusiva de publicitat".

Des del punt de vista del finançament, hi ha tres dates clau:

- Decret de 23 de Desembre de 1957, que actualitza i recorda les normes per les quals les emissores comarcals estan obligades a abonar a l'Estat el 20% dels ingressos bruts que aconseguixin en concepte de publicitat comercial
- Ordre de 27 de Març de 1958, que fixa per a les emissores comarcals, nacionals i institucionals l'obligació de satisfer el 5% dels ingressos bruts pel mateix concepte, estant obligades, a més a més, a satisfer un mínim anual
- 11 de Juny de 1964, la Llei de Reforma Tributària suprimeix definitivament l'impost de radioaudició (nascut l'any 1924 i creat com impost al 1943).

Els tants per cents que havien de pagar les emissores (20% i 5%) no desapareixerien fins a ser substituïts per la Llei de l'IVA de 1985.

La desaparició de l'impost de radioaudició, el poc pes que tenien altres sistemes com les quotes dels clubs de radioients o la venda de revistes (tot plegat anà desapareixent) només podien tenir una conseqüència: la radiodifusió espanyola quedava en mans de la publicitat com a forma principal de finançament.

En aquests anys que estem analitzant, la ràdio es finançava de la següent forma:

duplicà, amb escreix, el nombre d'emissores de RNE i RCE i es confirmaren dos monopolis estatals: el de l'Ona Llarga i l'Ona Curta. L'equilibri numèric, com ja veurem, s'aniria trencant encara més amb els successius Plans. No així la potència tècnica, que ja des del Pla de 1978 quedava definitivament i claríssimament decantada de la banda del sector públic. Si es va passar d'un total de més de 1.770 Kw. de potència a més de 7.100, més del 90% corresponia a les emissores oficials. Al 1990, la ràdio estatal emprava només un 28,83% de la potència que li fou adjudicada amb aquell Pla, mentre que el sector privat utilitzava el 100%, però era la potència que li havia estat assignada al 1964 (FAUS 1990,134-135).

Una altra de les conseqüències derivada de la potència és la formació de **cadenaes**. Poca potència és poca cobertura i si aquesta es pretén àmplia s'ha de recórrer a les xarxes. I, obviament, si es vol tenir més cobertura és per tenir més audiència i, com no, més ingressos publicitaris, alhora que es redueixen despeses (a costa de reduir també la programació local). La legislació espanyola d'aquest període, tan preocupada pel control ideològic, no frenà en cap moment la formació de cadenaes i el seu silenci normatiu semblà la llavor d'un procés de concentració que ja es revelaria imparable. Resulta curiós constatar com la pròpia revista *Ondas* (Any II, 1953, núm. 11)¹ es feia ressò de la queixa d'un cronista barceloní que criticava els programes en cadena per por que **"... l'extensió del sistema arribi a constituir un monopoli. I assenyala el perill, que l'alarma excessivament, de la "despersonalització" en anul.lar les emissions que recullen peculiaritats regionals"**. La resposta del cronista, de defensa total de la cadena, argumentava: **"Madrid imparteix, des dels seus estudis centrals, uns programes que interessin a tot Espanya. Sense afany d'hegemonia"** però que podrien emetre's des de

¹ *Ondas* reproduïx a la secció *Cartas a nuestros amigos, los lectores* un article de Francisco Casares publicat en diferents diaris espanyols i titulat "Programas de radio en cadena"

qualsevol altre punt. S'assegura que no hi ha centralisme ni absorcions. Els continguts d'aquests programes interessen tota l'audiència espanyola, que ho agraeix, com també ho agraeixen "... **les cases comercials, les industrials, les organitzacions que desitgen la difusió simultània a tot el país, perquè això comporta notoris avantatges de tipus comercial, d'articulació administrativa i econòmica. Aquestes concentracions publicitàries afavoreixen les Ràdios regionals a les quals en un sistema d'atomització potser no arribaria l'aportació que representa l'anunci divulgat. L'expansió comercial fomenta la producció**". Aquest és un bon exemple del que ja dèiem al primer capítol: el fenomen de la concentració no és nou. La ràdio i la televisió, mitjans tan controlats per les normes que vetllaven per la seva puresa ideològica, veieren també limitades les quotes d'intervenció estrangera, sobretot en música, mentre no es donava importància a l'entrada internacional en altres indústries com l'editorial o, encara més, la publicitària. El propi règim justificà les mesures coercitives en considerar els dos mitjans com "els dos instruments de comunicació de més profunda transcendència social" (Exposició de motius introductòria Ordre 19 Des. 1968 sobre difusió de música a les emissores de Ràdio i Televisió). Però n'hi havia d'altres de motius. La ràdio era llavors un mitjà en constant creixement, molt més **descentralitzat**, amb una **forta base local** i això feia d'ell un mitjà més difícil de controlar per la quantitat. Per altra banda, els índexs de lectura d'aquells moments no són comparables als actuals (per molt que aquests també siguin baixos).

Per tant, de moment, el control sobre els continents, les emissores, no es basava en la quantitat i la seva ordenació i racionalització, sinó que l'acció controladora s'exercia a través de l'arma més poderosa que té l'Estat en aquesta matèria: la concessió. La constant és sempre que l'empresa de ràdio (i la de TV) neix, es desenvolupa i pot desaparèixer en aquest marc concessional que sempre la determina. Les concessions d'aquests anys estan marcades per

la **discrecionalitat**, la possibilitat de ser **transferides**, la prohibició absoluta que anessin a parar a **mans estrangeres**, i caracteritzades per una potència, freqüència, horari d'emissió i continguts (de tota mena) normativitzats sobremanera. Sense oblidar el 20% (les locals) i 5% (les comarcals) sobre els seus ingressos bruts en publicitat que han de pagar a l'Estat. Les emissores són de l'Estat, les concessions, d'empreses privades, i el benefici es reparteix entre els dos. La darrera, però no menys important, "qualitat" de les concessions és que tenen un **termini limitat** (raó esgrimida durant molts anys per les privades per justificar la manca d'inversió en el propi mitjà).

La situació canvià i l'oligopoli s'anà refermant a mesura que la ràdio espanyola s'havia d'anar adaptant a la realitat i la normativa europees. L'Estat anava liberalitzant el sector, però concedint marges d'avantatge. Així, l'any 1965 liberalitzà la radiodifusió en FM, però un any abans la seva imposició que les emissores, obligatòriament, havien de simultanejar l'emissió en OM amb la d'FM, s'interpretà com un intent que no nasquessin més empreses sinó, en tot cas, més emissores. L'any 1978 es van repartir freqüències, però les condicions establertes acabaren per consolidar definitivament l'oligopoli. També limitaren la influència de la ràdio oferint potències emissores baixes, però no li van prohibir formar cadenes per augmentar l'abast territorial. Bona part d'això que semblen contradiccions respon a les connexions polítiques existents entre el govern i els consells administratius dels mitjans¹.

Quant a la ràdio com empresa, es basava en criteris polítics d'influència i continuïtat ideològica més que no pas en criteris econòmics. I això resultava vàlid tan per les ràdios públiques com per les privades. El sector radiofònic d'aquesta època es desenvolupà i quedà marcat per criteris purament polítics.

¹ Una de les més extenses exposicions i anàlisis d'aquestes relacions són a l'obra d'Enrique Bustamante *Los amos de la información en España*.

La manca de llibertats i dels drets més fonamentals determinaren també com havia de quedar aquesta indústria cultural.

Era, a més, una estructura empresarial **dispersa** que, en el cas de la ràdio pública, començarà a oferir senyals de racionalització amb el naixement de RCE (una racionalització parcial perquè se seguia mantenint la mateixa quantitat de personal encara que no fes falta). En el cas de les privades, s'han configurat empreses monomèdia en mans de persones que havien passat pel procés de depuració del règim. Des del punt de vista econòmic, aquesta restricció del sistema concessional fonamentat en l'afinitat ideològica implicà, ben aviat, una "**... concentració de capital no derivada de mecanismes de competència sinó de decisions polítiques**" (ZALLO 1989, 337). Les primeres cadenes foren creixent en nombre però tenien una força econòmica reduïda ja que la seva base era l'associació, especialment en el cas de la SER. Aquestes associacions amb petits empresaris locals, que en ocasions no són ni del sector, permetien una àmplia cobertura i dotaren la SER d'una posició de domini, però ben aviat començaren a mostrar la seva feblesa quan la neoregulació va deixar al descobert un nou panorama comunicatiu i aparegueren nous competidors que trencaren l'oligopoli.

2. Domini de l'Ona Mitja i manca de visió empresarial davant la Freqüència Modulada

Un dels aspectes més interessants de com la tecnologia influí en la programació fou l'obligatorietat d'emetre en FM. En un principi, aquest sistema d'emissió fou una total imposició que per res obeïa a objectius comercials de les empreses de ràdio. Calia, a més a més, disposar dels aparells receptors apropiats. Per això, com explica de Aguilera (1989, 295), pocs empresaris s'adonaren de les potencialitats de la freqüència modulada (millor qualitat, abast local) i l'única preocupació que tenien és que el nou "invent" els resultés

el més barat possible. D'aquesta forma, l'FM es va fonamentar en dos principis: música (acords amb discogràfiques) i personal mal contractat que es movia entre el voluntariat i l'escassa retribució. El resultat fou que el que es pretenia barat acabà resultant car i les emissores es trobaren davant un autèntic fracàs econòmic.

L'única empresa que va saber donar-li una visió empresarial correcta al nou sistema fou la SER quan, l'any 1966, va decidir aprofitar al màxim les potencialitats de l'FM per fer-la un producte rendible i importà una fórmula que ja començava a ser famosa a Estats Units: els *Top Forty*, coneguts aquí com 40 Principales. La base era molt senzilla: música (discos), els locutors (coneguts ja a partir de llavors com a *disc-jockeys* o *DJs*) i una audiència rejuvenida, gent nascuda ja en la post-guerra. No era car i li donà (i li segueix donant) molt bons resultats, traduïts en publicitat i audiència. De tota manera, aquesta correcta visió empresarial encara tardaria a cuallar, ja que els principals programes d'aquesta fórmula, *El Gran Musical*, actuacions en directe des de l'exterior, i els programes *countdown*, de repàs de la llista d'èxits, van seguir emetent-se durant força temps per l'Ona Mitja.

3. Un canvi en el producte radiofònic: de l'entreteniment a la informació

Per primer cop en 38 anys, amb el Decret de 1977 sobre llibertat d'informació, i la Constitució de 1978 la ràdio espanyola era més lliure per plantejar la seva estratègia empresarial i decidir quins productes oferia i en quines condicions. Aquest fou, certament, l'inici de plantejaments empresarials nous, que fins llavors no havien pogut actuar en plena normalitat. Però hi va haver un altre fet que, creiem, condicionà també la ràdio perquè es decantés per un nou tipus de programació que, sense oblidar l'entreteniment (concursos, magazines), apostés fort per la informació. Aquest fet va ser l'aparició de la televisió al 1956 (inici d'emissions regulars el 28 d'Octubre). I la televisió,

encara més controlada i vigilada que no pas la ràdio, li prengué bona part de l'entreteniment i alguns dels seus presentadors, per tant, li prengué audiència i publicitat. La poca competència que pugués existir entre les ràdios s'havia basat en els seus quadres d'actors i els concursos, però no era, ni de lluny, el nivell de competitivitat a què estem acostumats actualment. Si l'FM podia resultar barata i rendible, no ho eren els serials o el ràdio-teatre i no ho serien els informatius. La llibertat d'informació representà per la ràdio una nova possibilitat de lideratge, juntament amb la vessant musical. Però aquesta possibilitat tenia un cost. No es va tardar massa a descobrir que els informatius exigien periodistes, redactors, locutors, productors, corresponals, equip d'enregistrament i unitats mòbils, contractar els serveis de les agències subministradores de notícies, etc. Començà llavors la necessitat de plantejar-se que un equip informatiu a cada emissora era un cost massa alt i que la forma d'estalviar despeses era l'emissió en cadena. Així, per exemple, programes que es feien a R. Barcelona per tot Espanya (com *Informativo de las ocho*) van deixar de fer-se i cada cop més les emissores restaven a disposició de les connexions que cada programa, fet des de Madrid, necessités. La plantilla es podia reduir. La pugna llavors no va fer sinó començar i s'ha anat perpetuant, com ja veurem, entre els qui pretenen reduir el temps (local o autonòmic) de què disposi cada emissora i els qui reclamen aquest espai propi. **"Ningú no es plantejà el fet inqüestionable que, a partir de llavors, la competència en els programes informatius, condicionada pels recursos materials, humans i financers en suma, vindria a accentuar les diferències quant a audiències i facturació publicitària, impulsant la concentració"** (BUSTAMANTE 1982, 162). Perquè l'única empresa privada que estigué en condicions de plantejar seriosament la programació informativa, guanyant a més a més un plus de credibilitat per posar davant dels micròfons les veus i els temes que havien estat prohibits fins llavors, fou la SER.

4. La publicitat queda finalment com a principal i única font de finançament

Un cop desaparegut el cànon per radioaudició (que anava aparellat a un cost bastant elevat per mantenir l'equip inspector), amb el poc pes específic que tenien ja als anys '60 i '70 altres formes de finançament com la venda de revistes, les quotes dels radioients (que també desaparegueren), la publicitat restarà com a única font de finançament de les emissores privades. **"A la vegada, la pujada de la publicitat condicionaria, en bona mesura, l'evolució de les indústries culturals al nostre país, incidint en la seva creixent concentració i dependència del capital financer i industrial, així com en la seva internacionalització"** (DE AGUILERA 1989, 293).

La limitació del termini de les concessions i la publicitat com a única font d'ingressos conduïren a una política empresarial destinada a aconseguir el guany ràpid i el mínim d'inversió necessària. Així s'ha justificat durant molts anys el retard tecnològic de la ràdio privada espanyola. El que ja no queda tan clar és per què es mantingué aquesta excusa un cop l'Estat tenia el 25% de les accions i les concessions semblaven més assegurades.

*LA RÀDIO ESPANYOLA EN EL CONTEXT DELS
GRUPS DE COMUNICACIÓ*

Evolució de la indústria radiofònica 1924-1994

TESI DOCTORAL

Montse Bonet Bagant

Barcelona 1995

VOL. II

Universitat Autònoma de Barcelona

Departament de Comunicació Audio-Visual i Publicitat

Universitat Autònoma de Barcelona
Servei de Biblioteques

1500491009

*LA RÀDIO ESPANYOLA EN EL CONTEXT DELS
GRUPS DE COMUNICACIÓ*

Evolució de la indústria radiofònica 1924-1994

AUTORA

Montse Bonet Bagant

DIRECTOR

Dr. Josep M^a. Martí Martí

Barcelona 1995

UB
Universitat Autònoma de
Biblioteca Gene
E-08193 Bellaterra (Barcelona)
08193 Bellaterra (Barcelona)

INDEX GENERAL

INTRODUCCIÓ	7
<i>PART I: LA INDUSTRIALITZACIÓ DE LA CULTURA I LA COMUNICACIÓ</i>	17
1. COMUNICACIÓ, CULTURA I ECONOMIA: UN MARIDATGE CONFLICTIU	24
1.1. Les indústries culturals	26
1.2. La segmentació de les indústries culturals	31
1.3. Estratègies	38
1.3.1. Les estratègies i la talla	39
1.3.2. Creixement intern o extern / Economia d'escala o d'abast	41
1.3.3. Creixement, cap a on? Els oficis	44
1.3.3.1. La internacionalització	48
1.3.3.2. Les sinergies	52
1.4. La diversificació multimèdia: un altre mite	60
1.4.1. L'ambigüitat del terme	61
1.4.2. Multimèdia: concentració, diversificació, creixement, estratègia	62
2. NEO-REGULACIÓ: CRISI DEL SERVEI PÚBLIC I HEGEMONIA DE L'EMPRESA	69
2.1. La neo-regulació: un canvi de rols	69
2.1.1. Estats Units	76
2.1.2. Europa	80
2.1.2.1. Pluralisme vs. concentració	82
2.2. La tecnologia	87
2.3. La publicitat	90
3. SITUACIÓ MUNDIAL: LES GRANS TENDÈNCIES	93
3.1. Els industrials i els banquers	97
3.2. La noció de grup	101
3.3. La ràdio i els grans grups de comunicació	105

<u>PART II: L'EVOLUCIÓ DE L'EMPRESA ESPANYOLA DE RÀDIO</u>	110
4. LA RÀDIO COM EMPRESA INFORMATIVA	110
4.1. El concepte d'empresa	110
4.2. L'empresa informativa	112
4.2.1. Comunicació / Informació	112
4.2.2. Una nova proposta d'empresa informativa	115
4.3. La ràdio com empresa comunicativa	120
4.4. Servei públic o activitat d'interès públic. La concessió	127
5. L'EMPRESA ESPANYOLA DE RÀDIO: 1907-1978	132
5.1. 1907-1936. La ràdio: un monopoli de l'Estat, explotat per les privades. Els intents fallits de crear una ràdio de titularitat pública	132
5.1.1. Unión Radio	144
5.2. 1936-1939: El parèntesi de la guerra evidencia la importància del mitjà. Paralització del desenvolupament empresarial	148
5.3. 1940-1978: La consolidació de l'oligopoli radiodifusor	151
5.3.1. Marc legal: l'inici de la configuració de l'actual panorama radiodifusor	151
5.3.1.1. La cessió del 25% d'accions	158
5.3.1.2. El Pla Tècnic Nacional de 1978	161
5.3.2. El continent: les emissores	165
5.3.2.1. Les emissores estatals	165
5.3.2.2. Les emissores institucionals	168
5.3.2.3. Les emissores privades	175
5.3.3. El producte radiofònic: la programació	179
5.3.4. El finançament de la ràdio	185
5.3.5. Conclusions	187
6. L'EMPRESA ESPANYOLA DE RÀDIO: 1979-1994	195
6.1. 1979-1986: nous actors en el panorama radiofònic espanyol	200
6.1.1. El Pla Tècnic Transitori de 1979	201

6.1.2. L'Estatut de la Ràdio i la Televisió (1980)	207
6.1.3. Les ràdios autonòmiques	210
6.2. 1987-1994: primera llei per a la ràdio en més de 50 anys	213
6.2.1. La LOT (1987)	215
6.2.2. La fusió de RNE i RCE (1988)	218
6.2.3. El Pla Tècnic Nacional de 1989	219
6.2.4. Les emissores municipals	225
6.2.5. El Pla Tècnic Nacional de 1993	229
6.3. Panorama radiodifusor: el trencament de l'oligopoli	231
6.3.1. Emissores gestionades per l'Estat. Ràdios públiques (I)	232
6.3.2. Emissores gestionades per les Comunitats Autònomes. Ràdios Públiques (II)	244
6.3.2.1. Euskadi	245
6.3.2.2. Catalunya	246
6.3.2.3. Andalusia	248
6.3.2.4. Galícia	249
6.3.2.5. Madrid	250
6.3.2.6. València	250
6.3.2.7. Murcia	251
6.3.2.8. La FORTA	251
6.3.3. Emissores de gestió indirecta. El sector privat	253
6.3.3.1. El naixement de les noves emissores trenca l'oligopoli	255
6.3.3.2. 1982-1983: les altres ràdios també són importants	260
6.3.3.3. Radio 80: una breu història, un intent fallit	261
6.3.3.4. L'entrada de PRISA a la SER i el naixement de Cadena Ibérica	266
6.3.3.5. La darrera ampliació de l'espectre radiofònic: 300 noves emissores en FM	268
6.3.3.6. De la Rueda de Emisoras Rato a Onda Cero: l'inici del retorn a l'oligopoli	273
6.3.3.7. Els últims canvis: la COPE	278
6.3.3.8. Els últims canvis: Onda Cero	282

6.3.3.9. Els últims canvis: Cadena Ibérica	285
6.3.3.10. Els últims canvis: la desestructuració d'Antena 3	286
6.3.3.11. Els últims canvis: la SER	296
6.3.3.12. Els últims canvis: SER + Antena 3 = Unión Radio	300
6.3.3.12.1. Les formes de relació cadena-emissores	306
6.3.3.13. La diversificació programàtica	308
6.3.3.14. Renovació tecnològica: la gran assignatura pendent de la ràdio espanyola	312
6.3.3.15. Les ràdios que queden	316
6.3.4. Conclusions	322

PART III: PANORAMA ACTUAL. LA RÀDIO AL MARC DELS GRANS

GRUPS 354

7. LA RÀDIO I ELS GRUPS DE COMUNICACIÓ ESPANYOLS 354

7.1. Els grups espanyols de comunicació 357

8. CANVIS EN LA GESTIÓ: DE L'ESTRUCTURA FAMILIAR DE L'EMPRESA MONOMÈDIA AL MANAGEMENT DELS GRUPS MULTIMÈDIA 371

8.1. El finançament. Ingressos 372

8.2. Els costos de la ràdio 377

8.3. Organització del treball 391

8.3.1. Canvis en el procés productiu radiofònic 392

8.3.2. El producte radiofònic 400

8.4. Les sinergies 404

8.5. A mode de resum de les tendències observades 408

CONCLUSIONS GENERALS 413

BIBLIOGRAFIA 431

INDEX DE QUADRES

1. Factors deteminants de la industrialització de la comunicació i la cultura	21
2. Tipus de cultura	34
3. Cicle de Vida del Producte (segons Le Diberder)	36
4. Cicle de Vida del Producte (segons J.C.Miguel)	37
5. Causes i objectius possibles de l'oligopolització i la internacionalització	53
6. Ambits d'aplicació de les estratègies	65
7. El sector de la comunicació i la cultura	68
8. Volum de negoci de les companyies europees de mitjans	104
9. Trets bàsics de la filera àudio-visual	108
10. Importància del mitjà ràdio als principals grups europeus de comunicació	109
11. Emissores en OM a Espanya arran del Pla Tècnic Nacional de 1978	164
12. Emissores institucionals polítiques	173
13. Esquema de l'Ens Autònom RTVE (Estatut de Ràdio i Televisió, 1980)	208
14. Oferta mediàtica dels ens públics autonòmics	213
15. Oferta programàtica després de la fusió entre RNE i RCE (1988)	220
16. Oferta programàtica de RNE	234
17. Pla d'adaptació del personal de RNE	237
18. Reestructuració del personal dels centres territorials de RNE	238
19. Evolució de l'audiència espanyola 1982-1988	267
20. Evolució de l'accionariat de la cadena COPE (1991-1994)	282
21. Evolució de l'accionariat de la cadena SER (1984-1994)	300
22. Oferta programàtica actual de RNE	311
23. Oferta programàtica actual de les ràdios autonòmiques	311
24. Oferta programàtica actual de les principals cadenes privades	312
25. Creixement del nombre d'emissores del sector privat	328
26. Quantitat de freqüències de les principals cadenes privades	328

27. Evolució de l'audiència radiofònica espanyola 1987-1994	342
28. Inversió publicitària als mitjans 1980-1988	351
29. Inversió publicitària als grans mitjans 1989-1991	351
30. Inversió publicitària als grans mitjans 1992-1993	352
31. Ràdio 1993/1994. <i>Ranking</i> inversió estimada com a real	353
32. Unión Radio	364
33. Onda Cero Radio	365
34. COPE/Grupo Correo	366
35. Unión Ibérica de Radio	367
36. Empreses en propietat i participades de la SER	368
37. Empreses participades per Radio Popular, S.A.	369
38. Empreses participades per Uniprex, S.A.	370
39. Resum de l'oferta programàtica espanyola. Sector públic i privat	383
40. Despeses generals, despeses de personal i nombre de treballadors de les principals cadenes privades de ràdio	387
41. Cànon mínim que un empresa de ràdio ha de pagar a l'SGAE per cada centre radiodifusor	390
42. Organigrama d'una emissora de ràdio amb una sola programació	399
43. Organigrama d'una emissora de ràdio amb més d'una programació	399

6. L'EMPRESA ESPANYOLA DE RÀDIO: 1979-1994

La dècada dels vuitanta fou la dècada de la neo-regulació a Europa, els anys de l'entrada en crisi de la major part dels monopolis públics de radiodifusió i el propi qüestionament de l'Estat del Benestar. L'aïllament internacional a què Franco havia sotmès Espanya desapareixeria aviat amb la integració del país a l'OTAN (referèndum de 1986)¹, la Comunitat Econòmica Europea (n'és membre de Ple Dret des de l'1 de Gener de 1986) i, en general, la plena integració d'Espanya en el concert internacional. Espanya era una jove democràcia que viuria, entre d'altres fets tots ells importants, un intent de cop d'Estat, el naixement de les Comunitats Autònomes i un canvi de governants, passant del govern de la transició amb UCD al govern socialista, que encara és al poder. Aquesta darrera etapa de la història de la radiodifusió espanyola és la dels canvis, marcats molt especialment per la celeritat amb què es produeixen. El panorama radiodifusor espanyol canvia substancialment i ho fa en el marc d'un nou ecosistema comunicatiu, conduït i marcat per la neo-regulació, el domini del mercat i les noves tecnologies, que apuntàvem a l'inici d'aquest estudi. **"Les transformacions polítiques dels setanta a Espanya coincideixen amb l'inici de canvis generalitzats a tot el món occidental, que donen origen a una època considerada com a nova i diversament definida com postmoderna, postindustrial, tecnotrònica i, sobretot, de la informació i de la publicitat"** (TIMOTEO ÁLVAREZ 1989, 385).

Si bé tots els períodes històrics passats per la ràdio espanyola són importants, hi ha tres dates clau, a banda de la del seu naixement per suposat, que han determinat l'inici d'una època de canvis decisius per a ella. La primera data és, òbviament, 1939: la Guerra Civil va tenir uns vencedors que van marcar quaranta anys de la història de la ràdio, avortant la que era la seva

¹ Realment, ja en formava part des que el 26 de Setembre de 1953 el govern de Franco signà el primer acord amb els Estats Units.

evolució normal i reconduint-la cap a una situació de control i censura, com poques vegades s'ha conegut, si no és en països on impera una dictadura. Aquella etapa clogué sortosament amb l'inici de la democràcia i la recuperació dels drets més elementals. Però també deixà una ràdio definida per la situació d'oligopoli, per bé que repartit entre els sectors públic i privat (notable diferència respecte a la radiodifusió europea i nord-americana), la manca de competitivitat real i un mercat fictici conduït pels criteris polítics.

La segona data és 1979, amb el Pla Tècnic Transitori i el conseqüent repartiment de freqüències per a emissores en FM. Ja sigui prenent el mateix 1979 o bé els anys en què es va fer el repartiment, 1981 o 1982, el cert és que aquelles concessions trencaren momentàniament l'oligopoli. Per primer cop, des de feia molt de temps, entrarien en escena nous actors socials en el sector radiofònic. Hi va haver crítiques perquè les concessions eren en mans de les cadenes ja conegudes. Però s'introduí una novetat: la cadena més beneficiada pel repartiment era una cadena nova que, com d'altres emissorès afavorides, tenia darrera un grup empresarial de premsa escrita o editorial important. Antena 3 o Radio 80 són exemples de l'entrada d'aquests nous actors. Com igualment són exemples de noves veus les que aparegueren al sector públic: les ràdios autonòmiques i les municipals. RNE perdia el monopoli informatiu i deixava de ser l'única ràdio pública del país.

La tercera data, 1984, no afectà directament la ràdio però sí determinà en certa forma quin havia de ser el seu futur. Aquell any es van subhastar els diaris de l'antiga cadena del *Movimiento*, que havien quedat sota "tutela" de l'Organisme Autònom *Medios de Comunicación Social del Estado* (MCSE) creat al 1977. Els 23 diaris que quedaven aquell any (entre 1975 i 1983 en foren tancats 18) eren diaris de baixa tirada i moltes pèrdues econòmiques, esquema típic de la política estatal del règim anterior més preocupat pel rendiment ideològic que no pas per l'econòmic d'aquestes capçaleres. D'una banda, les

Comunitats Autònomes demanaren les seves capçaleres regionals i, per l'altra, les empreses privades volien optar a la compra d'aquells pocs diaris que encara no registraven pèrdues. Finalment, el Govern socialista es decantà per la privatització: foren subhastats 17 diaris i 6 desaparegueren en no ser adquirits en aquesta subhasta. Aquell any, doncs, desapareixia definitivament la premsa del *Movimiento* i el propi organisme autònom, que ja no tenia raó de ser. Actualment, deu anys després, sobreviuen 15 d'aquells disset diaris. Quant a la ràdio, caldria esperar fins al Juny de 1992 perquè el Govern comencés a desfer-se del 25% d'accions que encara tenia en algunes cadenes i emissores.

Algunes de les empreses que compraren un o més d'aquests diaris foren també beneficiades pel repartiment de freqüències dels Plans de 1979 o 1989.

Aquestes dates són només alguns exemples del que es va iniciar al 1979: la concentració i l'interès de la premsa escrita i el món editorial per l'àudio-visual. Però els fets, sense negar-li a la ràdio el seu pes específic i influència social, no ens poden fer perdre de vista que el món editorial s'interessà per la ràdio perquè en aquells moments no es podia accedir a la part més atractiva de l'àudio-visual, la televisió, i la ràdio suposava el punt de sortida, l'inici del camí i, en definitiva, el trampolí.

L'any 1979, a Espanya, es va iniciar la formació de grans grups de comunicació, altrament coneguts com grups multimèdia. Això no hauria estat possible sense el marc polític, social, econòmic i legal que ho permetés. I tots els elements van anar jugant al seu favor: un país que recuperava la democràcia, una societat que demandava una informació i uns continguts que li havien estat prohibits durant massa temps, un procés d'integració internacional en el qual Espanya es va obrir a Europa i al món, i un marc legal que canviava tant com va ser necessari perquè els grups es poguessin desenvolupar. Fixem-nos que apuntem que el marc legal "va canviar" i no "va desaparèixer", ja que,

en definitiva, la neo-regulació no és més que un canvi de la normativa. Gradualment anirà prenent força el component econòmic-mercantil per sobre del polític, sense oblidar mai que la radiodifusió és una activitat fortament controlada i el sistema de concessions va continuar i continua, per molt que el Pla Tècnic de 1989 introduís la novetat del "contracte", entre l'Estat i el concessionari. Segueix tractant-se de gestionar de forma indirecta, mitjançant concessió administrativa, un bé que l'Estat continua reservant-se com a monopoli: el del servei públic de radiodifusió sonora, tant en OM com en FM. La neo-regulació, en el cas espanyol, podria considerar-se parcial, respecte a la resta d'Europa: **"L'ampliació de l'espectre radiodifusor fou restrictiva, quedant al marge del repartiment les ràdios associatives, les municipals i les locals pirates"** (MARTI 1991, 214) i, en definitiva, seguien beneficiant-se'n les mateixes cadenes. Les emissores municipals, realitat social que arrencà a Catalunya (Arenys de Mar) ja al 1979, foren, de moment, reconegudes per la Llei d'Ordenació de les Telecomunicacions, LOT, al 1987, i finalment regulades al 1991 i 1992, després de més de deu anys de funcionament "al.legal". Al 1979 començà a emetre també, a Barcelona, Ona Lliure, primera d'un seguit d'emissores que formaran el moviment de les ràdios lliures (també conegudes com associatives, comunitàries, alternatives), entenent per lliures que estan vinculades a grups, col.lectius socials que no tenen afany de lucre. Encara esperen que se les reconegui.

Amb el Pla de 1979 es donà el tret de sortida, amb la subhasta de 1984 s'afavorí la concentració de mitjans. També contribuí al procés de concentració els ajuts que l'Estat atorgava a la premsa, quant a matèria primera. Aquests ajuts sempre havien beneficiat les grans empreses i perjudicat les més petites. Tot i que amb la democràcia es va racionalitzar una mica, el cert és que molts diaris van desaparèixer o van ser absorbits, com a única via possible de garantir la seva continuïtat (de forma, no pas de contingut). I amb el repar-

timent de 1989 el Govern socialista fou acusat d'intentar crear una "cadena radiofònica socialista" en donar llicència a persones i empreses afins als seus interessos i ideologia. Aquest cop van reconduir la situació les pròpies cadenes privades que llançaren una ofensiva per aconseguir el que l'Estat no els havia donat. Començà una autèntica lluita per fer-se seves, com a pròpies, participades o associades aquelles emissores. Aquest fet, juntament amb la certesa que durant molt de temps no hi hauria més repartiments, ni d'FM ni d'OM (el Pla Tècnic de 1993 per a l'Ona Mitja mantenia la situació existent) propicià una acceleració de la concentració que arribà al punt de partida: altre cop l'oligopoli, si bé ara quedava emmarcat clarament en l'àmbit de l'empresa privada. Començaria Antena 3 quedant-se Radio 80 i ha acabat, només de moment, amb la creació d'Unión Radio, S.A., que pot considerar-se un eufemisme de l'absorció que PRISA féu d'Antena 3 i Radio 80. En justícia, quan es parla d'aquests fenòmens ja no es pot pensar automàticament en el sector privat; cal dir que el sector públic havia viscut ja una fusió important: la de les cadenes REM, CAR i CES en la nova Radio Cadena Española i que, en aquesta etapa, n'experimentaria una altra: la fusió de RCE i RNE, al 1988. Els darrers quinze anys han posat en evidència la crisi d'identitat del servei públic i la seva tendència a assumir comportaments i estratègies que fins ara semblaven exclusius del sector privat.

En aquest marc afavoridor de la concentració, les concessions continuen podent-se transferir, però ara s'introduirà una novetat: el capital estranger pot formar part de la ràdio, primer només en un 25%, després, amb la disposició addicional novena de la Llei de Pressupostos Generals de l'Estat per a 1991, tot i seguir essent un sector sota regulació específica quant al dret d'establiment, aquesta regulació no serà d'aplicació si es tracta d'un resident en un dels estats membres de la CE.

La confluència de tots aquests factors, l'acceleració de la concentració i la consolidació dels grups de comunicació tindran encara dues conseqüències més, que resulten cabdals: des del punt de vista empresarial, la ràdio espanyola experimentarà un gir radical que la conduirà de l'estructura familiar d'empresa monomèdia a la gestió moderna i racionalitzada inclosa en un nou horitzó, el dels grups de comunicació, formi part o no d'un d'ells. Des del punt de vista científic, es fa palesa cada cop més la necessitat d'estudiar el mitjà ràdio dins aquest nou marc contextual, abandonant els estudis de la ràdio fets només des de la ràdio, albirant un futur en el qual les anàlisis de les indústries de la comunicació i la cultura seran, i han de ser, més globals.

6.1. 1979-1986: Nous actors socials en el sector radiofònic espanyol

Així com havíem vist, per exemple, que a l'empara de la Reial Ordre de 1924 havien nascut a Espanya les primeres emissores oficials o que amb el Decret de 1932 feien la seva aparició les emissores locals, la normativa legal d'aquests primers anys, objecte ara del nostre estudi, és la normativa sota la qual apareixen en escena nous actors socials, que trencaran, per poc temps, l'oligopoli consolidat. Igualment faran acte de presència altres actors, no subjectes a la llei, però que reclamen el seu espai i la seva llibertat a expressar-se: les emissores lliures i les municipals. L'activitat radiodifusora no estarà mancada de normes, però és el contingut d'aquestes, junt amb la situació que s'arrossega des del franquisme, la que determinarà la configuració actual del panorama radiodifusor a Espanya i els canvis soferts per la pròpia ràdio com empresa.

6.1.1. El Pla Tècnic Transitori de 1979

Al 1979 es publicà el Reial Decret de 8 de Juny, Pla Tècnic Transitori del Servei Públic de Radiodifusió Sonora en Ones Mètriques amb Modulació de Freqüència, que atorgava 300 noves concessions, moltes de les quals anirien a mans de gent nova en el camp de la ràdio, però no del mitjans en general. Aquest fou el primer Pla dedicat en exclusiva a la Freqüència Modulada. Els trets més importants del Pla són:

- recorda que la titularitat d'aquest Servei Públic és de l'Estat i que les emissores poden ser explotades directament per ell o indirectament, *mitjançant concessió administrativa*, per institucions i empreses privades
- les concessions s'atorgaran *discrecionalment*, tenen un termini de deu anys i són transferibles
- l'execució del Pla es durà a terme en dues fases: la primera anirà des de la publicació del Reial Decret fins al 31 de Desembre de 1980 i la segona es desenvoluparà durant el bienni 1981-1982
- es reserven a RNE les freqüències i potències necessàries perquè pugui cobrir la major part del territori nacional amb un dels seus dos actuals programes en FM, així com les que necessiti per ajustar i completar el seu segon programa, en FM, en una xarxa que pugui cobrir tant els nuclis més importants de població com fragmentar-se en xarxes menors d'àmbits regionals i provincials o només provincials. També es reserva a RCE la missió "d'atendre les necessitats locals de comunicació social. Tant les actuals estacions d'FM com les de nova creació, seran programades atenent les necessitats d'informació i actualitat local" (Art. 6). Les freqüències de RNE i les de RCE són *prioritàries*
- es contempla la possibilitat d'atorgar concessions d'emissores educatives i culturals a Institucions o Entitats públiques o privades, sense ànim de lucre, amb nacionalitat i domicili espanyols. La concessió seria per tres anys, re-

novable en períodes trianuals. Aquestes emissores no podran emetre publicitat i els seus programes hauran de ser clarament educatius i culturals

- "Cap persona física o jurídica podrà explotar o controlar més d'una emissora institucional o privada en ones mètriques amb modulació de freqüència que cobreixi, substancialment, la mateixa àrea de servei" (Article 10).

Aquest Pla es veuria completat per l'Ordre de 28 d'Agost de 1980, que especifica les condicions necessàries per a la sol.licitud i normes a seguir i inclou el repartiment de 120 concessions. Entre d'altres punts, defineix què és una emissora institucional i què és una emissora comercial, exigeix que les actuals FMs en funcionament, que tenen autorització, demanin la concessió oportuna; si es tracta d'una societat anònima, les accions han de ser nominatives i no es poden transferir a estrangers o espanyols residents a l'estranger i especifica també les obligacions que comporta la concessió. S'entén que les concessions seran sempre *sotmeses al pla tècnic definitiu* que resulti de l'acatament dels convenis internacionals. L'Ordre de 20 d'Octubre de 1980 ampliava el termini de sol.licitud fins al 25 de Novembre.

Vindria després el Reial Decret de 6 de Març de 1981, que ampliava el termini per a la resolució de sol.licituds de concessions fins al 25 de Juliol i el Reial Decret de 3 de Juliol de 1981 que prorrogà, finalment, el termini fins al 31 de Desembre, quasi un any més tard del temps previst per finalitzar la primera fase del Pla. En el repartiment de la primera fase quedaren excloses Euskadi i Catalunya, ja que tenien les competències traspassades i haurien de ser aquestes dues comunitats les encarregades de fer el seu propi repartiment (Catalunya, a més a més, mantingué un contenciós amb el Govern central per qüestions d'aplicació de les competències).

Finalment, l'Ordre de 25 de Març de 1981 desenvolupava la segona fase del Pla, amb un repartiment de 180 concessions (realment foren primer

140, a l'espera que es resolgués el contenciós amb Catalunya). D'elles, 86 són per a les Comunitats Autònomes: 11 a Galícia, 5 a Euskadi, 36 a Andalusia i, finalment, havent fallat el Tribunal Constitucional a favor de la Generalitat, 34 són per a Catalunya. En aquesta Ordre, és permet que es presentin a aquesta segona fase els qui, havent-se presentat a la primera, no aconseguiren cap llicència. La segona fase també tingué pròrroga: el Reial Decret de 2 de Febrer de 1982 extenia el venciment fins al 30 de Juny.

A partir del Pla de 1979, aquest i els successius repartiments de freqüències seran àmpliament contestats, criticats. La relació entre la ràdio i el poder establert existia ja abans, però és obvi que, sota la Dictadura, res no es podia dir i, ni molt menys, publicar. Només els estudiosos han denunciat posteriorment aquesta connivència. Amb les llibertats recuperades, les declaracions públiques i la premsa han contribuït al clima de denúncia. Les crítiques tenen sempre un denominador comú: s'afavoreix els mateixos, que són en contacte amb el poder. El PSOE criticà durament el repartiment fet pel govern de la UCD, al qual acusà d'afavorir els grups que ideològicament i políticament combregaven amb ell i lamentà que les concessions **"...no es corresponguin amb cap pla previ, com assenyala la llei, i que, a més a més, tenen una orientació fortament monopolista i de concentració de mitjans informatius a favor de determinats grups polítics i econòmics"** (EL PAIS, 21-1-1982, P.47). La resposta oficial (fonts del Ministeri de la Presidència) era prou reveladora: **"La decisió de l'adjudicació de freqüències modulades ha afavorit essencialment els mitjans informatius, als quals es brinda l'oportunitat d'esdevenir multimitjans. Entre més de 2.000 sol.licituds s'ha escollit mitjans amb solvència per no propiciar els aventurers d'aquests mitjans"** (EL PAIS, 21-1-1982, P.47). No hauria de passar massa temps perquè el PSOE fos acusat del mateix (per la subhasta de diaris del *Movimiento* al 1984, per la LOT de 1987, pel repartiment de concessions per

emissores FM al 1989 i concessió de tres llicències per a televisió privada, al mateix any, per la llei que regulava les emissores municipals, etc.).

Veiem ara els principals resultats del Pla Transitori de 1979:

- teòricament, el Pla estava previst per a dotar aquelles zones més abandonades en el terreny de la radiodifusió (encara és objectiu prioritari la necessitat de cobrir tot el territori espanyol)
- teòricament, també, en la primera fase i segons fonts governamentals, l'adjudicació s'havia fet a empreses que tenien serveis informatius propis, que pretenien emetre en cadena, que plantejaven, dins la seva programació, espais educatius i culturals (encara que admetessin publicitat) i que presentaven suficients avals financers
- es preveia la possibilitat d'oferir concessions per emissores culturals. La segona fase del Pla s'ocupava de les emissores de caràcter i àrea de servei local (punt 2 de l'Art. 3), motiu pel qual entraven les emissores institucionals en aquest segon repartiment. Però la realitat fou una altra: no hi hagué concessions per emissores d'aquesta mena
- no es contemplen les municipals, tot i que a finals de 1982 ja en funcionaven més de 60 (gairebé totes a Catalunya). Elles mateixes manifestaren que preferien mantenir-se al marge d'aquestes concessions i demanaven que se les contemplés com un fenomen diferenciat, amb la possibilitat de compartir unes poques bandes de freqüència i emetre a baixa potència (EL PAÍS, 30-11-1982)
- el Pla no disposà d'una planificació prèvia feta per l'Administració on constessin les freqüències disponibles. El subpunt A.b de l'Article 6 (Ordre 28 Agost de 1980) demanava que fos el sol.licitant qui especificqués: localitat on pretenia instal.lar l'emissora, àrea de cobertura que volia abastar i potència demanada. Es, doncs, aquest un Pla que no portà annex el quadre

de freqüències, que sí trobàvem al 1978, per les emissores OM, i trobarem al 1989, quan es torni a regular l'FM. L'única llista que es publicà fou la de localitats on es podia demanar concessió en la segona fase del Pla. Per aquestes poblacions només es podien demanar FMs noves i se seguia el criteri de dotar de ràdio les poblacions de més de 25.000 habitants que no en tinguessin i de reforçar les ràdios de les poblacions d'entre 15.000 i 25.000 habitants i que fossin capçalera o centre regional

- per què 300 concessions? Segons el Govern declarà: **"Hem decidit 300 perquè semblava que era un nombre racional. Naturalment, se'n poden concedir moltes més, però creiem que eren suficients perquè suposava doblar l'oferta de ràdio d'aquest país. A més, les emissores comercials estaran sotmeses ara a una competència tremenda"** (EL PAIS, 22-1-1982)
- les concessions s'atorgaren de forma discrecional, sense control parlamentari, i se'n veieren afavorides les cadenes, més que no pas les emissores individuals
- consolidades les xarxes existents (SER, COPE, Rato), nasqueren noves cadenes de ràdio, lligades al sector premsa (Antena-3 i Radio 80, les emissores de *El País*, de *Diario 16* i alguns diaris provincials, com l'*Heraldo de Aragón* o *El Correo de Andalucía*) i algunes petites cadenes regionals com Cadena 13 a Catalunya (vinculada al diari *Avui* i a CiU) o Radio Color a la Comunitat Valenciana. El sector editorial buscava construir una plataforma suficientment sòlida que li permetés optar amb més garanties a la televisió privada, que ja es començava a reclamar a Espanya, però que tardaria deu anys més a arribar. La ràdio, de moment, era l'únic producte ofertat
- per primer cop sorgiren veus (editorials i articles de diaris) que proposaven un debat ràdio lliure *versus* concessió estatal, en un intent de plantejar la possibilitat que la ràdio pugués actuar com una empresa més "normal", com

ho feia la premsa escrita, sense que li haguessin de recordar constantment que aquest és un servei públic, monopoli de l'Estat, que alguna empresa privada podrà obtenir com a concessió, sobre la base d'adjudicacions discrecionals, que limiten la lliure concurrència.

Fins a 1986, en aquesta primera etapa d'aparició de nous actors i recomposició del panorama comunicatiu, la ràdio privada encara veurà algunes disposicions més, com ara el R. D. de 18 de Desembre de 1981 i el de 25 de Setembre de 1986. El primer, que derogava els Decrets de 22 de Maig de 1953 i 9 de Juliol de 1954, regulava la transferència de concessions d'emissores privades, tant d'OM com d'FM: la transferència és possible, sempre prèvia autorització; la transferència a una Societat Anònima amb accions al portador serà possible sempre que aquesta es comprometi a transformar les accions en nominatives (que seran intransferibles a estrangers o espanyols domiciliats a l'estranger); no es poden transferir les concessions d'emissores institucionals en FM; totes les empreses que exploten el servei públic de radiodifusió s'han d'inscriure al Registre d'Empreses Radiodifusores. Posteriorment, amb el Reial Decret Legislatiu de 27 de Juny de 1986 d'Inversions Estrangeres a Espanya i el Reial Decret de 25 de Setembre de 1986 (en què s'aprojava el Reglament sobre aquestes inversions) es regulava la participació estrangera en la ràdio espanyola. Segons el R.D., els sectors afectats pel Reial Decret són: el joc, tot el relacionat amb la defensa nacional, transport aeri, ràdio i TV. Es fixà en un 25% el màxim de participació que un estranger podia tenir en aquests àmbits.

Com es pot observar, no només es decidia qui podia tenir una concessió sinó que també, amb els apartats referents a transferència de concessions i accionariat de les societats anònimes, es legislava bona part del que podia ser el seu comportament empresarial.

6.1.2. L'Estatut de la Ràdio i la Televisió (1980)

Mentre aquesta normativa afectava especialment el sector privat, la Llei de 10 de Gener de 1980 publicava l'Estatut de la Ràdio i la Televisió, completat amb el Reial Decret de 31 de Juliol del mateix any, que conté les disposicions en compliment i desenvolupament de l'Estatut. Dins del sector públic, les emissores municipals aniran sorgint imparablement, especialment a Catalunya (al 1984 ja en són 100), però encara hauran d'esperar a la darrera dècada del segle perquè se les doti del corresponent i específic marc legal.

En les disposicions introductòries, la Llei (Estatut de Ràdio i Televisió) especifica que ha estat redactada en base a la Constitució, l'experiència d'altres països i la pròpia realitat que es pretén regular. La radiodifusió i televisió (termes que separa i defineix al capítol primer) estatals queden encomenades a l'Ente Público RTVE, format per les ara societats anònimes estatals Radio Nacional de España, Radio Cadena Española i Televisión Española. Els grans temes que tracta l'Estatut són:

- *Principis generals i àmbit d'aplicació.* Repeteix alguns dels punts tractats a la introducció, com ara que radiodifusió i televisió són serveis públics essencials la titularitat dels quals correspon a l'Estat; que el Govern podrà concedir la gestió directa d'un canal de televisió de titularitat estatal a les Comunitats Autònomes; que l'organització i el control parlamentari del tercer canal regional previst així com de la radiodifusió i televisió dins del mateix àmbit territorial s'articularà orgànicament i funcional segons marca aquest Estatut, als articles 5 a 12 i 26 (que parlen de com funcionarà RTVE) i segons la Llei de la Comunitat Autònoma
- *Organització.* La gestió directa dels serveis públics de radiodifusió i televisió és tasca de l'Ente Público RTVE que, com Entitat de Dret Públic, té personalitat jurídica pròpia, queda sotmesa a aquest Estatut i, en les seves relacions jurídiques externes, adquisicions patrimonials i contractació que-

da subjecta al Dret Privat. RTVE queda formada per: Consell d'Administració, Consellers Assessors de RNE, RCE i TVE i el Director General. A continuació, n'especifica les tasques. Parla també de l'organització territorial de RTVE

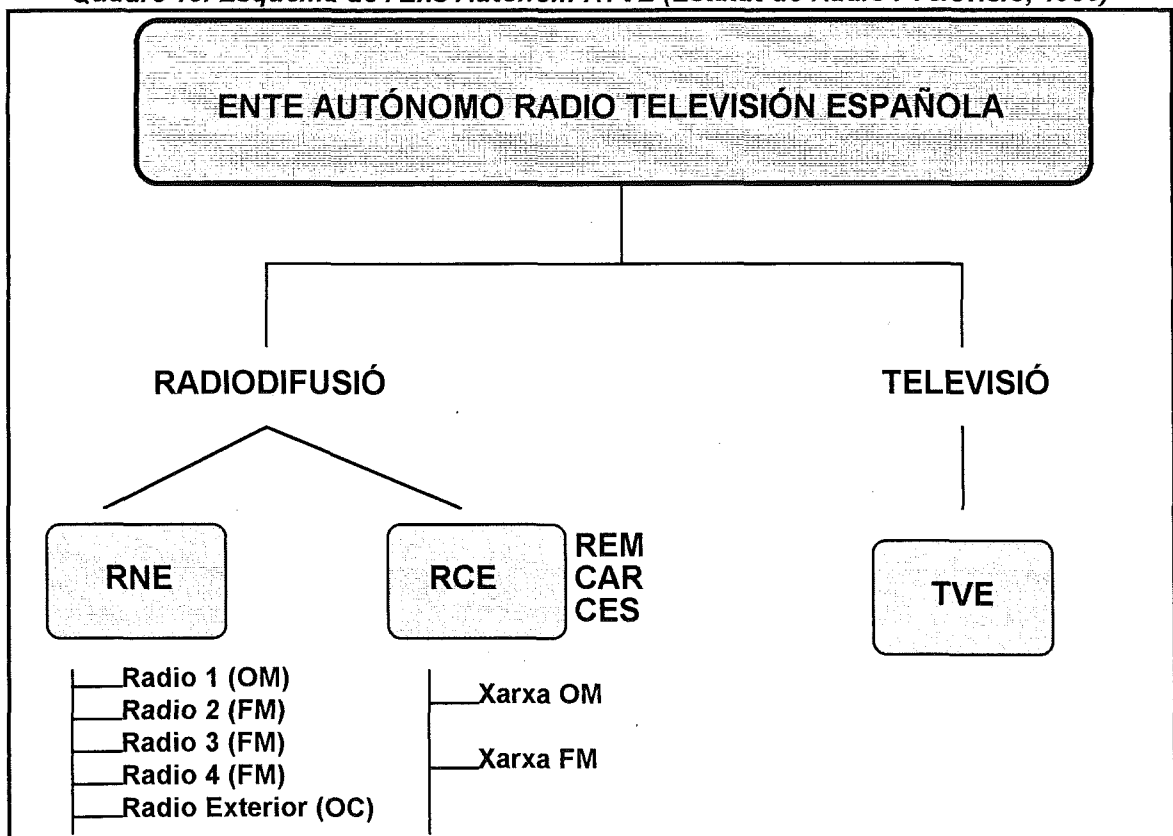
- *Formes de gestió.* Gestió pública i gestió mercantil. La gestió del servei públic de radiodifusió es realitzarà per les següents societats estatals: RNE i RCE (REM-CAR i CES) i el servei de televisió per TVE. El seu capital és totalment estatal i no pot hipotecar-se, pignorar-se, cedir-se.... Es poden crear societats filials (comercialització, cable, etc...) però amb capital totalment estatal i regides per les mateixes normes que les altres
- *Programació i control.* Directrius de programació, períodes i campanyes electorals, pluralisme democràtic i accés als mitjans de comunicació, dret de rectificació, control parlamentari directe
- *Pressupostos i finançament.* RNE i RCE es finançaran mitjançant subvencions consignades als Pressupostos Generals de l'Estat i ingressos comercials propis. TVE es finançarà també amb els Pressupostos Generals a més de la comercialització i venda dels seus productes, una participació limitada al mercat publicitari i, en el seu cas, amb una taxa o cànon sobre la tinença de receptors que, inicialment, només gravarà els aparells en color (cànon que després s'abandonà)
- *Patrimoni.* Tant el patrimoni de l'ens com el de les societats de capital íntegrament estatal tindran la consideració de domini públic, lliures de tota classe de tributs o gravàmens
- *Personal.* Les relacions laborals es regiran per la legislació laboral. Es regulen les diferents categories, es fomenta la formació professional i es podran crear, amb caràcter de filial, a les diferents Comunitats Autònomes, els Instituts Oficials de Ràdio i Televisió (IORTV)

- *Disposicions addicionals, transitòries i final.* Entre d'altres: queden suprimitts els Organismes autònoms RTVE i NODO (que passa a integrar-se a RTVE).

L'Estatut perfilava un sector públic més racional, més organitzat i amb certs detalls que el converteixen, de fet, en un grup: mitjans de comunicació, possibilitat de crear societats filials..., tot i que sota control parlamentari, exempcions de què no gaudeix el sector privat i un ventall una mica més ampli de formes de finançament que no pas aquell.

Segons aquest Estatut, la inicial composició (posteriorment vindrà la fusió entre RNE i RCE i els canvis en el finançament) de RTVE quedava així:

Quadre 13. Esquema de l'Ens Autònom RTVE (Estatut de Ràdio i Televisió, 1980)

FONT: Elaboració pròpia a partir de l'Estatut de la Ràdio i la Televisió (Llei 10 Gener 1980)

La ràdio, en aquesta etapa, encara serà testimoni d'un fet important. A la Conferència de Ginebra de 1984 li van correspongueren a Espanya 2.100 freqüències d'FM. Aquest acord de Ginebra entraria en vigor el dia 1 de Juliol de 1987. Es a dir, i com a conseqüència, poc abans que es fes pública la Llei d'Ordenació de les Telecomunicacions. Les freqüències es repartirien a partir del Reial Decret de 10 de Febrer de 1989.

6.1.3. Les ràdios autonòmiques

Ràdios lliures, ràdios municipals, noves ràdios privades (Antena-3, Radio 80, Cadena Nova, Radio Color, etc...) són alguns dels nous actors socials que es van anar sumant al mapa radiofònic espanyol, després de molts anys de massa immovilitat i convivència dels mateixos protagonistes (si bé el temps ha posat de manifest que noves veus no han suposat el trencament de l'oligopoli i tot s'ha anat reconduint). Un altre d'aquests nous actors socials, apareguts en aquesta escena diferent, iniciada amb la dècada dels '80, són les ràdios autonòmiques.

Considerem ràdios autonòmiques les que **"...depenen únicament de les institucions de poder públic de cada Comunitat Autònoma, alhora que són autònomes en el seu funcionament i gestió, és a dir, no depenen d'altres sistemes d'emissió de ràdio per a difondre els seus programes, ni per a dissenyar les graelles de programació, poden determinar les hores d'emissió diàries i, quant al finançament, viuen dels Pressupostos Generals que els concedeix el Govern autonòmic i dels recursos econòmics que reporta el mercat de la publicitat de forma limitada"** (PEÑAFIEL 1992, 94).

Hi va haver dues vies per accedir a l'Autonomia: L'Article 143 o el 151 de la Constitució espanyola, responent al fet que l'Estat de les Autonomies inclou Comunitats amb diferents històries i interessos, que han anat assolint el

seu Estatut d'Autonomia, en diferents moments i amb condicions també diverses:

1. Euskadi i Catalunya, per Llei Orgànica de 18 de Desembre de 1979
2. Galícia, Llei Orgànica de 6 d'Abril de 1981
3. Andalusia, Cantàbria i Astúries, Llei Orgànica de 30 de Desembre de 1981
4. La Rioja i regió de Murcia, Llei Orgànica de 9 de Juny de 1982
5. Comunitat Valenciana, Llei Orgànica d'1 de Juliol de 1982
6. Aragó, Castella-La Mancha, Canàries i Navarra (reintegració i millorament del Règim Foral de Navarra), Llei Orgànica de 10 d'Agost de 1982
7. Extremadura, Illes Balears, Comunitat de Madrid i Castella-León, Llei Orgànica de 25 de Febrer de 1983.

Les Comunitats Autònomes que tenen competència en matèria de radiodifusió i, per tant, poden atorgar concessions per a emissores (només les d'FM, l'Ona Mitjana, potser a causa de la seva escassetat a nivell internacional és matèria reservada del Govern central) són Catalunya, Euskadi, Galícia, Andalusia, Comunitat Valenciana, Canàries i Navarra (aquestes set ho aconseguiren durant la dècada dels '80 i la resta, fins a 17 Comunitats Autònomes, a partir de la Llei Orgànica de 23 de Desembre de 1992).

Les principals característiques de les ràdios autonòmiques són:

- van néixer **"...en consolidar-se la democràcia i com a resposta a les exigències d'algunes nacionalitats per tenir els seus propis mitjans de comunicació a través dels quals poder difondre la seva història, cultura, llengua i d'altres senyes d'identitat. Per tant, es creen amb un objectiu molt específic i diferenciat de la resta de les emissores existents fins al moment"** (PEÑAFIEL 1992, 381)

- depenen d'un ens públic autònom que inclou també la televisió o alguna altra empresa de comunicació. Cada una de les societats que formen l'ens públic és una societat anònima. El seu marc referencial de funcionament són: l'Estatut de la Ràdio i la Televisió i les diferents Lleis de creació dels respectius ens públics
- estan subjectes a control parlamentari. La seva composició (de l'ens) és sempre la mateixa perquè és idèntica a la composició contemplada per a RTVE a l'Estatut de 1980, és a dir: **Consell d'Administració**, **Consell Assessor** (de les societats que formen l'ens i on són representats els diferents estaments i forces socials) i **Director General**
- els seus treballadors es regeixen per la normativa laboral comuna i poden optar a una plaça fixa, mitjançant concurs
- es financen amb: partida assignada dels Pressupostos Generals, publicitat i comercialització dels seus productes. També poden demanar crèdits. Cada ens públic disposa de les seves normes quant a emissió de publicitat
- teòricament, han de servir els interessos de la població de la comunitat on són ubicades
- en general, tenen una programació que funciona les 24 hores del dia i solen tenir, com succeeix també amb les emissores privades, una programació i una plantilla professional diferenciades pel cap de setmana
- en el cas de València, Catalunya, Galícia i Euskadi és important i bàsic el tema de l'idioma, si bé cada comunitat té la seva problemàtica particular. Per exemple (PEÑAFIEL 1992, 383): A Catalunya, el 80% de la població parla català i quasi el 100% l'entén, mentre que a Euskadi, només el 25% de la població domina l'euskera
- un altre dels objectius bàsics d'aquestes emissores és la informació, més propera a l'entorn en què són immerses, a més a més de la promoció artística, cultural i de producció pròpies.

L'oferta mediàtica dels ens públics autonòmics és la següent:

Quadre 14. Oferta mediàtica dels ens públics autonòmics

ENS PÚBLIC	EMISSORA DE RÀDIO	TELEVISIÓ
<i>Corporació Catalana de Ràdio i Televisió (CCRTV) (1983*)</i>	Catalunya Ràdio Ràdio Associació de Catalunya Catalunya Música Catalunya Informació	TV3 Canal 33
<i>Euskal Irratia-Telebista (EITB) (1982)</i>	Euskadi Irratia Radio Vitoria Radio Euskadi Euskadi Gaztea	ETB-1 ETB-2
<i>Compañía de Radiotelevisión de Galicia (CRTVG) (1984)</i>	Radio Galega	TVG
<i>Radio Televisión de Andalucía (RTVA) (1987)</i>	Canal Sur Radio 1 Canal Sur Radio 2	Canal Sur
<i>Ràdio Televisió Valenciana (RTVV) (1984)</i>	Canal 9	Canal 9
<i>RadioTelevisión de Murcia (RTVMur) (1988)</i>	Onda Regional de Murcia	
<i>Ente Público Radio Televisión Madrid (RTVM) (1984)</i>	Onda Madrid	Telemadrid

FONT: Elaboració pròpia a partir de la bibliografia consultada

* Any de creació de l'ens públic. L'any 1985 es van crear l'Ente Público RTV Navarra i la Companyia de Ràdio i Televisió de les Illes Balears. L'any 1987 naixia la Corporación Aragonesa de Radio y Televisión. Cap d'aquests tres ens disposa de ràdio.

6.2. 1987-1994: Primera Llei per a la ràdio en més de 50 anys

Aquesta segona etapa s'inicià amb la reordenació del panorama radiofònic, a partir de l'entrada en vigor (1 Juliol 1987) dels Acords de Ginebra de 1984. La primera normativa important fou la Resolució de 21 de Juliol de 1987 per la qual la Direcció General de Telecomunicacions establí el pla d'assignacions de freqüència a emissores de radiodifusió sonora en ones mè-

triques amb modulació de freqüència, que funcionen en la banda de 87,5 a 108 MHz. La revisió i actualització que ja s'havia iniciat amb el Pla Tècnic de 1978 i el Pla Transitori de 1979, es continua ara amb l'objectiu de revisar les característiques tècniques de les assignacions fetes, tenint present el Pla de Ginebra. La Resolució afegia un llarguíssim annex on constaven les característiques tècniques que havien de tenir les emissores (un total de 388): localitat, concessionari, freqüència, coordenades (longitud i latitud), cota (en metres), alçada sobre el sòl del centre elèctric de l'antena (en metres), alçada efectiva màxima (en metres) i potència radiada aparent (en quilovats). També especificava els casos en què la concessió era provisional i quines emissores haurien de seguir funcionant amb la potència radiada aparent anterior, a l'espera de la seva adequació al Pla de Ginebra.

L'any 1987 acabaria amb dues lleis importants: la d'11 de Novembre sobre la Propietat Intel·lectual i la de 18 de Desembre d'Ordenació de les Telecomunicacions. La primera actualitzava una Llei que datava de 1879, donat que "el legislador de llavors no podia preveure les profundes transformacions socials sobrevingudes i, més en particular, les conseqüències del desenvolupament dels mitjans de difusió de les obres de creació que han permès, per primera vegada a la història, l'accés de la majoria dels ciutadans a la cultura" (exposició inicial). La Llei recull les disposicions referents a drets d'autor (subjecte, objecte i contingut), durada i límits, domini públic, transmissió dels drets, contracte d'edició, representació teatral i execució musical, les obres cinematogràfiques, altres obres àudio-visuals i programes d'ordinador, etc... Els aspectes més rellevants referits a la ràdio són:

- l'autor és l'únic que pot exercir els drets d'explotació de la seva obra, especialment els drets de distribució, reproducció, transformació i comunicació pública

- entre d'altres, es considera acte de comunicació pública "l'emissió de qualsevol obra per radiodifusió o per qualsevol altre mitjà que serveixi per a la difusió inalàmbrica de signes, sons o imatges. (...) La transmissió de qualsevol obra al públic per fil, cable, fibra òptica o un altre procediment anàlog. (...) Les retransmissions, per qualsevol dels mitjans citats als apartats anteriors i per Entitat emissora distinta de la d'origen, de l'obra radiodifosa o televisada. (...) L'emissió o transmissió, en lloc accessible al públic, mitjançant qualsevol instrument idoni, de l'obra difosa per la ràdio o la televisió" (Article 20, punt 2)
- "Els treballs i articles sobre temes d'actualitat difosos pels mitjans de comunicació social podran ser reproduïts, distribuïts i comunicats públicament per qualsevol altre de la mateixa classe, citant la font i l'autor si el treball aparegué amb firma i sempre que no s'hagués fet constar en origen la reserva de drets. Tot això sense perjudici del dret de l'autor a percebre la remuneració acordada o, en defecte d'acord, la que s'estimi equitativa" (Article 33, punt 1)
- "Qualsevol obra susceptible de ser vista o escoltada amb ocasió d'informacions sobre esdeveniments de l'actualitat pot ser reproduïda, distribuïda i comunicada públicament, si bé només en la mesura que ho justifiqui aquesta finalitat informativa" (Article 34).

La Llei de 7 de Juliol de 1992 modificà parcialment aquesta Llei sobre Propietat Intel.lectual.

6.2.1. La LOT (1987)

La Llei d'Ordenació de les Telecomunicacions derogava les anteriors, la darrera de les quals es remuntava a 1934. La LOT venia a substituir la Llei de 22 d'Abril de 1885 (que autoritzava el Govern a plantejar un sistema

complet de línies electro-telegràfiques), la Llei de 26 d'Octubre de 1907 (que autoritzava el Govern a desenvolupar els serveis de Radiotelegrafia, Cables i Telèfons) i la Llei de 26 de Juny de 1934 (de l'estructura tècnica i econòmica del Servei de Radiodifusió Nacional), així com l'Article 1.4 de la Llei de 10 de Gener de 1980 (Estatut de Ràdio i Televisió. L'article especifica què s'entén per Televisió).

- La LOT s'inicia amb un recordatori, prou conegut ja: les Telecomunicacions tenen la consideració de serveis essencials de titularitat estatal reservats al sector públic, amb algunes excepcions
- defineix els serveis de difusió com aquells "serveis de telecomunicació en els quals la comunicació es realitza en un sol sentit a diversos punts de recepció simultàniament. La prestació en règim de gestió indirecta d'aquests serveis requerirà concessió administrativa" (Article 25)
- quant a la ràdio, segueix mantenint-se que els serveis d'OC i OL seran explotats directament per l'Estat o pels seus ens públics
- els serveis d'OM podran ser explotats en concurrència per gestió directa de l'Estat (o els seus ens públics) o per gestió indirecta, mitjançant concessió administrativa estatal, a través de persones físiques o jurídiques
- els serveis d'FM podran ser explotats directament per les Administracions Públiques (o els seus ens amb competència en la matèria) o indirectament per les corporacions locals (concessió administrativa) o per gestió indirecta a través de persones físiques o jurídiques (concessió administrativa)
- les concessions per gestió indirecta seran atorgades pel Govern, excepte les concessions d'emissores FM que seran atorgades per les Comunitats Autònomes, sempre i quan tinguin competència en la matèria. La concessió té un termini de deu anys i podrà ser transferida, prèvia autorització, sempre que el nou sol.licitant compleixi els mateixos requisits que el primer

- per poder ser titular d'una concessió cal tenir la nacionalitat espanyola, les accions de les societats anònimes han de ser nominatives, la participació estrangera no podrà superar, *directament o indirecta*, el 25% del capital. Si la qualitat de soci la detenta una societat per accions, aquestes hauran de ser nominatives
- una mateixa persona, física o jurídica, no podrà ser titular de més d'una concessió per a l'explotació de serveis de radiodifusió sonora d'OM ni de més de dues concessions per FM que coincideixin substancialment en el seu àmbit de cobertura. "L'atorgament de més d'una concessió a una mateixa persona física o jurídica per a l'explotació dels serveis de radiodifusió sonora d'ones mètriques amb modulació de freqüència que coincideixin substancialment en el seu àmbit de cobertura, només podrà realitzar-se si pel nombre de les ja atorgades queda suficientment assegurada la pluralitat en l'oferta radiofònica" (punt 1.d de la Disposició Addicional Sisena)
- una persona física o jurídica no podrà participar majoritàriament en més d'una societat concessionària, quan explotin serveis de radiodifusió sonora que coincideixin substancialment en el seu àmbit de cobertura
- qualsevol modificació de la titularitat de les accions, participacions o títols equivalents de les societats concessionàries així com les ampliacions de capital necessita la prèvia autorització de l'Administració (si la subscripció d'accions o títols equivalents no es realitza en proporció idèntica entre els propietaris del capital social).

Segons Josep Mª Martí (1991, 214), la LOT "... **va consolidar un model de tints oligopolístics en el qual només es donava cabuda a les ràdios públiques de variada gamma (estatal, autonòmica i municipal) i a les privades comercials. A diferència d'altres països, la ràdio associativa,**

comunitària o educativa, no fou legalitzada. D'aquesta guisa s'ha configurat un model que sobredimensiona la ràdio pública depenent de diverses institucions, manté la presència quantitativa (però no la qualitativa) de la ràdio comercial i margina la ràdio amb vocació de servei públic però no vinculada ni pressupostàriament ni políticament a l'Administració".

El 6 de Novembre de 1991, i d'acord amb el que ja preveia la LOT, nasqué el Consell Assessor de Telecomunicacions, màxim òrgan consultiu en matèria de telecomunicacions.

La Llei de 3 de Desembre de 1992 modificà alguns dels apartats i articles de la LOT, per tal d'adequar la Llei de 1987 a la normativa fixada per la Comunitat Europea a través de la seva Comissió i el seu Consell.

6.2.2. La fusió RNE / RCE (1988)

L'any 1988 es dona un pas més en la configuració del panorama radiofònic espanyol i cap a la concentració, en aquest cas del sector públic, amb el Reial Decret de 20 de Juliol que regula la fusió de RNE, S.A. i RCE, S.A. (que es faria efectiva a partir de l'1 de Gener de 1989). Per tal de no haver de modificar l'Estatut de Ràdio i Televisió de 1980, es va fer una rectificació en la Llei de Pressupostos, abans de publicar el Reial Decret.

Tal i com s'exposa a la introducció: "Considerada la radiodifusió en general, i la titularitat pública en particular, com a vehicle d'extraordinària importància per a la informació, la difusió de la cultura i l'oci dels ciutadans, i tenint en compte els canvis operats en la present dècada en el panorama radiodifusor espanyol, resulta aconsellable introduir certes modificacions que facilitin una millor prestació d'aquest servei públic per l'Estat". La societat resultant, Radio Nacional de España, S.A., naixia amb un capital social de 1.875.000.000 ptes. El personal de RCE quedava integrat a RNE i se li

respectava l'antiguitat, la categoria professional i d'altres drets econòmics i socials adquirits. RNE es finançava amb subvencions contemplades als Pressupostos Generals de l'Estat i amb els ingressos comercials propis.

L'oferta de RNE, després de la fusió, quedava, doncs, segons mostra el Quadre 15.

L'any 1988 acabà amb la Llei General de Publicitat (11 Novembre), que derogava l'Estatut de 1964 (Llei d'11 de Juny). La Llei té quatre grans apartats. El primer i segon són les disposicions generals, la definició de la publicitat il·lícita i els seus tipus i de quina forma intervindrà l'Administració en la publicació d'alguns productes o serveis que puguin resultar perillosos per a les persones o la seva salut (tabac, alcohol, medicaments, productes estupefaents). El tercer apartat tracta dels tipus de contractes publicitaris (contractes de: publicitat, difusió publicitària, creació publicitària i patrocini). El quart apartat estableix les normes que han de regir la sanció i repressió de la publicitat il·lícita.

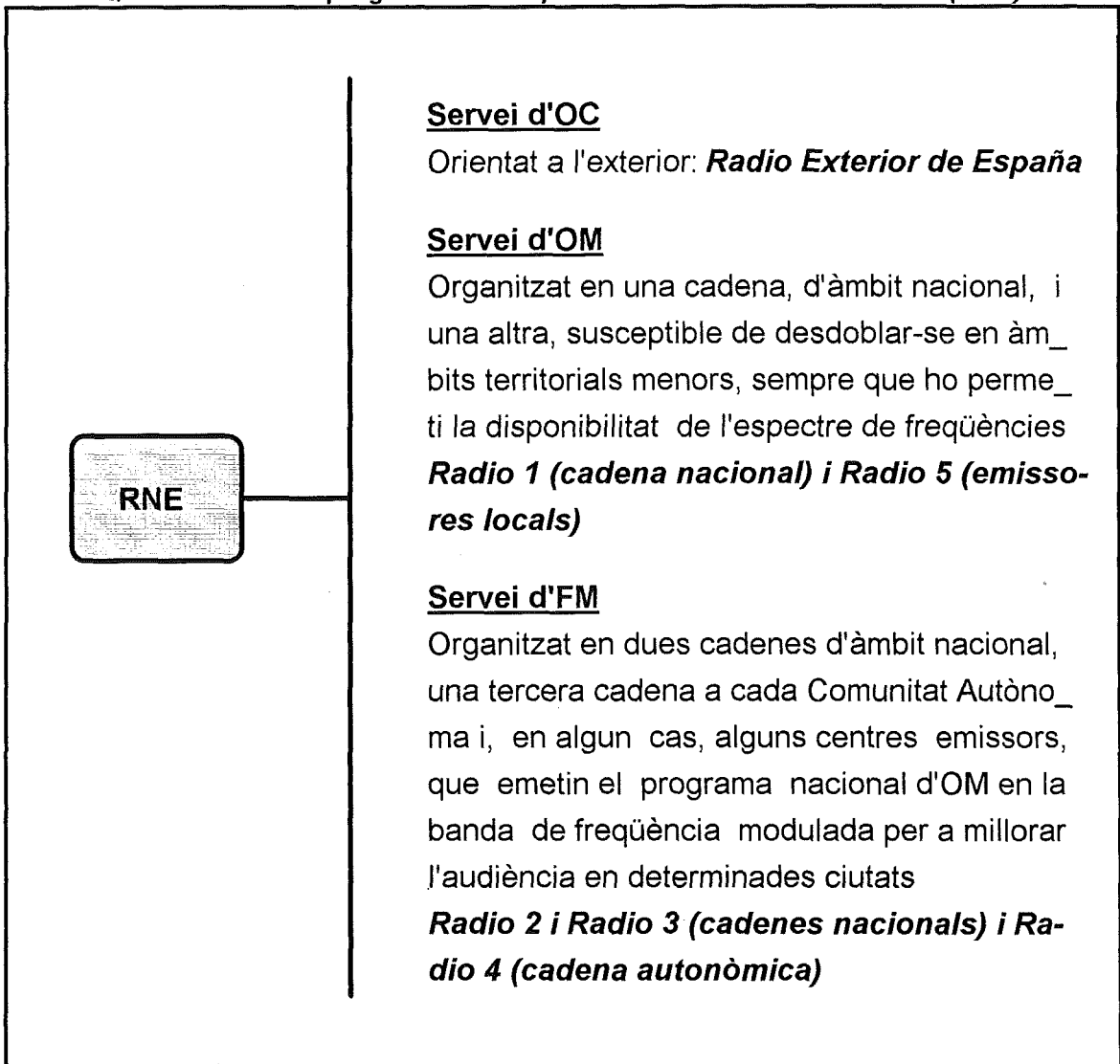
6.2.3. El Pla Tècnic Nacional de 1989

El gran protagonista de 1989 fou el Reial Decret de 10 de Febrer, el Pla Tècnic Nacional de Radiodifusió Sonora en ones mètriques amb modulació de freqüència, que posava en pràctica els acords presos a Ginebra al 1984 (on Espanya obtingué 2.000 freqüències). Aquest cop sí que es publicà un llistat exhaustiu amb especificacions concretes:

- la gestió directa de l'Estat dels serveis en FM correspon a l'Ens Públic RTVE, a través de la societat estatal que correspongui. A l'Annex s'assenyalen les emissores que ja tenen freqüència assignada, quines no (n'estan pendents) i quines hauran de cessar

- en un altre annex consten les freqüències assignades a les emissores gestionades per les Comunitats Autònomes, per tal d'aconseguir la cobertura integral de tots els territoris autonòmics

Quadre 15. Oferta programàtica després de la fusió entre RNE i RCE (1988)

FONT: Elaboració pròpia a partir de l'Article 7 del Reial Decret de 20 Juliol 1988 i bibliografia consultada

- consten les característiques tècniques de les emissores corresponents a les Corporacions Locals per a la prestació del servei en FM (emissores municipals). Tindran una freqüència compresa en la banda 107,0 a 107,9 MHz. (la resta d'emissores es mou en la banda 87,5 a 108 MHz., quatre

més que fins ara) i una potència de 500 vats (municipis amb una població superior als 50.000 habitants), 150 vats (municipis amb una població entre 10.000 i 50.000 habitants) i 50 vats (municipis amb una població inferior a 10.000 habitants)

- un altre annex relaciona les freqüències assignades a les emissores gestionades de forma indirecta per persones físiques o jurídiques. Dins d'aquest llistat consten les emissores que ja disposen de concessió i les disponibles per a ser concedides pel Govern o Comunitat Autònoma competent
- tots els annexos contenen informació detallada de totes les característiques tècniques (potència radiada aparent, cota, longitud, latitud...)
- aquest Pla deixa sense efecte tot el que es disposà al Reial Decret de 8 de Juny de 1979 (Pla Tècnic Transitori) i Ordres que el desenvolupen, en virtut del que ja contenia la Disposició Transitòria Primera de la LOT.

Es aquest, doncs, un Pla de reordenació i concessió, en abastar els dos aspectes. Un Pla que defineix ja com quedarà el mapa radiofònic espanyol, donat que especifica l'emplaçament, la freqüència i la potència de totes i cadascuna de les emissores existents. A més d'oferir la possibilitat de crear-ne de noves.

Per Ordre de 4 d'Abril, es convocà el concurs públic per atorgar les concessions (153, corresponents als territoris que no tenien competències en comunicació) i s'especifica el territori, la província, la localitat i la freqüència, així com la forma d'adjudicació (concur), la presentació de proposicions, i tot el referent al contracte amb el qual es formalitza l'atorgament del servei públic sempre, és clar, mitjançant concessió administrativa. El contracte, entre l'Estat i el concessionari, és una novetat introduïda arran d'aquest Pla Tècnic. Es un contracte que té naturalesa administrativa i es regirà pel que hi contingui, pel

document amb què es formalitzi, per la Llei de Contractes de l'Estat, per la LOT i aquest Pla de 1989. El concurs es resolgué i féu públic amb la Resolució de 31 de Juliol d'aquell mateix any. Per la seva banda, les comunitats autònomes que tenien competència en matèria de radiodifusió podien atorgar: Andalusia, 66 concessions; Canarias, 25; Comunitat Valenciana, 28; Galicia, 26; Euskadi, 19; Navarra, 7 i Catalunya, 28 concessions. Moltes emissores van tardar un any o més a posar-se en funcionament (l'Ordre de 4 d'Abril, que convocava el concurs públic, preveia a l'apartat 9 que "el concessionari haurà de posar en funcionament el servei dins del termini màxim de divuit mesos a partir de la notificació de l'adjudicació...").

Fou aquest un Pla amplíssimament contestat, criticat i qüestionat. L'Associació Espanyola de Radiodifusió Privada (AERP) digué en un comunicat que considerava "**...irrenunciable que tota la ràdio -privada i pública- pugui emetre en condicions tècniques equiparables i que s'erradiquin els privilegis que detenta la ràdio pública**" (DIARIO 16, 10-2-1989, P. 51). La queixa es basava en el fet que, un cop aplicat el Pla, la radiodifusió pública comptaria amb 1.486 emissores oficials, mentre que el sector privat en tindria la meitat, 716. Accentuat aquest fet per la diferència de potència de radiació, que seria de 16.403 quilovats per la ràdio pública, mentre que la privada en tindria 4.524. Afegien també les ràdio privades que lamentaven el retard amb què arribava el Pla ja que la manca d'una ordenació "**...a més de retardar els projectes d'expansió de la ràdio privada, ha donat peu, en la banda d'FM, a la indisciplina i a la il.legalitat, davant les quals l'administració de telecomunicacions ha estat fins ara inoperant, la qual cosa ha causat greus perjudicis a la ràdio legalment establerta**" (YA, 12-2-1989, P.41). Les Ràdios Lliures (18 emissores de ràdio de tot Espanya) també elevaren la seva protesta perquè creien que el Pla "**...no maximitza l'ús de l'espai radiofònic,**

ja que la distribució de freqüències s'ajusta a una lògica estatal i no a un ús social" (DIARIO 16, 10-2-1989, P.51). Un cop coneguts els beneficiaris de les concessions, les acusacions pujaren de to: **"Es una provocació, (...) és una declaració de guerra. (...) S'ha primat entitats comercials, que desco-neixem si són entitats interposades, tot i que el Govern va dir que es primarien interessos socials i culturals"** (DIARIO 16, 2-8-1989, P. 42).

Una de les respostes "oficials" a les acusacions fou la dels llavors Ministre de Transports, Turisme i Comunicacions, José Barrionuevo, el qual digué que tenint en compte que la programació de RNE i dels ens públics de les comunitats autònomes han de tenir àmplia cobertura, els seus centres emissors han de tenir emplaçaments alts i utilitzar potències elevades, mentre que, per contra, **"...les emissores privades o de gestió indirecta tenen un caràcter local i, per això, i a l'objecte de poder incloure al Pla el major nombre d'emissores, convé que la seva instal·lació s'efectuï en emplaçaments de cota no excessivament elevada i amb la potència estrictament necessària per la cobertura que es pretén"** (HOY, 26-4-1989, P. 30).

Des de molts editorials de diaris i revistes es va criticar durament el Govern, acusant-lo de voler crear una cadena radiofònica "socialista" (retornant a temps passats), d'"amiguisme", de "favoritisme", d'haver donat moltes concessions a empreses i persones afins al PSOE. Tampoc no van faltar les crítiques de professionals de la ràdio, com Luís del Olmo, a qui no es va concedir cap llicència i que va presentar, a l'Octubre de 1990, una demanda en la qual sol·licitava l'anul·lació de l'acord del Consell de Ministres de 28 de Juliol de 1989, que havia conduït a la concessió de freqüències. Luís del Olmo, en un cas que tingué una àmplia repercussió en els mitjans de comunicació, va destapar totes les irregularitats en què estaven immerses 153 d'aquelles concessions i que afectaven, principalment, les emissores de l'industrial Blas Herrero (R. Blanca), que després quedarien associades a Onda Cero. Del

Olmo impugnà les concessions i presentà 63 recursos pel que considerava "desviació de poder amb vulneració de preceptes constitucionals i normes legals". Aquest professional de la ràdio abandonà poc després la COPE i començà a emetre el seu *Protagonistas* des d'aquesta cadena de ràdio. La polèmica es va considerar tancada.

Els escàndols, crítiques i denúncies es van anar succeint: les concessions fetes a Euskadi (segons es deia, repartides obeint a un acord entre PNV i PSE-PSOE); diferents llicències a la comunitat aragonesa que podien pertànyer a un mateix grup empresarial (un dels possibles "enllaços" era, segons es publicà, Manuel Campo Vidal, que es féu amb tres concessions directes); les emissores balears havien quedat en mans del sector oficialista de la Federació Socialista Balear; a Aguilas (Murcia) aconseguí la concessió una empresa formada, entre d'altres, pel fill de l'alcalde (socialista) i les dones de dos regidors de l'Ajuntament; l'ONCE havia obtingut vuit concessions més, via societats interposades, a més de les tres aconseguides directament; presentaren recursos, a més de del Olmo, Eugenio Fontán, llavors president de Radio España i d'Unión Ibérica, i l'ARI (Associació de Ràdios Independents, que agrupava unes 120 emissores d'FM de tot Espanya); al Setembre, l'ARI i l'AIRE (Associació Independent de Ràdios Espanyoles) decidiren emetre novament (són 200 emissores) tot i no tenir concessió i negaren la necessitat que existís un servei públic de radiodifusió; un dirigent del PSOE de Soria va recórrer també les concessions. I tot això "adobat" per la constant lluita política entre partits. El llistat de notícies, reportatges, entrevistes i editorials als diaris i revistes fent-se ressò de les denúncies, crítiques i recursos (al Setembre de 1989 se n'havien presentat més de 300) seria interminable. Des de la recuperació de les llibertats i la democràcia a Espanya no s'havia viscut una guerra "impresa" referida a la ràdio, com ho fou aquesta, i que estaria connectada i